Dr. JORDAN KUNIČIĆ
MAG. THEOL.

KATOLIČKA MORALKA

II SVEZAK
IV IZDANJE
ZAGREB 1969.

Dr. Jordan Kunčić

Z N A N O S T S P A S E N J A

(Bilješke iz kat. moralke)

II

Osnovna načela moralnog života - nastavak
(Čuvstva-kreposti-grijesi-zakoni-milost-savjest)

Ne provodite život poput
pogana (Ef 4,17);
Vladajte se dostojno Kris-
tove Vesele vijesti
(Fil 1,27)

ZAGREB 1969.

Odgovara: O. Dr. Jordan Kuničić O. P. Zagreb, Kontakova 1

Izdali i umnožili vlastitim ciklostilom: Salezijanski bogoslovi,
Zagreb, Omiška 10

Ovaj svezak je nastavak prvog sveska, a oba zajedno iznose osnovne principe moralnog života i djelovanja. Zbog toga se nastavlja i s numeriranjem. U ovom se svesku raspravlja o čuvstvima, krepostima (manama), grijesima, zakonima, milosti, savjesti.

(Pazi! Dokumenti II Vat. koncila citiraju se prema početnim slovima).

D R U G A R A S P R A V A

O AFEKTIMA ili ČUVSTVIMA (emocijama)

usp. sv. Tomu I-II, q. 22-49.

Govorimo o operativnim ili dinamičnim atributima Božjim: spoznaji, htijenju, osjećanju (višeg reda). Tako rečemo da je Bog "in se beatissimus" (Denz 3001), a možemo reći da je u Kristu "carne passus". Međutim, Bog nema tijela, stoga je njegovo (i anđelovo) djelovanje bez sjetilnih emocija, bez sjetilnih čuvstava, jo više: bez trunka strasti (CG, I, 89).

U Kristu su dolazili do izražaja osjećaji sjetilnog područja, npr. bol, žalost, strah, divljenje, srdžba (III P, 15), ali nikada nisu prešli u strasti ili u fazu "kratkog spoja", jer u njemu je dominirala svetost; razum nikada nije bio "zaskočen". Kako rečemo da u Kristu nije bilo grijeha, možemo reći da o Kristovim čuvstvima govorimo analogno (propassiones). Koliko je bio pravi čovjek, i čuvstva su bila prava ljudska čuvstva, ali uravnotežena. Neuravnoteženost čuvstava pripada grešnom čovjeku. Svaki čovjek živi i djeluje u tijelu i s tijelom, time i s osjećajima, čuvstvima.

Čovjek je pozvan da svoj afektivni ili čuvstveni život stavi u službu svete ljubavi. Činjenica je da ga pokreću duboka čuvstva: juri prema ugodnostima, prema "sreći" i zadovoljstvu u ljubavi, čeznuću, radosti, a mržnja, zazor i žalost označuju da zadovoljstva nema; u nadi i smionosti svladava otpor prema postizavanju ideala, a u očaju i strahu izražava nedostiživost tih ideala; laća se i odmazde proti zapreka na putu osvajanja ideala tj. laća se i srdžbe. Iz ovih, u prvom redu iz ljubavi, rađaju se mnoga druga izvedena, složena čuvstva (npr. iščekivanja, čuđenja itd), tako da je čovječji život kao neki splet čuvstava, još gore: često igračka čuvstava.

To je ono što izaziva čuđenje i zabrinutost pri prosuđivanju vrijednosti čovječjeg života i djelovanja. Iz nesređenih čuvstava među ljudima nastaju svađe (Jak 4,1-4). Kada čuvstva pređu u strast, tj. pomute rasuđivanje ("slijepa strast") i prisile volju na djelovanje ("zarobljena volja") pretvaraju čovjeka u roba te on "ide po tijelu", po tjelesnim prohtjevima, a djela su tijela očita (Rim 8,5; Gal 5,19). Prevlast nekontroliranih čuvstava izvabila je sv. Tomi pesimistički sud o čovjeku na zemlji, naime, da u prostoru ljudstva ima više nereda nego reda, jer da ljudi većim djelom slijede čuvstva, a ne zahtjeve razuma (I P, 49, 3 ad 5).

Čovjek je pozvan da dogotovljuje sliku Božju u sebi. Uzor mu je Krist. O Kristu možemo reći da je bio "čovjek uzvišenih osjećaja", dapače i velikih i uzvišenih čuvstava, kako ga naziva B. Häring (TESTIMONIANZA IN MONDO NUOVO, Rim 1967, str. 428). Raduje se što je Bog objavio tajne svoga srca malenima (Lk 10,21). Plače na grobu prijatelja (Iv 11,35). Oplakuje sudbinu Jeruzalema (Lk 13,34). Žalostan je do smrti misleći na muku što ga čekala (Iv 12,27). Kao da je vikao u molitvi (Hebr 5,7) itd. A svi ti osjećaji bili su potpuno u službi svete ljubavi prema nebeskom Ocu i prema ljudima. Oni su tu ljubav izražavali, potencirali, činili uvjerljivijom ljudima.

76) Zašto teolog o njima raspravlja? 1. Jer, rečeno je, predstavljaju dominantne faktore u čovječjem životu i djelovanju; 2. ulaze kao sastavni faktori u stvaranju specifično ljudskog čina, kako je rečeno u br. 50. i 53; 3. svaka djelatnost u čovjeku mora doći pod kvalifikaciju morala; 4. miješaju se i u nadnaravnu djelatnost npr. žalost se nalazi u pokajanju, radost u molitvi i sl; 5. mnogo doprinose pravilnom odgoju ljudske i kršćanske osobnosti, a mnogo bi mogla i odmoći, spriječiti pravilan razvoj; 6. mnoge patološke pojave u razvoju osobnosti dolaze od nepravilnog odgoja čuvstava; 7. u posljednja vremena mnogo se čuje o psihoanalizi i sentimentalizmu, pa je proučavanje čuvstava važno i za teologe (DIV. THOMAS, 1960, str. 312).

1. Nauka o čuvstvima u izvorima

77) Što crpimo iz objavljene Božje riječi? Iako su u Kristu više čuvstva kao "propassiones", tj. mnogo različita od ljudskih čuvstava, ipak sama činjenica da ih je Krist uzeo dokazuje da čuvstva spadaju na integralno shvaćenu ljudsku narav. A Krist je kao autentični i živi moral Novoga Zavjeta, živa svetost.

Sv. Pavao zamjera poganima da su bez srca - "sine affectione" - bez ljubavi i bez milosrđa (Rim 1,31). Upozoruje i Židove da se obrežu u srcu, a ne samo na tijelu, te da odbace nevjernost (Rim 2,1 sl). I krivovjerci posljednjih dana biti će

"bez ljubavi" (2 Tim 3,2), bez milosrđa, a puni nesređenih čuvstava npr. samoživosti, lakomosti itd.

Važno je i za kršćane kao i za obraćenike, a i pogane, da nitko ne živi po nagnućima tijela, po "zakonu udova". "Ići po tijelu" ili povoditi se za strastima vodi u nered i nečistoću (Spicq II, str. 636, bilj. 2), ropstvo (Rim 7,17), kao u tiranstvo (Rim 6,14), bolest, smrt, grijeh (Gal 3,22). "Pobijeđeni robuje pobjedniku" reći će sv. Petar (2, pogl. 2,19).

Koji je izlaz? Krist se pojavio da osudi grijeh i da čovjeka oslobodi grijeha (Iv 1,29; Hebr 9,26; Rim 8,3), te da grijeh više ne vlada (Rim 6,14). Milost Kristova čisti i otkupljuje (Tit 2,14). Krštenici neka najprije budu svjesni da su "umrli grijehu" (Rim 6,10-12). Treba da žive u tijelu, ali ne po tijelu (1 Pet 4,1; Rim 8,13).

Prema tome: "Hodati po tijelu" ili "hodati po zahtjevima čovjeka" znači slijediti vlast strasti, pustiti se vodstvu mržnje, zavisti itd. Još jasnije: "To znači ili prosuđivati ljiča i događaje s naravnog gledišta, ili djelovati s motivacijom koja odudara od Božjih namisli" (Spicq, I, str. 384). Treba ići ravno, ispravno, kako Krist hoće, u istini, u Kristu (isti,ist.mj).

Uostalom, sv. Pavao, sv. Petar i drugi istaknuti su predstavnici jako naglašenog osjećajnog tona (naglost Petrova,borbenost Pavlova), a ipak su sveci. Osjećajnost, čuvstvenost,tj. snaga čuvstva može poslužiti za brz i snažan razvoj pravilne osobnosti.

78) Kršćanska orjentacija. Eseni odbijaju užitke kao grijeh, tjelesnu vezu sa ženom kao razvratnost, pa i u braku. - Manihejci također odbijaju zakonite težnje, kao čežnju za ženidbom. - Stoici poistovjećuju čuvstvo sa strašću ili neurednošću (I-II 59,5). - Danas se zastupa civilizacija blagostanja, slaboština na etičkom području, te se daje prednost čuvstvima vezanim uz osjetila i osjetilno doživljavanje.

Stav prem čuvstvima: Gnostici su smatrali da čuvstva treba nasititi, i time da će ih se čovjek osloboditi. - Neki kršćanski pisci su naglašavali potrebu askeze, pa su se strogo izražavali o čuvstvima, npr. Paladij je govorio da on ubija tijelo, a tijelo da ubija njega; Origen je govorio da je kod savršenih duša tijelo mrtvo i uništeno; sv. Klement Aleksandrijski govori o nekoj svetoj "apatheia" prema svijetu i životu. - Današnji lajicizam u "civilizaciji blagostanja" zastupa mišljenje da inhibicija nagona dovodi do agresivnosti, ako pak čovjek ne prakticira inhibiciju dopire do "sretne savjesti". - Koja su danas čuvstva u cijeni? Čuvstva za životom i srećom, čuvstva nastajanja, punog ostvarenja sebe. "Voljeti a ne brinuti se da li je to dobro ili zlo" (A. Gide). "Slast življenja" davno dominira u literaturi, osobito seks i paralelna čuvstva. Max Scheler će reći da su moralne vrednote samo subjektivne pojave, te da one

neovisno o svijesti ne znače ništa. Kod herojskog humanizma ističe se čuvstvo neumornog revolta; za egzistencijaliste prvo mjesto imaju osjećaji slobode, lucidnosti, hrabrosti; marksizam daje prednosti društvenom osjećaju proti osjećaja otuđenja, samoće i zatvorenosti.

Autentično je kršćansko stanovište jasno: Sva su čuvstva u granicama razuma dobra. S njima čovjek mora postupati taktički, ali suvereno, da ta čuvstva budu vjerni sluge a ne goropadni i ludi gospodari (usp. Dr J. Kunčić: SMJER U ŽIVOT, Split 1963, str. 37-40). Ona su pokreti JASTVA ili "totius compositi", a sadrže i svjesno-psihičke i fiziološko-organske elemente.

79) Što naučava Crkveno učiteljstvo? Ono se izražava osobito u nauci o posljedicama iskonskog grijeha. Nije sve u čovjeku propalo. Ima još u njemu dobrih čuvstava, pohvalnih osjećaja koji su ostali kao "extrema lineamenta et reliquiae imaginis Dei" (Denz 2624). Time Crkva odbacuje naučavanje protestanata da je čovječja narav u sebi pokvarena.

Crkva je zabacila pasivnu resignaciju u duhu kvijetizma, kao da bi savršenstvo bilo u nekoj neosjetljivosti (Denz 2181 sl; 2201-2269; 3817), ali i jansenizam koji zastupa neku neumoljivost prema čuvstvima (Denz u Index syst. str. 892).

Zastupnici "nove teologije" (BS, 1966, sv. 2, str. 206-219) daju prednost subjektivnim doživljajima, čuvstvima, intuiciji, živeljenju, dok je objektivno isto što i "varavo". Objektivna spoznaja nema prednost, prvu nam vrijednost pruža ono subjektivno, životno doživljavanje, u slobodi i vjernosti životu. Sloboda čuvstava ima prednost nad geometrijskim teoremima (Maltha: LA NUOVA TEOLOGIA, Rim 1964, str. 31), ili suhim kategorijama.

Drugi vat. koncil traži da kandidati za redovnički život, osobito za zavjet spolne čistoće, budu dovoljno odgojeni u "maturitate psychologica et affectiva" (PC br. 12). Ta zrelost uključuje da i stvari što se odnose na seks ispravno prosuđuju, ali neće postići zrelost ako se ne budu vježbali u krepostima ili kreposnim čuvstvima (OT br. 10; 11) kao poslušnosti, spolnoj čistoći (OT br. 10). Čuvstva čovjeka čine nestalnim, odgojena pak čuvstva čine ga zrelim i karakterno stabilnim.

Sentimentalistima svih vremena odgovorio je osobito Pijo XII u enciklici HUMANI GENERIS od 12. VIII 1950. On priznaje vrijednost čuvstvima, ali upozorava da se čuvstvima ne smiju pripisivati odviše snažne uloge, niti neka autonomija ili vrhovništvo u intuiranju, kao da bi preko njih čovjek poznao što je istina, rušeći razliku između spoznaje i htijenja, spoznajne i voljne djelatnosti, znanja i djelovanja, teorije i prakse.

& 2. Čuvstva u sebi

80) Što su? U klasičnoj latinskoj terminologiji nazivaju se "passiones", jer je subjekt u čuvstvenom doživljavanju kao "pacijent". - Nazivamo ih "afekti", ona "aficiraju", recimo alteriraju ili modificiraju subjekt npr. u radosti čovjek pokazuje veselo lice. - Mogu se nazvati "osjećaji", jer čovjek pod njima osjeća ugodnost ili neugodnost. - Dobro im pristaje i naziv "emocije", jer uzbuđuju miran tok čovječjeg duševnog i tjelesnog života npr. smetaju ili ubrzavaju disanje. - Ovdje ih nazivamo "čuvstva" da ih razlikujemo od spoznajnih i voljnih doživljaja. U čuvstvenim doživljajima čovjek doživljuje ugodno ili neugodno, te se za to zanima ili ne zanima za ono što mu prouzrokuje takvo stanje (vidi detaljnije kod S. Zimmermann: PSIHOLOGIJA, Zagreb, 1941, str. 115 sl; među brojnim piscima o tajnovitom svijetu čuvstvima ističe se npr. Klug: DIE TIEFEN DER SEELE, jer čuvstva predstavljaju neko dubinsko doživljavanje, a u dubinama čovječjeg JASTVA nalazimo razne strukture kao manijakalnu kongenitalnost, patološke pojave, genije i demone, eros i seks, skepsu, antinomije, rastrojenosti uma, perverznosti, halucinacije, problematične duše).

81) Kako nastaju? Pitanje geneze čuvstava važno je za moralistu. Rekao bih da je to fenomen interakcije. Tu ulazi "zračenje" objekta ili vrednote izvan čovjeka, i "reaktivnost" subjekta. Stara je nauka da nijedna vrednota ne djeluje na čovjeka ako on nije za nju zainteresiran, tj. da nije dovoljan izvanjski podražaj, traži se i reakcija subjekta. Nije dovoljno da se čovjeku prikaže neko dobro ili neka vrednota, ne, on treba da shvati kako se ona njega tiče, i tada će reagirati. Vrijedne su riječi sv. Tome: "Si aliquod bonum proponatur quod apprehendatur in ratione boni non autem in ratione convenientis, non movebit voluntatem" (DE MALO 6, art. un). I to je osobito važno danas kada se pretjerano ističe socijalna čovječja dimenzija kao da je čovjek prije usmjeren prema društvu ili izvanjskom svijetu, nego prema sebi.

& 3. Klasifikacija

82) Temeljno čuvstvo: sjetilna ljubav. U moralci je manje važna klasifikacija, važnija je u pastoralci i u nauci o duhovnom životu (vidi npr. Ž. Bezić: KRŠĆANSKO SAVRŠENSTVO, Split 1968, str. 18; 22; 204). Za moralistu je važno znati koliko nagoni, atavizmi i dispozicije subjekta djeluju na stvaranje svjesno-hotičnog-slobodnog čina.

Kada rečemo "temeljno" čuvstvo ne znači da je najčasnije. Utjecaj i kauzalitet svrhe djeluje posredstvom ljubavi. A sje-

tilna ljuba je prvi pokret sjetilnog dinamizma, kao što je sjetilna spoznaja uvjet ostalih spoznaja. Međutim, osim sjetilne ljubavi kojom sjetilnom usmjerenošću nastoji doprijeti do dobra shvaćena kao moga usavršavanja, opstoji i intelektualna, razumska, naravna, i ona najniža ljubav. Štogod želim sve želim iz neke ljubavi. Mrzim nešto, jer ljubim što mi se mržnjom ri-ječe. Nadam se nečemu, jer to želim i ljubim (Sertillanges: PH. MOR. DE S. THOMAS, str. 52-90). Što je uzvišenija vrst ljubavi to je za čovjeka pohvalnija, časnija, više ga usavršava. Što ljubiš - to si.

Danas se mnogo toga tvrdi u duhu nekog "amurizma". Sve se duševne aktivnosti nastoje svesti na ljubav, kao da u čovjeku opstoji samo to čuvstvo. Ako sv. Toma tvrdi da štogod čovjek radi uvijek radi "ex aliquo amore" (I-II 28,6), ne zaborivimo da "ex aliquo amore" znači da ima više vrsti ljubavi (venerična, spolna, sjetilna, razumski smišljena, duhovna, sveta). Osim toga da impuls ljubavi nije isto što i impuls nade ili kojeg drugoga čuvstva, jer jedno može biti bez drugoga npr. grešnik se može nadati blaženstvu iako ne ljubi Boga; onaj bi volio dobiti lutriju, ali joj se ne nada itd. Ako svako čuvstvo nastaje iz neke ljubavi ne znači da su sva čuvstva ista, niti da je ljubav jedino čuvstvo.

& 4. Čuvstva i čovječja djelatnost

83) Čovjeku su za djelovanje potrebna. 1. Može se reći da čovjek nije integralan ako ga ne rese neka čuvstva, jer mu djelatnost neće biti integralna. Mikelanđelo reče o sebi da je sve radio u valu ljubavi, plačući, u zanosu, u uzdisajima, jer da mu nijedno ljudsko čuvstvo nije bilo tuđe; 2. tko riječima odbija čuvstva, npr. ugodnosti, užitke, a u stvarnosti za njima se povodi, počinit će veliku nelogičnost, i koji to opaze, slijedit će njegovo ponašanje a ne njegove riječi; 3. čuvstva potenciraju radni elan, oplođuju nastojanje, jer lakše i ugodnije radiš što radiš pod impulsom nekog čuvstva ili osjećaja. Zar nije istina da najpredanije radiš što voliš? Da se žrtvuješ za ono što ljubiš? 4. krepost ne ubija pokret čuvstava, ona ih sređuje, jer krepost je u mjeri ili ravnoteži, stoga nije umjeren onaj koji nikada i ništa ne želi, za ničim ne čezne; umjeren je koji čezne za čim treba, kada treba i kako treba; 5. kada čuvstva služe razumu za dobro čovjeka ona se oplemenjuje, njihova se vrijednost podiže, odgovaraju ulozi koju im je Bog povjerio.

84) Čuvstva u prostoru odgovornosti. Normalno govoreći djelatnost čovječja nastaje kao integracija čuvstava i promišljanja. Čuvstveni impuls može vršiti svoj utjecaj prije čina, u činu i poslije čina. Najvažnija je situacija čuvstva prije čina, jer, ako čuvstvo potakne

na djelovanje prije razumske instancije, tj. ako čuvstvo "zaskoči" čovječje smoodređenje prije nego dođe do razumske instancije, govorimo o "reakciji kratkog spoja", kako se danas izražavaju, slično električnom kratkom spoju.

Uza svu mogućnost deviacije, čuvstva imaju svoju zakonitost, svoje pravo na opstanak. To je zorno prikazao Preradović u pjesmi u kojoj razum traži od srca da prestane biti nemirno. Srce mu odgovori da iako je ono po položaju u tijelu niže, ipak, i more je niže nego su bregovi, ali bregovi nisu mogli zabraniti moru da i dalje bije u njihovo podnožje. "Tvoju visost Bog ti blagoslovi, - Al ne diraj u pravo ničije - I mog žara ti si svjetlo Božje".

Bezuslovno je potrebno ponoviti što je rečeno u br. 50. i 53. o djelovanju pod utjecajem čuvstava. Tu je rečeno o čuvstvima prije čina, u činu i poslije čina. Rečeno je također dokle se proteže čovječja odgovornost u vezi s čuvstvima.

& 5. Čuvstva pod moralnom kvalifikacijom

85) Kako čuvstva mogu pasti pod moralnu kvalifikaciju? Svi ljudi zdrave pameti smatraju da su neka čuvstva u sebi dobra, neka zla, npr. da je čuvstvo stida dobro, čuvstvo zavisti zlo, čuvstvo srdžbe indiferentno. Ljudi osuđuju čovjeka koji pusti da s njim obvlada čuvstvo koje je prešlo u strast, npr. onoga koji u srdžbi drugoga ubije. Uopće ljudi zaziru od ljudi "kratkog spoja", poštuju ekvilibrirane. Generalno načelo o ubrojivosti čuvstava izneseno je u br. 53.

86) Čuvstva i nadnaravnost čina. Rečeno je u br. 83. da čuvstva pomažu svako djelovanje pa i ono nadnaravno. Razumije se, u nadnaravnom činu traži se nadnaravna motivacija (br. 73), stoga ne bi činio nadnaravno djelo tko bi jedino činio dobra djela iz čuvstva npr. iz samilosti, ali učešće čuvstva donosi koristi i za nadnaravna djela npr. zanos u molitvi, toplina u dijeljenju milostinje.

& 6. Čuvstva užitka-naslade i motivacija djelovanja

87) Nepovjerenje prema užicima. Konstatirajmo činjenicu: "Mnoge je obuzela neuredna težnja za užitkom: u životu kao da im ni do čega nije stalo nego do žudnje za nasladama i do zadovoljenja užitaka" (Met. M br. 235).

Koje su posljedice? Iz toga izviru teške štete ne samo duši nego i tijelu. Te štete opisao je sv. Toma: 1. Ljudi podani užicima postaju mlohavi, neosjetljivi; 2. odvraćaju se od napora za sticanjem kreposti; 3. postaju efeminirani kao ženske ili

djeca; 4. rado traže komotnost, podavaju se lijenosti, bježe od napora; 5. malo koriste društvu u kojemu žive i djeluju (DE REG. PRINC. II, 4). Donekle se može reći da je današnja civilizacija obilježena infantilnom sklonošću prema užicima (ETH br. 645). To ne znači da ima pravo Freud koji izvor svih impulsa i ispada postavlja u "libido", jer to bi bilo odviše jednostrano gledanje na kompleksnu stvarnost, ali je činjenica da prevlast čuvstava i strasti igra veliku ulogu u čovječjem životu.

Koja je dužnost? Nužno je i razborito u svemu se držati prave mjere. Obuzdavati strasti. Kršćanska askeza traži isto: odlučno krotiti požudu i osobitom strpljivošću podnositi neprilike života. Tim se krepostima postizava čvrsto i uredno gospodstvo nad tijelom. Ujedno se pruža mogućnost ispaštanja kazne za grijehe (Met. M br. 235).

Odakle izvire ova žeđ za uživanjem? "Kada čovjek izgubi osjećaj svoga dostojanstva, kada odbacuje svaki obzir mjere i ravnoteže u svojim postupcima i ne daje nikakve važnosti duhovnim vrednotama, nadnaravnim i vječnim vrednotama, mjesto da u njima prizna pravi izvor sreće, tada pohlepa i neukrocena žudnja za zemaljskim uživanjem uzimaju maha; mjesto poštovanja imena Božjega i Božjeg veličanstva, nastupa kult tehnike i brutalne sile" (Pijo XII br. 641). To je posljedica krutog materijalizma.

88) Može li užitak služiti kao motivacija djelovanju? Na upit potraži odgovor u br. 64. bilj. 2. Ovdje nadodajmo ovo: OBJAVA nam govori o ispraznim činima (Mt 12, 36), tj. o činima učinjenim jedino u vidu koristi ili vidu užitka, jer to su sredstva, a pretvoriti sredstvo u cilj znači izvrnuti red u Božjim djelima. Užitak kao jedina motivacija vrijedi za determinirani nerazumni svijet, a čovjeku nije dopušteno ni jesti ni piti niti se služiti bračnim pravom JEDINO u svrhu naslade (Denz 2108 - 9).

89) Dopušten je užitak u podređenosti kreposti. Tada i užitak prima kvalifikaciju dobra ili kreposti, jer on je po sebi indiferentan, ima, naime, ispravnih, ima bestijalnih užitaka (ETH br. 1999-2004).

Vrijedi zakon djelovanja: užitak se mjeri prema djelovanju; on može slijediti dopušteni čin, ali užitak ne opravdava djelovanje, nego djelovanje opravdava užitak. Prema tome: Što je dopušteno činiti i dokle je dopušteno činiti nad tim i dotle je dopušteno pripustiti užitak kao pratioca takva djelovanja. Dakako, nadnaravna je motivacija uzvišenija (br. 73; 75).

Pretpostavimo da netko pozitivno ne isključi kreposnu motivaciju npr. pri uzimanju hrane, a prione uz nasladu što mu je pribavlja. Ne bih rekao da taj griješi teško: pretjerao je u potrebi stvari koja u sebi nije po objektu zla, pretjerao je u dopuštenoj stvari. Isto tako spolni bračni čin JEDINO u vidu

naslade predstavlja neznatan nered, ali, ako bi taj čin poglavito ili jedino bio prihvaćen radi naslade, npr. hotično se radi užitka odabrala frustracija začeća, čin bi morao biti kvalificiran kao velik nered na etičko-moralnom području.

& 7. Iskorištavanje čuvstava

90) Zašto ih treba iskorištavati? Jer sadrže u sebi pozitivne snage, kako je općenito rečeno u br. 83. Čuvstva povećavaju voljni "pritisak". Potiču čovjeka na djelovanje. To djelovanje mu čine lakšim, ugodnijim. I dobra djela nastaju i posredstvom čuvstava a ne samo spoznaje i htijenja (I-II 59, 5 ad 3; DE MALO 12, 1 corp).

91) Kako prosuditi potiskivanje? Velika je cijena vladanja sobom. Na to je čovjek pozvan. To mu je moguće. Uvrijedili bismo čovjeka današnjice ako bismo mu zanijekali tu sposobnost, jer i taj čovjek današnjice daje mnoge dokaze herojskog angažiranja za dobro čovječanstva.

Ako "potiskivanje" znači "biti svoj" tada se mora uputiti na sadržajnu pjesmu A. Šenoe pod naslovom "Budi svoj". Treba biti svoj", jer čovjek je "Božji zamet". Tko nastoji biti svoj može reći: "I nijesi, brate, živio zaludu kad jesi svoj". Za čovjeka "biti svoj" i odgovoriti pozivu čovjeka je jedno te isto. I kad čovjek pođe polagati Bogu račun neka bude miran, jer "poštenjak čovjek na zemlji si bio: Bio si svoj".

Vlast nad čuvstvima je kao neko oslobođenje, a pustiti se vodstvu strasnih čuvstava znači za čovjeka alijenaciju. Mora se priznati tri osobite stvari: prvo, da kompleksi mogu trajno i neprikladno utjecati na čovječji život (kompleksi su kao neka spoznajno-emocionalna žarišta nastala s raznih uzroka, npr. radi postupaka koji nisu u skladu s etičkim normama); drugo, da inhibicija tj. ne slijediti psihičke automatizme ili nagonske porive može dovesti do nekih kompleksa ili poremećenja ako se ne provodi taktički (I-II 56, 4 ad 3), nego naglo, brzo, brutalno, despotski; treće, da inhibicija, potiskivanje ili samosvladavanje ima nesumnjivu i nezamjenljivu vrijednost, jer spašava dostojanstvo čovjeka, oslobađa ga od sile "podzemlja" ili "potpodlja", mračnih strana čovječjeg bića. Zapamtimo: "Ne oblikuje karakter ono što dječak ili djevojčica znaju opetovati naizust, nego ono što su naučili da vole i da se dive" (J. S. Mill).

Nesumnjiva je , dakle, uloga odgoja čuvstava ili osjećaja u pedagogiji. Vidi o tome: Dr J. Kuničić: KRŠĆ. PEDAGOGIJA, Zagreb 1967, str. 83-86. Ne potpisujemo mišljenje Freuda da je svako odgajanje prinuda ili nasilje (kao da je odgajanje isto što i potiskivanje, a da je to u skrajnoj liniji uzročnik psihoneurotskih oboljenja), jer odgajanje ima i svoju pozitivnu ulogu, i ta je prečnija od negativne.

92) Stupnjevanje u odnosu prema čuvstvima. Početnici su zabavljeni time da ih čuvstva ne odvuku na grijeh, zato se bore proti požude, je ona je veliki "napasnik" i zadaje mnogo briga (Rim 7,5; 7,23). Napredni ih iskorišćuju i dovode u ravnotežu, te se pomoću n njih penju u savršenstvu kako je sv. Pavao iskorištavao svoj temperament za rad u kraljevstvu Božjem, u radu za ljude (1 Kor 13,3; 15,10; Rim 9,3; Fil 1,23). Savršeni samoinicijativno krote svoje tijelo, suzbijaju čuvstva da svojim bolima i patnjama oponašaju Krista-patnika (Kol 1,24).

93) Dužnost duhovnog vođe. Svaki pojedinac i duhovni vođa moraju voditi računa o kakvom se odgajaniku radi. Emotivni, strastveni, uzbudljivi tipovi ne mogu poduzimati ista odgojna sredstva kao intelektualni ili čvrsti tipovi. Tako će se nagli tip vježbati u refleksiji prije nastupa, pretjerani aktivni tip zalazit će češće u sebe itd (Tanquerey:PRECIS str. 10-18 u dodatku, gdje raspravlja o temperamentima ili tipologiji na području duhovnog života. Tu pruža i odgojne smjernice; na hrvatskom: Ž. Bezić: KRŠĆANSKO SAVRŠENSTVO, Split 1968, str. 22 sl).

T R E Ć A R A S P R A V A

O HABITUSIMA ILI HABITUALNIM DISPOZICIJAMA

usp. Sv. Toma I-II 49-55

Svjesnost-voljnost-hotičnost-čuvstvenost predstavljaju imanentne faktore djelovanja. Ali ljudska djelatnost može biti ukrašena ili usavršena raznim počelima djelovanja, tj. navikama, krepostima, manama, i to spada na imanentnu dinamiku. Zakoni dolaze kao faktori izvanjske dinamike. Sada se rasprave vode o tim počelima djelovanja.

94) Što su habitusi? Čovjek ima pamet, sposobnost miš-ljenja tj. može misliti, sada misli, dobro misli. Međutim, učenjak spava, on posjeduje pamet, sposoban je misliti,ali sada ne misli; probudi se, počne umovati, time njegova pamet pređe u akciju, i dobro umuje, jer ima sposobnost umovanja ukrašenu habitusom znanja ili ispravnog umovanja.Prema tome habitusi su dispozicije između sposobnosti mišljenja i akta mišljenja. Tako recimo i o drugim djelatnim sposobnostima. Dok čovjek spava, spava mu i sposobnost mišljenja. Habitus je neka trajna, stabilna dispozicija subjekta ili čovjeka u odnosu prema njegovoj naravi ili prema djelovanju.

95) Kako ih razlikujemo? Rečeno je sada da habitus disponira čovjeka na BITI i DJELOVATI. Susretneš prijatelja i pitaš ga: Kako si? On ti odgovori: Dobro, dak-

le zdravlje je kao entitativno habitualno raspoloženje njegove naravi. Pitaš ga: Je si li u stanju otsvirati onu sinfoniju? Odgovori: Da, dakle njegova sposobnost muziciranja usavršena ja habitusom poietske ili operativne naravi. Prema tome razlikujemo: entitativne (substancijalne) i operativne (dinamične, poietske) habituse. Prvi disponiraju u odnosu na BITI, drugi na DJELOVATI.

96) Zašto o njima raspravljamo? Rasprava dokazuje vanrednu analitičku sposobnost i psihološku intuiciju sv. Tome, pa je pisao Mausbach (KAT. MORALTHEOLOGIE, I, str. 17) da je ova rasprava kod sv. Tome nešto najsavršenije što je ljudska ruka o tome napisala; 2. poznato je kako je velika moć habitusa, navika, automatizama kojima se ističu športaši, učenjaci, stručnjaci; 3. habitus predstavlja zajednički nazivnik za kreposti i mane, te se pod tim jednim nazivnikom mogu iznositi oznake vlastitim oprečnim snagama; 4. iz habitusa rađaju se navike, a navike ili automatizmi su najvažnija odgojna poluga; 5. potrebno je o habitusima nešto iznijeti, jer se izraz nalazi u teologiji Crkvenog učiteljstva (Denz 700; 904), gdje se govori da se čovjeku s milošću ulijevaju kreposti "quoad habitum" (Denz 2105), te se habitus razlikuje od akta ili čina; 6. habitusi pomažu, ako su dobri, odmažu ako su zli pri stvaranju specifičnog ljudskog čina; 7. često se govori o habitualnoj intenciji, habitualnom stanju, habitualnoj dispoziciji npr. o mučeništvu u habitualnom stanju milosti, o spasu krštenika koji nisu sposobni stvoriti svjesno -voljni čin, o odgovornosti stečenih habitusa npr. psovanja.

97) Gdje se subjektiraju? ENTITATIVNI: u tijelu fizički (zdravlje, ljepota, raspoloženje i sl), u duši nadnaravni habitus posvetne milosti. - OPERATIVNI se mogu naći u svim sposobnostima ili moćima koje nisu određene na jedno, tj. koje nisu determinirane, prema tome ne nalazimo ih u vegetativnom području, ali ih nalazimo u unutarnjim faktorima djelovanja (npr. u fantaziji), u vanjskim osjetilima (npr. u sjetilnom teženju), u razumu (znanje, umjetnost i sl), i u volji (ljubav i ostale kreposti).

Istina, habitus je entitativno nešto manje savršeno nego akt, zbog toga i "habentes habitum dormientibus aequiparantur" (CG I, 92), ali najbolje vidimo kolika je njihova važnost na sjetilnom području, jer gdje se oni ugnijezde, afektivnost podižu iznad instinkta (ako su dobri), nadvisuju automatizme, spiritualiziraju tu afektivnost, čine je poslušnom diktatima vjere i razuma. Promisli npr. na habitus spolne čistoće.

98) Odakle izviru? Izviru iz onih naravnih "seminaria virtutum", ali i "seminaria mali" (I-II 69, 1). Redovito se stiču ponavljanjem istih čina. Jedan čin redovito ne stvara habituse, ali i jedan snažan čin može izvesti radikalne promjene u duši ili u djelatnim moćima. - Neke habituse Bog ulijeva, kako će se vidjeti kasnije. - Rastu ekstenzivno

koliko se protežu na više objekata, npr. teološko znanje na više teza; rastu intenzivno koliko se dublje ukorijenjuju npr. dublje vjerovanje. - Nestaje ih ako ih unište protivne snage, npr. nestane kreposti prevlašću protivne mane; nestane ih nestankom podržavaoca, npr. nestane stečene umjerenosti kada se tijelo raspadne. - Umanjuju se kao što i nestaju, jer umanjivanje je put prema nestanku, tako se smanjuju protivnim činima.

99) Kako ih kvalificiramo? Kvalificiramo ih prema voljnosti slično kao i čuvstva. Čovjek je za njih odgovoran: jer ih može ali ne mora steći; jer može postavljati ili ne postavljati uzrok da se razviju; jer im može stvarati ili ne stvarati danomice pogodnije zlo za razvoj; jer ih može odstraniti ili zadržavati; jer se može ali ne mora njima služiti (I, 83, 1 ad 5).

Bilješka: Habitusi se razlikuju od navika. Navika je kao neka adaptacija izvršnih moći, npr. automatizam psovanja ili izgovaranja nekih izraza. Navika je niz automatizama, manifestacija unutarnjih habitusa i dokaz da je habitus prešao u "nesvjesno". I u uporabi razlikujemo habitus od navike npr. reći ćemo da onaj posjeduje naviku psovanja, ali posjeduje habitus sviranja.

Č E T V R T A R A S P R A V A

O KREPOSTIMA I MANAMA

usp. sv. Tomu I-II,55-71.

Programatske su riječi sv. Ivana Hrizostoma: "In nullo namque alio nisi in solis sui ipsius virtutibus, post divinam gratiam, de salute cuipiam sperandum est" (In Joa. c. 2, Hom. 20. pri kraju). Krepost je sredstvo u poslu spasenja, vječna sreća biti će njezina nagrada (CG III, 141; II-II 81,6). Time se krepost poistovjećuje sa svetošću, biblijskom pravednošću, savršenošću (Mt 5,48). Kod sv. Pavla krepost se zamišlja kao obnova, savršenstvo, zrelost (BS, 1966, str. 319 sl).

Suvišno je isticati važnost ove rasprave. Čovjek je pozvan da u sebi izrađuje sliku Božju, jer je pozvan da bude savršen kao Otac nebeski (Mt 5,48). U Bogu su kontemplativne vrline (mudrost, znanje) kao nedostiživi uzori. Kreposti pak moralnog reda, prenesene na Boga, ne mogu sadržavati nijednu nesavršenost (CG I, 22-25). One predstavljaju naročito težak i specifičan životni zadatak čovjeka na zemlji. Krist je imao sve kreposti (III 7,2).

Nikakvo čudo da je rasprava o krepostima doživljavala neke peripetije. Istaknut će dvije: Jansenizam je pretjerano insistirao na vježbanju u krepostima kao da je to vježbanje svrha u sebi, a zapostavljalo je kontemplaciju; kvijetizam je insistirao na kontemplaciji, a zapostavljao rad oko sticanja kreposti. Danas je situacija čišća, jer se općenito uviđa da je savršenost djelo sinergije tj. Božje milosti i čovječje angažiranosti, prema tome da nema ni kontemplacije bez vježbanja u krepostima.

A/ O KREPOSTIMA

PRVO POGLAVLJE: ANGAŽIRANOST ČOVJEKA U STICANJU KREPOSTI

100) Pojam kreposti. Čovjek se otvara prema Bogu i povezuje se s Bogom vertikalno, na ontološkom području, preko posvetne milosti, a dinamički posredstvom ulivenih kreposti; otvara se prema čovjeku i s njim pravilno povezuje horizontalno, dinamički, posredstvom stečenih kreposti. Prema tome krepost je kao zahtjev strukture čovječje naravi, zahtjev njene punine (Lambruschini, II, str. 18).

Recimo sa sv. Augustinom da je krepost "bona qualitas mentis qua recte vivitur, qua nullus male utitur, quam Deus in nobis sine nobis operatur" (I-II 55,4). Posljednje riječi se izravno odnose na ulivene kreposti, a za neke bi označavale neki osjećaj pesimizma kod sv. Augustina, kao da je on bio izgubio povjerenje u čovječje prirodne sposobnosti (vidi kod Lambruschini, II, str. 18).

Prvi element ili prva komponenta kreposti je njezina imanentnost ili unutarnjost. Ona je imanentna snaga, odlika duše i tijela. Time se uklapa u Novozavjetni moral, tj. u moral čiste nakane, unutarnjeg života, spontanosti, duhovnosti iznutra, za razliku od Starozavjetnog morala, koji je bio više nametnut izvana, moral izvanjskog zakona. Krštenik posjeduje u sebi i svjetlo za prosuđivanje dobra i snagu za izvršavanje. Vjera je kao svjetlo (Rim 14,23), milost je Bog koji daje snagu (Jak 4,17). Duh Sveti vodi (vidi sv. I, br. 7).

Drugi element se nadovezuje na prvi. Polazeći iz unutarnjih pobuda treba život shvatiti ozbiljno, treba se angažirati, vježbati se u krepostima. Sjeme primljeno na krštenju teži za tim da se razvije, raste. Vježba se u krepostima dragovoljno kao sin, ne kao rob. Zato je i sv. Toma definirao krepost kao "bonus usus liberi arbitrii" i kao takva nije sankcionirana izričitim vanjskim zakonom (I-II 55,1 ad 2; 96,3 ad 2; In II Cor 3, lect. 3). Treba misliti, slušati riječ Božju, shvaćati, asimilirati ili provesti u djelo kreposne vrednote tako da život bude kao neki kult, liturgija, jer to je zahtjev svetosti, uvjete sreće. Treba "naučiti Krista" (Ef 4,20), kako se nauči

draga lekcija, čita omiljela knjiga, provodi u djelo draga smjernica (sv. I, br. 7).

Treći element jest: životni oblik. Krepost daje životu pravi put, ispravnost. Hodati pravim putem znači živjeti kreposno ili sveto. To je ona "veritas vitae" sv. Ivana (3,21). I tako novozavjetni moral kao moral kreposti jest moral novoga stvorenja, religiozno orijentiran, kristonomijske naravi, sinovstva Božjega, pod vodstvom Duha (I sv. br. 7). Motiv moralnog reda je na taj način postavljen idejom sličnosti s Bogom, a krepost upriličuje Bogu. Životni oblik za kršćanina je život po Pneuma (Rim 8,4-5), po ljubavi (Rim 14,15), i ta se ljubav dokazuje u vršenju zapovijedi (2 Iv 6). Ovo upriličenje Bogu je dominantna ideja morala u prvom vijeku (Spicq, II,696, bilj. 4).

Četvrti element je potpuno pozitivna kvalifikacija kreposti, jer netko može krivo misliti o kreposti, može je odbijati ili se oholiti što je posjeduje, ali nitko ne može prakticirati krepost, aktualizirati krepost tako da taj čin zasluži kvalifikaciju zla. Dok se, recimo, mišljenje može odnositi i na dobro i na zlo, krepost se odnosi samo na dobro. Zbog toga kreposti pristaje ljepota, ravnoteža, u njoj se sloboda od zla (o kreposti i milosti kao ljepoti vidi Spicq I, str.146-153; kao slobodi vidi isti, sv. II, str. 645). Ljepota joj pristaje jer je slika Božja, red; sloboda, jer krepost odbacuje ropstvo grijeha.

Peti element jest povezanost s nadnaravi. Opstoje li stečene i ulivene kreposti? Naravne i nadnaravne? Koliko je opravdano govoriti o razlici između naravnog i nadnaravnog reda (sv.I, br.72), opravdano je razlikovati i naravne od ulivenih kreposti. Protivljenje toj razlici, kako ga zastupa dom Lottin, osniva se na nekom ekvivoku, kao da time što se radi o ulivenoj kreposti čovjek nema aktivnog učešća. Štogod Bog u nama djeluje ništa ne djeluje bez nas, pa i kada nam dijeli nadnaravne darove od nas očekuje da im ne stavljamo zapreke, da ih primimo, da ih gojimo (I-II, 55,4 ad 6). Sinergija i sinergon je zakon božanske ekonomije spasenja (Dom Lottin iznio je mišljenje u djelu "AU COEUR DE LA MORALE CHETIENNE, Rim 1957).

Šesti elemenat koji se podrazumijeva jest povezanost s ljubavlju, tj. prema tendenciji sjedinjenja s Bogom, veze s Bogom. To je onaj "kraljevski zakon". Svaka krepost mora biti orjentirana prema Bogu i Kristu. Svrha svih zapovijedi jest zapovijed ljubavi (1 Kor 13,1-3; 1 Tim 1,5; vidi kod Spicq I,str. 36, bilj. 1 i 2).

101) U pojmu kreposti uključen je pojam snage. Cicero govori da izraz "virtus" dolazi od "vir", sv. Toma da dolazi od "vis". U svakom slučaju radi se o nekoj "krepčini". Krepčina je u grčkoj koncepciji kreposti kao ravnoteže; u Konfucijevoj koncepciji kreposti kao svladavanja svih težnja; u psihološkom pojmu kreposti kao uvođenja

neke forme u neodređenost djelatne moći; u filozofskom pojmu kreposti kao aktualiziranja potencije; u apologetskoj funkciji kreposti koliko je kršćanstvo krepošću sudjelovalo i sudjeluje u obnovi svijeta.

Rekli smo da krepostan čovjek uvodi red u svoju djelatnost. Gospoda r je sama sebe i svojih djela. Svladava strasti. Uređuje odnose s drugim ljudima. On "se izdiže iznad sebe", ili "nadvisuje sebe" (Tuž 3,28). I u tzv. "pasivnim" krepostima (poniznost, strpljivost, predanost) nalazi se afirmacija snage: 1. Prezirati "pasivne" kreposti protivi se nauci i primjeru Kristovu, a i sam naziv je neosnovan; 2. nauku je zabacio Lav XIII u pismu "Testem benevolentiae" od 22. I 1899; 3. protivi se bitnom pojmu kreposti, jer krepost je dinamika, snaga; 4. protivi se iskustvu, jer svatko zna kako je teže izdržati dugotrajnu bolest, trajnu navalu neprijatelja, nego naglu bolest ili prolaznu navalu; 5. i "pasivne" kreposti donose vrlo slatke plodove; 6. redovnički život s naglaskom na te kreposti, kao ostvarenje morala "beatitudinum", dokazuje snagu duha i plodnost stvaralaštva na području kulture duha (Denz 3340-3346).

102) Kako se stiču kreposti? Svakako angažiranjem ili nastojanjem, pozitivnom čovjekovom intervencijom i to u trostrukom smislu: 1. općenito ne popuštati težnji za užicima, jer užici vuku na mnoge mane; 2. svladavati otpor ili se protiviti zlim sklonostima na koju manu; 3. ponavljanjem istih čina stvarati habitus kreposti, jer ponavljanjem čina ili vježbanjem u nervnom sistemu se stvara kao neki automatizam, fiziološka određenost, i to sklanja na djelovanje, te ono postaje ugodno, lako (ETH br. 336; 337). Ne rađamo se krepošni, nego privikavamo, utiskujemo u sjetilnu sferu red razuma (ETH br. 249).

Sticanje kreposti znači isto što i moralno odgajanje. O tome vidi u Dr. J. Kuničić: KRŠĆ. PEDAGOGIJA, str. 71, br. 83. sl, osobito br. 90, jer u tim se brojevima nalazi izložena nauka što spada i u ovo područje, ali direktno se tiče moralnog odgoja, pa spada direktno na pedagogiju.

& 1. Prednost kreposti moralnog reda

103) Možemo li govoriti o nekom "sensus moralis"? Kršćanin je mudrac, on zdravo misli i osjeća. To znači da misli, prosuđuje, procjenjuje onako kako to čini Krist. Ispunjen je osjećajima u skladu s načelima Evanđelja. Dobro je orijentiran, jer gleda na nebo i očekuje Krista. Posjeduje i jaku volju da proved u djelo prihvaćenu nauku. I tako biblijska antropologija uključuje praksu, djelovanje. Kršćanin je onaj koji pozna Boga i zna činiti što je dobro (Spicq II, str. 595). Na tom ga pothvatu vodi osobito "aistesis" tj. "sensus moralis". Autentična ljubav može učiniti

da djeca Božja budu osjetljiva na volju Božju. Taj osjećaj primjećuje i najfinije nijanse dobra i zla, i pomaže u konkretnoj invenciji i ostvarivanju ideala (isti, II, str. 600).

Bilješka: Da li je moral čovječanstva u opadanju? Ako jest, koji je tome uzrok? (vidi CRKVA U SVIJETU, 1967, br. 3, str. 39 sl). Možemo li se nadati u evoluciju tako da će budućnost stvoriti čovjeka potpuno savršenoga s etičkog gledišta? (ist. mj. br. 4, str. 35 sl). Da li se kršćani u praksi više ravnaju po naravnom ili objavljenom moralu? (ist. mj. br. 5, str. 17 sl). Koliko religija pomaže moralnom životu u praksi? (ist. mj. br. 6, str. 23 sl). Kako odgajati moralni osjećaj? (ist. mj. god. 1968, br. 1, str. 43 sl). Je li moralni osjećaj podložan promjenama? (ist. mj. br.2 str. 35 sl). Dr. A. Trstenjak proveo je jednu anketu među 3.000 anketiranih pa je ustanovio da 57% anketiranih stavlja moralne vrednote života na prvo mjesto (KAD BIH JOŠ JEDANPUT ŽIVIO, Đakovo 1968, str. 152), oko 20% nalazi smisao života u nadnaravnom cilju (ist. dj. str. 164), 26% bi savjetovalo omladini poštenje, a 29% vjerski život kao put k sreći (str. 173). Činjenica da čovječanstvo opstoji dokazuje da moralne veze opstoje. Kultura se razvija, a misterij djelovanja opstojat će do kraja svijeta.

104) Za moralni život nije dovoljna ljubav. Savršen je čovjek pun kreposti, on živi po Duhu (Gal 5,19). Nije dovoljno apelirati na vjeru, ufanje i ljubav. Duh sveti nije kao neki zakon, on svijetli, on jača. Agape kao takva ne regulira, ne specificira. Milost treba da se afirmira u raznolikosti konkretnog i raznolikog djelovanja (1 Pet 4,10). Kršćaninu su potrebni neposredni direktivni principi ili faktori. Oni će osposobiti dušu da se snađe u raznim objektivnim situacijama života, pred raznim zadacima praktičnog života. To su kreposti moralnog reda (Spicq, II, str. 567). Paideia i sofia se popunjuju, jer o krepostima nije dovoljno znati, treba ih prakticirati, a bez njih nema pravog životnog mudraca (vidi kod istoga II, str. 568, bilj. 2; 569, bilj. 1).

105) U čemu je važnost moralnih kreposti? Iako možemo govoriti i o intelektualnim vrlinama ili odlikama (doumljivanje, znanje, mudrost, sindereza), ipak "krepost" pripisujemo u prvom redu onim faktorima kojima čovjek ostvaruje moralne vrednote u svom životu i djelovanju. Kreposti moralnoga reda svojstvene su čovjeku koliko je on utjelovljeni duh. Njihova je uloga mnogostruka: 1. gdjegod se čovjeku predstavlja posebno područje gdje se mora afirmirati razum i čovječje dostojanstvo, tu se postavlja zadatak kojoj kreposti; 2. kreposti uvode red i harmoniju u područje sjetilnog i voljnog teženja, a težnje su veliki faktor čovječ-

je sreće, dakako ako su sređene; 3. kreposti će obuzdavati čovječje sklonosti prema užicima; 4. kreposti temperiraju čovječju težnju za odmazdom, u svladavanju otpora prema cilju da ni na tom području ne pređe mjeru; 5. moralne kreposti sjedinjuju se u razboritosti, savjesti, time davaju jedinstvo čovječjem djelovanju, čovjeku; 6. velika je njihova važnost u tome što stvaraju pravilan odnos čovjeka prema bližnjemu, prema društvu ili zajednici kojoj čovjek pripada.

106) Kako razlikujemo kreposti? NARAVNE su kreposti koje vode k naravnim ciljevima; prakticiraju ih ljudi koji nisu u stanju milosti; funkcioniraju samo po naravnom mehanizmu; čovjek ih stiče uz pomoć Boga kao tvorca naravi. Crkva se jasno izrazila da priznaje opstojanje tako shvaćenih kreposti, što su jansenisti nijekali, uništujući naravni red (Denz Ind. syst. K 1 f).

STEČENE kreposti su naravne kreposti koliko su plod čovječjeg nastojanja. Naglaskom na "stečene" ističe se potreba vježbanja u krepostima. To su vježbanje neki zabacivali kao nečasno za savršenog čovjeka (Denz 896; 2231; 2368 - zablude Beguarda, Molinosa, Fenelona).

STOŽERNE kreposti su četiri osnovne kreposti moralnog reda, tako nazvane od sv. Ambrozija prema Mudr 8,7: umjerenost u strogom smislu koja regulira tjelesne snage za hranom, piće, spolnim doživljajima; pravednost regulira čovječje odnose prema drugom čovjeku i društvu; jakost ili hrabrost regulira u čovjeku težnju za svladavanjem teškoća, otpora, u inicijativama, elanu; razboritost ili životna mudrost diktira što je u ovom činu doista kreposno, što nekreposno, te određuje zlatnu sredinu.

KREPOSTI-PRATILICE stožernih kreposti su kreposti užega radiusa, one se odnose na lakši objekt; dopunjuju stožerne; sudjeluju u njihovim zadacima. U sistematičnoj moralci ova dioba igra znatnu ulogu. Moralisti ih dijele na: subjektivne, u odnosu kao rod prema vrstama npr. umjerenost je kao rod, umjerenost u hrani-piću i seksu su kao vrste; integralne, uvjetuju pravilno funkcioniranje stožerne kreposti npr. ako čovjek nije u sebi raspoložen da drugom ne čini zlo nego dobro, čovjek neće ostvariti potpunu krepost pravednosti; potencijalne, tj. kreposti kao sudionice, u kojima ne nastupa stožerna sa svim svojim funkcijama, iako je bitno prisutna npr. pijetet prema domovini i roditeljima svodimo na krepost pravednosti, ali pijetet ne dostiže svu pravednost, jer čovjek nikada ne može dovoljno uzvratiti roditeljima za to što su mu dali egzistenciju, ili domovini koja mu omogućuje što sam ne može nikako postići.

NADNARAVNE kreposti su od Boga kao izvora nadnaravi, motiviraju se nadnaravnom motivacijom, oblikuju ostale kreposti davajući im nadnaravno usmjerenje. To su plodovi milosti, kao neka egzuberancija njene dinamike, dokaz njene plodnosti u dobrim djelima, neko produženje, utjelovljenje milosti (Spicq, I, str. 50-51). Crkva se pobrinula da upozori kako se ne smiju isticati

naravne na štetu nadnaravnih, kako bi htjeli naturalisti (Denz 3343-3345). One, međutim, ne davaju pozitivnu lakoću djelovanja, to ovisi o čovječjem nastojanju i pokretu milosti.

107) Osobita vrijednost stečenih kreposti. U ime nekog utopijskog spiritualizma ili sklonosti na angelizam ovim čovječanskim, ljudskim krepostima ponekad se daje mala vrijednost. Koliko je potrebno da kršćanin bude integralan, pravi čovjek, uzoran čovjek, toliko su potrebne i ove kreposti, dakako stopljene s nadnaravnim krepostima, nadnaravnom motivacijom. One: 1. time što uključuju čovječje nastojanje oko sticanja kreposti stvaraju platformu za solidnu zgradu odgoja; 2. kao što šipku ispravljaš pregibajući je na protivnu stranu, najbolje ćeš paralizirati zle sklonosti vježbajući se u njima protivnim krepostima npr. oholost ćeš ukloniti poniznošću; 3. vježbanjem se razvija potencijalnost naših djelatnih sposobnosti, zbog toga se vježbanjem u krepostima razvijaju sjemenke dobra što se kriju u čovjeku; 4. duhovni život ne može biti građen na pijesku, pa se mnoge katastrofe u duhovnom životu tumače time što im nije bio solidan temelj u odgoju sticanjem kreposti; 5. i božanske kreposti u čovjeku funcioniraju po mehanizmu stečenih kreposti, stoga je očito da vjera-ufanje-ljubav ne mogu pravilno funkcionirati, ako ne funkcioniraju njima srodne, naravne kreposti. Uvijek, naime, nadnarav prepostavlja, uzdiže i usavršava narav: vjera razum, sveta ljubav sve vrsti negrešne ljubavi. Čovjek vježbanjem ili ponavljanjem čina nadnaravnih kreposti postizava lakoću njihova funcioniranja.

108) Umjetnost nije emancipirana od morala. Crkva je u više navrata upozorila da su i umjetnici dužni poštivati objektivni red morala (IM br.6). Tim u vezi Drugi Vat. koncil poziva nadalje da umjetnost mora s nekim poštovanjem prikazivati što je vrijedno poštovanja, izbjegavati što čovjeka, oslabljena iskonskim defektibilitetom, može poticati na zlo (IM br. 7). Razumije se, svim umjetnostima ostaje "ordinata libertas" (GS br. 62), zakonita eutonomija, autonomija metode vlastite umjetnosti ili znanosti.

Čovjek je jedan, uvijek jedna sinteza. Ako razlikuje umjetnost od morala ne znači da ih u krugu svoje djelatnosti može separirati, jer umjetnik ne može sa sebe svući dužnosti čovjeka i kršćanina. On može sagriješiti nakanom, sablazni, oštećivanjem bližnjega i sl. Ako je čovjek kao umjetnik "amoralan", ne nastupa kao čovjek, jer kao takav odgovara za svako svoje svjesno-hotično-slobodno djelo.

Oni koji zastupaju potpunu emancipaciju umjetnosti od morala de facto umjetnost servilno podlaže egoizmu, seksu, koristi itd. Zar da se zastupa autonomija umjetnosti jedino u odnosu prema moralu? Zar moralni red nema svoga zakonodavca? Pogubna bi to bila varka misliti.

Možemo li sliku kojoj fali moralna punina nazvati lijepom ako je doista lijepa? Izrađena po svim pravilima umjetnosti i inspirirana? Ako shvatimo čovjeka cjelovito, te red vrednota povezanih u bitku i čovječnosti, moramo reći da slika koja potiče na nemoral, radi jedinstva u bistvu i jedinstva čovjekova u sebi nije ispravna (Pijo XII br. 1814-1817; Häring III, str. 246). Fali joj jedna nužna komponenta, jer i dobrotnost se sastaje u bitku. Čovjek nije samo umjetničko, on je i etičko biće (vidi Danielou, OSPORAVANJA, str. 11).

& 2. Vlastitosti kreposti

109) Krepost je ravnoteža, sredina. U isto vrijeme ta sredina je maksimalni domet, ne mediokritet, jer uvodi što je najbolje: red razuma. Ona je u sredini između mana ili zla, npr. darežljivost između rasipnosti i škrtosti, ali ujedno daleko od obiju krajnosti, jer krajnosti su mane.

SV. PISMO poučava: Ne budi prepravedan, i ne budi premudar, zašto da se uništavaš? (Prop 7,16). Ne skreći ni desno ni lijevo, drži svoj korak daleko od zla (Izreke 4,27). Sebe cijeni, ali do mjere (Rim 12,3). Brini se i za zemaljske stvari, ali ne tjeskobno (Mt 6,25).

Stara grčka kultura kao da je ovu istinu smatrala središnjom istinom svoga etičkog sistema. - I naše su narodne poslovice pune iste nauke, npr. "Način je najbolji začin", ili: "Ne budi med da te muhe raznesu, niti čemer da se od tebe otruju" itd.

RAZUM umuje: 1. apstraktno govoreći krepost je između mane ekscesa i defekta npr. ufanje između preuzetnosti i očaja; 2. konkretno ili u pojedinim slučajevima razumnost ili razboritost diktira: ovdje se radi o ufanju i od sada bi bila preuzetnost, ili: ovdje se radi o umjerenosti u hrani i piću, ako ideš dalje prelaziš u neumjerenost; 3. i u nadnaravnoj motivaciji kršćanin opslužuje mjeru ravnoteže, npr. postiš li da se upriličiš Kristu-patniku? Ne smiješ pretjerati tako da postaneš nesposoban za rad, jer time bi sagriješio. Krepost je, dakle, ravnoteža, mjera, i to po svojoj bitnosti, ali čovjek može uzročnošću tj. svojim postupkom preći mjeru i u nadnaravnim krepostima (sa strane subjekta) npr. očitujući vjeru u Boga pretjerano, proti zakonitih običaja, proti diktata razuma, proti okolnosti; 4. psihološki govoreći nameće se ista istina, nameće se ista istina, nameće nam je iskustvo: svaka se pretjeranost plaća, pa i ljubav među ljudima; 5. historijski gledajući na pitanje može se reći da je ovo naučavanje ponos kršćanstva. Kršćanstvo nije za ekstremizam, zato je zabacilo epikureizam, sentimentalizam, apsolutizam, jansenizam, može se reći sve - IZME, jer su pretjeranosti (vidi A.Weiss APOL. DES CHRISTEN. sv. I, talij. izd. str. 339-40; 445-468); 6. zabacuje se pretjeranost i u umjetnosti npr. u govorništvu, prema onoj francus-

koj: "On affaiblit toujours ce qu`on exagère".

110) Kreposti su povezane. Mišljenju Ivana Hus (Denz 1216) da krepostan čovjek ne može drugo nego raditi kreposno, grešnik grešno, suprotstavimo ovo naučavanje: intelektualne vrline ne moraju biti zajedno; ako je netko baštinio sklonostina jednu krepost, ne mora na drugu, dakle sklonosti nisu zajedno; nepotpuno stečene kreposti nisu zajedno, tj. takvi tipovi nastupaju "na mahove", ali potpuno stečene kreposti primaju svoj oblik i jedinstvo od razboritosti, jer im ona daje pravi smjer, oblik, razlog kreposnosti. Sjeti se poštene djevojke, karakternog čovjeka. Ni mit, ni laskanje, ni ljudski obziri neće ih pokrenuti od puta kreposti. Što je čovjek kreposniji, svetiji, to je jedinstveniji (ETH br. 1121).

111) Stupnjevanje-jednakost kreposti. Sigurno je da je objekt moralnih kreposti kod svih ljudi i civilizacija isti, one su, dakle, ekstenzivno istog dometa. U pojedincu se događa da mnogi faktori djeluju te u ovom ili onom času intenzivnije nastupi ova ili ona krepost. Međutim, dok u čovjeku ima glavnu riječ životna mudrost ili sveta ljubav, sve su kreposti u nekoj jednakosti, u korijenu su jednake, ali će se prema prilikama na razne načine aktivizirati, kao što se ni svjesno-voljno-slobodni čin ne aktivizira uvijek na jednak način.

Ova istina nam dočarava ljepotu čovjeka koji nije prevrtljiv, nije promjenljiv, nego čuva unutarnji ritam i onu nevidljivu unutarnju ravnotežu i ljepotu, koja ne može a da se ne odrazi i na vanjštini. Moralna ljepota, pisao je Carrel "ostavlja mnogo dublji dojam od ljepota što ih krije priroda ili znanost" (ČOVJEK-NEPOZNANICA, Zagreb 1941, str. 152).

112) Kreposti su po sebi trajne. Nagli i prolazni nastupi ili "eksplozije" nisu prave kreposti. Krepost je habitus, dakle po sebi trajno raspoloženje. Razumljivo, u nebu ostaje svijest triumfa razuma, pobjede, nagrade, ali, kad nestane tijela, nema one fiziološke komponente koja je utisnula organizmu ili Jastvu neki svoj pečat.

Bilješka: Nije li ova nauka o kreposti-ravnoteži previše klasična? Odgovara li ona herojski ili tragično raspoloženom čovjeku? Mora se reći da je krepost svima korisna i potrebna. Klasičnost ne znači stagnaciju, i što krepost gradi ostaje trajno, a što naglost sagradi naglo i propadne. Teško je doista naći sredinu, čuvati ravnotežu. Nekada hvalimo one koji su prestupnike kaznili, nekada tražimo veću blagost (ETH br.370-381). Potrebno je čuvati sredinu, ravnotežu, unutarnju i vanjsku povezanost u jedinstvu Jastva, jer eksces i defekt uništuju krepost (ETH 260-263). Oni koji zamišljaju krepost kao neki matematički broj, varaju se. Mudro reče sv. Toma da neznatno odstupiti od sredine, od ravnoteže, nije vrijedno osude (ETH br.813). Tako govori istinski poznavalac čovječje duše.

DRUGO POGLAVLJE: ULIVENE KREPOSTI

113) Nadnaravna struktura u kršćaninu. Kršćanin je "novo stvorenje" (Rim 7,6; 6,4). No on ipak ne prestaje biti čovjekom. Nadnarav neće srušiti strukturu naravi. Podignut će je, usavršiti, nekako preobraziti. Struktura je čovječje naravi ova: čovjek kao Subjekt-narav -moći-habitusi-akti.

U nadnaravnom redu milost je kao entitativni nadnaravni habitus koji dušu čini bogoobličnom (2 Pet 1,4; 1 Iv 3,2) i sposobnom da služi kao dubinski princip nadnaravnog djelovanja. A svaka narav je stvorena u vidu djelovanja, teži k djelovanju, i svaki život uključuje neki aktivitet ili djelovanje.

Tako uzdignutoj naravi potrebne su nadnaravne sposobnosti, neposredni faktori djelovanja, uzdignute snage razuma, volje, svih djelatnih moći. To su nadnaravne kreposti, koje su kao "derivationes gratiae" (III P 7,2). Ali to će sve funkcionirati po mehanizmu naravi.

To jošnije dovoljno da čovjek postupa potpuno savršeno u pojedinim situacijama. Potrebni su darovi Duha Svetoga da poticajima aktualne milosti, svojim nadahnućima stvori u duši gibljivost, te će ova moći ekspeditivno upotrebljavati sve te ulivene kreposti po inspiraciji Duha više nego po mehanizmu naravi.

Bilješka: I ova nas uvodna refleksija upućuje na to da u kršćaninu ne cijepamo jedinstvo navodeći narav i nadnarav kao dva svijeta. Sjetimo se da kršćanin nije potpun ako čitava naravna struktura u njemu nije potpuna i zdrava. Još više, da uopće u čovjeku nema potpune, potpuno solidne, savršene kreposti bez milosti koju nazivamo "gratia sanans" (I-II 109,4). Neki kao da ne razlikuju pravu krepost od potpune (npr. Häring I, str.277; vidi BS, 1964, str. 4).

114) Opstoje li doista ti nadnaravni darovi (kreposti, darovi D. Svetoga)? "Tkogod je rođen od Boga...sjeme je Božje u njemu...rođen je od Boga, dakle dijete Božje" (1 Iv 3,9). Sv. Petar govori o dioništvu u božanskoj naravi (2 Pet 1,4). Tim riječima se izražava trajna kvaliteta, trajno pripadništvo, kao druga narav. Milost se reducira na kvalitetu, ulivene kreposti na operativne habituse.

CRKVA nas poučava da je milost kao neko stanje (Denz 3714). Ona se ne daje samo za-to da čovjek može lakše djelovati u nadnaravnom smislu, nego za "simpliciter" djelovanje (Denz 1552), tj. bez njih djelovanje ne bi uopće imalo vrijednosti

za nebo. Milost je duši kao nešto inherentno (Denz 1561), po njoj se duša ponovno rađa (Denz 1514), potpuno obnavlja u nadnaravnom smislu.

& 1. Ulijevaju se nadnaravne kreposti i darovi D. Svetoga

115) Teološke ili božanske kreposti. 1. Bog nas je o njima poučio, kako se raspravlja u posebnim traktatima; 2. Bog ih ulijeva, jer se odnose na Boga i čovječje spasenje, a sve je to u Božjim rukama; 3. Bog je motiv njihova funkcioniranja, jer Bogu se vjeruje, Boga se očekuje, s Bogom se čovjek sjedinjuje; 4. Bog je nekako u njihovu djelovanju, to je djelovanje bogoobličnо po milosti i nadnaravnoj motivaciji; 5. takvo se djelovanje projicira u Boga, izravno se odnosi na Boga.

Kada se radi o spasenju čovjek ne može ništa činiti bez milosti (Iv 15,5), zato apostoli mole da im Bog umnoži vjeru (Lk 17,5); po Kristu se širi nada u vječni život (Tit 3,7), živa nada (1 Pet 1,3); a ljubav se Božja izlijeva po našim srcima po Duhu (Rim 5,5).

Kršćanin mora biti ukrašen tim krepostima kao što je vojnik oružjem (Ef 6,13-17). Vjera i ljubav kao da su oklop (1 Sol 5,8), a ufanje kao kaciga. Solunjani su bili pohvaljeni radi djelotvorne vjere, postojanog ufanja, požrtvovne ljubavi (1Sol 1,3).

116) Crkva to naučava. Čovjeku s posvetnom milošću dolazi "omnium virtutum comi-tatus" (rimski katekizam II dio, pogl. 2, q. 39), i sve tri dolaze zajedno (Denz 1530), te se ulijevaju "quoad habitum" (Denz 904), a ne "quoad usum" (Denz 780). U izrazu "quoad habitum" uključena je ideja permanentnosti, zbog toga nitko ne smije nijekati tu istinu, jer iako nije članak vjere (radi kan. 1323, & 3), ipak je istina "fidei proxima".

Ako tražimo razliku između ovih kreposti reći ćemo da je vjera kao spoznaja i da čovjek vjerom prihvaća Boga; ufanje je kao iščekivanje Boga aktivnim zalaganjem da ga se postigne; ljubav je kao preobrazba do sjedinjenja s Bogom.

Pod mehanizmom ovih kreposti čovjek ipak misli, teži, nastoji se sjedinjivati s Bogom ali po mehanizmu svoje naravne psihičke strukture. On živi, djeluje, umuje, osjeća, zanosi se u sferi božanskih vrednota, ali kao čovjek, sve iznutra, uvijek u mogućnosti i slobodi da se okrene mislima, ufanjem, ljubavlju prema stvorenjima i tako da sagriješi. Čovjek pod tim krepostima postupa diskursivno, deliberativno. Rečeno je gore da i pod nadnaravnim aparatom narav čuva svoju razliku od nadnaravi.

117) Ulijevaju se i moralne kreposti, kreposti djelovanja. Prema nauci Crkve iznesenoj u prošlom broju teolozi složno tvrde ("sntentia communissima") da se ulijevaju i kreposti moralnog reda tako da sve djelovanje kršćanina bude nekako supernaturalizirano po svom principu (milosti) i svrsi (Bog kao auktor nadnaravi). I ono uzimanje hrane (1 Kor 10,31), jer kršćaninu pripada sve (1 Kor 3,22), i Bog ga u svemu krijepi (Fil 4,12).

Razumije se, ulivene kreposti ne davaju lakoću djelovanja. One nisu u punom smislu habitusi. Da li je neka krepost doista prešla u habitus to ovisi o čovječjem angažiranju, o pokretu milosti, jer čovjek mora uklanjati zapreke, prihvaćati Božji dar, nastojati ga čuvati i razvijati. Istina, ništa bez Boga, ali ništa ni bez čovjeka.

118) Ulijevaju se i darovi Duha Svetoga. Rečeno je u sv. I, br. 7. da je novozavjetni moral pneumatički, pod vodstvom Duha. Recimo u sistematizaciji sv. Tome: u drugom dijelu Sume pokretni princip, kao neki "tehničar" kršćanskog moralnog života, nije onaj naravni, praktični razum, nego Duh Sveti (I-II, 68,3; 4 ad 1; 5 itd).

1. Nauka se temelji na tekstu Izaije, gdje se govori o Mesiji da će na njemu počivati duh Jahvin, duh mudrosti i umnosti, duh savjeta i jakosti, duh znanja i straha Gospodnjega (11,2). Ali, osim Izaije, treba gledati i druga mjesta, npr. kada proroci predskazuju da će se Duh izliti kada Mesija osnuje kraljevstvo. I Duh će se razliti na sve.

2. Nauka ima oslona i u N. Zavjetu. Krist moli Oca da prosvijetli učenike o otajstvima, da ih prožme duhom sinovstva, da im dade snage, kako se vidi na brojnim mjestima (Mt 11, 25; Iv 14,26; 17,1; Lk 22,32 itd). A kod sv. Pavla nalazi se opisana punina darova u Kristu (Rim 8,9-29). Broj se darova iznosi više globalno, ne matematički.

3. Teolozi će jednostavno reći da su ti darovi kao usavršenje djelatnih moći, razuma, volje, koliko su pokretljive od Duha Svetoga. A Isus je bio pun Duha Svetoga (Lk 4,11). Zato su u Kristu darovi D. Svetoga bili na najuzvišeniji način (III P, 7,5). Dakako Krist te darove daje kao Bog, prima kao čovjek, jer nije samo gledalac, on je i putnik.

4. Pojam darova koliko je sadržan Mt 10,19, gdje se govori da će se apostolima dati što će kazati pred sucima upućuje nas da darove shvatimo kao trenutna prosvjetljenja, ali izrazi "izlit će se", ili "ostati će zauvijek", ili "boravit će" označuju po sebi i neko permanentno, habitualno stanje, dakle pneumatičko stanje Božjeg naroda.

5. Ako želimo nešto shvatiti o tim darovima promislimo na analogiju s umjetničkom inspiracijom, s ljudima koji su i u naravnom redu nekako dobri "ultra communem hominum modum" te su više "viri divini" i nekako "patientes divina" (ETH br.1300).

Stoga iznosimo ove karakteristike darova Duha Svetoga: 1. darovi dolaze čovjeku izvana, tako Šimun potaknut od Duha uđe u hram (Lk 2,27), Krist u pustinju (Mt 4,1), i uopće vjernici se pokreću od Duha (Rim 8,14), šapće im se što trebaju reći (Mt 10,19-20); 2. prema tome čovjek manje misli, manje razmišlja i odlučuje, bolje rečeno da on postupa naddiskursivno, naddeliberativno, jer je više "patiens", ali impuls prima kao što brodić prima pogon od vjetra preko jedara, i brodić se kreće; 3. čovjek može i darove odbiti, ali pod njima je čovjek jači, oni ga više svladavaju i jačaju, kao što su Gedeon, Samson i drugi primili snage da učine što sami ne bi mogli, pa zaključujemo dvoje: prvo, da se čovjeku teže darovima oduprijeti prema riječima sv. Ambroza da "nescit tarda molimina Sancti Spiritus gratia", a drugo, da darovi osposobljuju i za neobične, herojske čine, što nam je jasno npr. kako su apostoli pobjegli kada je rulja uhvatila Isusa. Nisu imali stečenih kreposti kao što je krepost duhovne jakosti. Međutim, kada su primili Duha Svetoga postali su jaki kao lavovi, i svršili kao mučenici; 4. pod darovima duša više osjeća prisustvo Božje, jer Duh je savršeniji od čovjeka, a pod darovima Duh vodi, jača; čovjek brže napreduje, osjeća se sretnijim (vidi reviju PERFICE MUNUS, 1962, str. 328. sl).

6. U tekstu Izaije nema bogoljubnosti ili sinovske predanosti. Međutim PREDAJA u liturgiji iznosi sedam darova D. Svetoga. CRKVA iznosi te darove u Decretum Damasi (Denz 178). I Crkva ubraja te darove u komponente posvećenja (Denz F 5). Osobit tekst Crkvenog učiteljstva je enciklika Lava XIII od 9. V 1897. pod naslovom "Divinum illud".

119) Što su blaženstva i plodovi Duha? Blaženstva su za koncepciju autentičnog kršćanskog života od kapitalne važnosti. U njima je autentično kršćanstvo, različito od naravnog gledanja na svijet i život. Punina se kršćanstva sastoji u tim vrlinama, naime: siromaštvu u duhu, tuzi radi gubitka vječnih dobara, gladi za tim dobrima itd. (Mt 5,3 sl). O tim blaženstvima govori jedan obraćenik da su jedini razlog opstanka ljudi u svemiru, svjedodžba o dostojanstvu ljudi, zalog da ljudi mogu nadići sebe, obećanje da će biti pomognuti (Papini: POVIJEST KRISTOVA, Senj 1936, str.100).

A plodovi Duha? (Gal 2,22-23). To su dokazi da doista Duh vodi čovjeka u životu i djelovanju. I kao što plodovi proizvode u čovjeku neku ugodnost dok ih jede, čovjek je radostan kada može osjetiti da ta djela provodi u životu (ljubav, radost, mir, strpljivost, blagost, dobrota, vjera, krotkost, uzdržljivost). To su dokazi plodnosti Duha, afirmacije kršćanske kulture i izdignutosti duhovnog života nad materijalnim, nebeskog nad zemaljskim, nadnaravnog nad naravnim.

& 2. Neka pitanja o ulivenim darovima

120) Porijeklo, razvoj, nestanak. Ulivene kreposti i darovi slijede sudbinu svega što je u čovjeku, podložne su promjenama koliko je i čovjek promjenljiv.

1. Čovjek ne može pribaviti nadnaravne darove naravnim činima, ali stvarajući nadnaravno dobra djela stvara dispoziciju da ga Bog obaspe tim nadnaravnim darovima te zaslužuje da mu ih Bog umnoži. Kada ih je primio čovjek se ne može za njih dizinteresirati, jer se mogu umanjivati (neuporabom tj. nevježbanjem, lakim grijesima), može ih nestati direktno (protivnim činima npr. vjere nestaje činom nevjere), indirektno (nestankom oslonca npr. nestankom vjere nestaje i ufanja).

Istina, svaki zaslužni čin stvara dispoziciju da Bog obaspe dušu tim darovima, ali nema govora o napretku ili rastu u tim darovima ako slijedni čin nije intenzivniji ili barem jednako intenzivan kao što je bio intenzivan minuli ili prošli čin ljubavi.

2. Bogoobličnе kreposti nisu u sredini obzirom na objekt, jer čovjek ne može Boga nikada dovoljno spoznati, dovoljno k njemu težiti, dovoljno ljubiti, ali kršćanin može preći subjektivno i u eksces i u defekt u ispoljavanju vjere, ufanja i ljubavi.

3. Ulivene kreposti moralnog reda, rečeno je, funkcioniraju po dinamici ili po nekom mehanizmu stečenih moralnih kreposti, dakle treba da računaju na sredinu, harmoniju, ali ulivene kreposti imaju višu perspektivu od naravnih, koliko su stečene npr. sv. Pavao želi "dissolvi" (Fil 1,23), da se združi s Kristom. Prema tome sredina se odmjeruje po višim kriterijima, nikada ipak tako da se ogriješi o Božji zakon.

4. Bogoobličnе kreposti su povezane u nastojanju čovjekovu, u njegovu angažmanu, u ljubavi kao vrhovnom obliku. - Ulivene su kreposti moralnog reda povezane u ulivenoj razboritosti i ljubavi kao vrhovnom faktoru ujedinjenja. - Sudbina darova Duha Svetoga mjeri se prema ljubavi (Rim 5,5).

5. Teološke kreposti imaju prednost nad moralnim krepostima, a među njima je najviša ljubav, jer ona je u sebi kao sjedinjenje (1 Kor 13,13).- Ulivene kreposti moralnog reda posjeduju se raznoliko kao naravne s kojima one funkcioniraju, manje su savršene od teoloških. - Darovi D. Svetoga su manje savršeni od ulivenih kreposti koliko su ove njihov početak i korijen, ali, ako uočimo odliku pokretača tj. Duha, oni su savršeniji.

6. U blaženicima ne ostaje ništa što je svojstveno čovjeku s gledišta tijela, vremena i prostora. To znači iz svih kreposti odbacimo sve što je nesavršeno, dakako u granicama čovjeka,

i dobit ćemo stanje u blaženicima npr. vjera ostaje kao neposredna spoznaja, ljubav kao sjedinjenje. Sve se odmjeruje kako traži "lumen gloriae".

B/ O MANAMA OPĆENITO

121) Što su? Trajne dispozicije, propenzije, lakoće u pravcu diskvalificiranog postupanja. Odnose se prema grijehu kao kreposti prema kreposnim činima. Latinski "vitium" što treba "vitare", hrvatski "mana" kao ono što treba manisati, kuditi. Mana je počelo grijeha.

122) Kako nastaju? 1. Iz čovječje naravi sklone na zlo; 2. iz iskonskog grijeha koliko je potencirao defektibilitet naravi; 3. neposredno ponajčešće se razvijaju iz požude tijela, očiju i oholosti života (1 Iv 2,16); 4. izviru često iz navike nastale iz ponavljanja istih grešnih čina; 5. stvaraju kao drugu narav tako da poslije obraćenja ni ulivene kreposti, radi tih zlih navika, nisu u stanju nesmetano provoditi nadnaravno djelovanje.

123) Koje su im vlastitosti? Brojnije su nego kreposti, jer jedna je krepost a mogu joj se protiviti dvije mane: eksces i defekt. - Nisu među sobom povezane, jer različiti im objekti, različiti ciljevi i postupci. Ima među njima neke srodnosti, tako u cilju izvođenja bluda netko laže; jedna sprema teren drugoj, npr. pijanstvo psovanju; nastaje ponekad otklanjanjem zapreke, npr. otklanjanjem stida prelazi se u bludnost.

124) Koje su i što su glavne mane? Na prostoru tijela: proždrljivost i bludnost; na prostoru duha ili unutarnjosti: oholost, škrtost, zavist, srdžba, duhovna lijenost. A nazivaju se glavne mane ne zbog toga što su uvijek i po naravi sve teški grijesi, nego jer su nekako izvor, počelo, glava drugih, te njihovi objekti posjeduju naročito atraktivnu snagu npr. seks, hrana, piće, svoj JA, izvanjska dobra.

Kasijan je brojio osam glavnih mana, jer je napose navodio oholost, napose taštu slavu. - Sv. Grgur oholost smatra majkom svih mana, pa je diže iz popisa glavnih mana a stavlja taštu slavu. - Sv. Toma shvaća oholost kao prvu od glavnih mana, jer je to neuredna težnja za vlastitom vrijednošću ili vlastitim isticanjem (DE MALO 8, 1 ad 16).

PETA RASPRAVA: O GRIJEHU

sv. Toma I-II, q. 71-90

Pravo govori Koncil (NAE br. 1) da sve religije traže odgovor na neke enigme što danas kao uvijek muče srce, a među njima se nalazi i pitanje: Što je grijeh? Grijeh je pojam na religiozno-etičkom prostoru, a njegovu egzistenciju potvrđuje svakidašnje iskustvo (GS br. 13).

Za kršćanina situacija je jasna. Novozavjetni moral je moral autoriteta, religiozno orijentiran, kristonomijski, moral Božje volje, prema tome svako svjesno-hotično-slobodno nijekanje ili suprostavljanje smjernicama stvara pojam defekta, grijeha (sv. I, br. 7; GS br. 13). A ima bezbroj sinonima kao: zastranjenje, nered, zloća, nevjera, krivnja (Spicq I, str. 192, bilj. 1).

125) Opstanak grijeha. Predstavlja misterij (DT, Piacenza, 1960, str. 50). Radi se o providnosnoj i neuklonjivoj činjenici, Božjem pripuštanju, s ciljem da iz toga Providnost izvuče korist za odabrane, kao za lupeža na križu (Mt 16,21). Jedino će na kraju svijeta nestati sablazni, grijeha (1 Kor 11,19; vidi Spicq I, str. 219, bilj. 4), a, dok je u čovjeku požuda, a izvan njega zloduh i svijet, grijeha će biti. Sagriješio je sv. Petar, donekle i apostoli, barem lakim grijehom (Spicq I, str. 178, bilj. 2 i 3). Kršćani će griješiti de facto (1 Iv 1,8), ali neće ustrajati u grijehu (1 Iv 3,9), iako su de jure sinovi svjetla, života, istine, pripadnici svijeta bez grijeha (kod Spicq I, str. 180, bilj. 1,2,3).

Grijeh posjeduje najveći povijesni dijapazon: od iskonskog grijeha do pojave tajne bezakonja, kada će se bezakonje umnožiti a ljubav ohladnjeti (2 Sol 2,7; Mt 24,12). Ali "osjećaj grijeha" nije kroz povijest isti. Pseudohumanizam, sentimentalizam i drugi sistemi grijeh smatraju normalnom ekspanzijom čovječjih sposobnosti, obogaćenje vlastite osobnosti, ili je samo plod morbidnosti, funkcionalne slabosti, nepravilnog odnosa prema okolini (Pijo XII, br. 661; 4509). Najveći grijeh današnjice, rekao je Pijo XII, jest u tome, što su ljudi počeli gubiti smisao, pojam, osjećaj grijeha (26. X 46). Neki ga smatraju gramatičkom fikcijom, srednjovjekovnim strašilom, a sebe smatraju "onkraj dobra i zla".

Bolna je činjenica opisana od Pavla VI na Pepelricu 1968. (LOS.SERV. ROM. od 1. III 1968) da se osjećaj prema grijehu gubi i u kršćanskim savjestima. Napisao je netko, veli Papa (a to je Hesnard u djelu "Morale sans pechè", stavljeno na Index 23. I 1956) o moralnosti bez grijeha tvrdeći da samo grijeh s društvenom projekcijom, prema bližnjemu, predstavlja grijeh, dok prestupi u okviru individua ili skroviti grijesi spadaju na pi-

tanje higijene. Još više, nastavlja Pavao VI, neki smatraju grijeh kao čin snage, oslobođenja od svake veze propisa, od straha i skrupula, dok je u stvari grijeh zloupotreba slobode, odgovornosti, izazov Boga, prekršaj zakona, neodaziv na poziv ljubavi.

Ovaj opstanak grijeha izazvao je Koncil (GS br. 13) da predstavi čovjeka kako je razdijeljen u sebi, a osobni i skupni čovječji život kao dramatsku borbu između dobra i zla, osjećaj nekog zarobljeništva, ropstva, umanjivanje čovječjeg dostojanstva. Ali, bilo da čovjek ustaje proti Boga, ili obožava stvorenja, ili slijedi zle porive, ili ruši red i sl, uvijek mu ostaje priziv na Krista, osloboditelja, otkupitelja (Iv 12, 31; 8,34). I tako na činjenici skrajne čovječje bijede, uzdiže se vizija uzvišenog čovječjeg poziva u Kristu.

PRVO POGLAVLJE: O GRIJEHU U SEBI

126) Što je grijeh? Najprije nam grijeh dolazi kao uvreda Boga i nepriznavanje njegovog suvereniteta, zato Josip odbija Putifarku misleći da bi time uvrijedio Boga (Post 39,9). - U doba legalizma, prvenstva Tore, grijeh je prekršaj zakona, delikt, ali i onda i uvijek grijeh je anomija, jer je prekršaj Božje volje, neposluh, odbacivanje zakona ljubavi kao novozavjetnog zakona, odbacivanje Krista, pa će reći i sv. Ivan: "Grijeh je kršenje zakona" (1 Iv 3,4), kršenje istine, vjernosti u ljubavi. - Grijeh je zastranjenje u smislu onoga "abiit" (Lk 15,13), hamartija, jer se čovjek grijehom obraća na sebe ili ovozemna dobra a ostavlja Boga, luta (Spicq I, str. 191, bilj. 3-6). - Grijeh je obnavljanje Adamova grijeha tako da se u svakom grijehu nekako nalazi Adam, želja da se odredi što je dobro a što je zlo bez Boga, autonomno, i svojatanje ohole sposobnosti da se dobro izvrši, zlo izbjegne (Spicq I, str. 191, bilj. 6). To je, dakle, neuredna ljubav prema sebi, egoizam. - Grijeh je u sebi laž, prevara, jer uključuje kontradikciju između bistva ili onoga što jest čovjek i onoga što bi on htio biti, kontradikciju između zakona i čina, poziva i odgovora. (1 Iv 6,7), te se nadovezuje na laž zloduha kao "oca laži" (1 Iv 2,4). - Grijeh je nijekanje kršćanskog života, jer svaki vjernik se mora Boga bojati, poštivati njegovo ime, priznavati njegov autoritet, njegovu transcedenciju, pa će reći sv. Ivan da je opsluživanje zakona jedina norma morala, jamstvo istinitosti i vjernosti u ljubavi (kod Spicq, str. 30, bilj. 3; str. 17, bilj. 2).

CRKVENO UČITELJSTVO naučava da je grijeh odvraćanje čovjekovo od Boga (Denz 1525), time uvreda Boga (Denz 3891). Grijeh je zloupotreba slobode, prestup Božjeg zakona (Denz 2291), ali požuda sama po sebi nije grijeh (Denz 1515). Na Drugom vat. koncilu grijeh se prikazuje i kao gubitak čovječjeg dostojanstva

(GS br. 13), razlog razjedinjavanja čovjeka u sebi i u društvu (ist.mj), ranjavanje Crkve (LG br. 11).

FILOZOFSKI možemo reći da je grijeh "actus humanus malus" koliko mu nedostaje usklađenost s normama morala. Moderni vole reći da je grijeh kao "le NON" na Božji poziv (Häring I, str. 463), ili kao neko "otuđenje", jer grijeh baca čovjeka na područje koje nije specifično ljudsko nego nerazumnih bića ili zloduha.

TEOLOŠKI posjedujemo klasičnu definiciju grijeha predanu od sv. Augustina, tj. da je grijeh "dictum, factum vel concupitum contra legem aeternam" (I-II, 71,6), i sv. Toma je nastoji opravdati, iako je u tim riječima izražena više neka raznolika mogućnost realiziranja grijeha. - Sv. Toma zamišlja prije svega grijeh kao neki čin tj. neku emanaciju čovječje sposobnosti djelovanja (DE MALO 2,4), u kojoj je formalna komponenta "aversio" od Boga, dok je "conversio" prema stvorenjima kao prema zadnjem cilju više materijalna komponenta (II-II 118,5), a težina se grijeha više mjeri prema formalnoj nego prema materijalnoj komponenti.

POVIJESNO-ETNOLOŠKI gledajući na grijeh mora se reći da i pogani mogu sagriješiti ako se ogriješe o glas savjesti (Rim 2,15), pa će tako biti i suđeni. Međutim, pojam grijeha kod raznih naroda treba proučavati u čitavom kontekstu. Tako je pojam grijeha spojen s pojmom "tabu", žrtve, ispaštanja, ispaštanja, nečistoće, tjeskobe savjesti i sl (Delhaye: THEOLOGIE DU PECHÉ, 1960; PASTORALE DU PECHÉ, 1961).

127) Opstoji li grijeh proti čovječje naravi a da nije uvreda Boga? Opstoje li ljudi koji ne znaju da opstoji osobni Bog, različit od drugih bića? Svakomu je svojstvena neka opća i konfuzna spoznaja Boga (CG, III, 38), ali to još nije spoznaja Boga kao osobnog zakonodavca. Problem modernog ateizma je vrlo složen (BS, 1963, str. 13-14). Ima ih koji tvrde da je moguće metafizički zamisliti grijeh kao čin proti ljudske naravi a ne proti Boga (Merkelbach, I, br. 429), drugi to niječu (Fanfani, I, br. 304). Slažu se da je svaki grijeh u stvarnosti i čin proti prirode ili naravi i proti Boga, jer samo je jedan kriterij dobra i zla (sv. I, br. 57). Bog je tvorac naravi i nad-naravi. Ako je moguće da opstoji pozitivni ateist, i koliko je to moguće, toliko je moguće zamisliti i čisto filozofski grijeh, tj. proti naravi a ne proti osobnog Boga, jer ga, u supoziciji, počinilac ne pozna kao zasebno biće (Denz 2290-1).

128) Razlikuj grijeh od nesavršenosti. Ne govorimo o nesavršenstvima svojstvenim svim stvorenjima, nego o svjesnim, pozitivnim nesavršenostima npr. ne pričešćivati se češće, ne posjećivati Svetotajstvo, moliti brevir u galami, raditi iz manje savršenog motiva itd. Istina se određuje ovako: 1. gdje nema naređenja, nema ni grijeha (Rim 4,15), jer grijeh je prekršaj zakona ili naredbe; 2. savjeti ne

spadaju pod zakon (Mt 19,16-24); 3. veći ili manji žar ponekad je posljedica temperamenta, napetosti i sl, dakle okolnosti neovisnih o volji (Lumbreras, CASUS, I, str. 116); 4. ako starješina samo nešto predlaže kao "bolje", on postupa kao savjetnik, kao privatna osoba, a ne kao nosilac autoriteta koji očekuje posluh; 5. može se reći da in concreto nesavršenost nije uvijek grijeh, ali nije uvijek ni bez grijeha, jer možda joj je grešan uzrok, motiv ili druge okolnosti; 6. iako tako opisane nesavršenosti po sebi nisu materija ispovijedi, korisne su ispovjedniku za bolje upoznavanje penitenta (rev. ANGELICUM, 1950, sv. 1); 7. savršenije djelo ne spada pod zakon da se izvrši, nego "ad affectum" svakoga da se ne prezre, nego da ga svatko bude spreman vršiti (sv. Toma: IN MATH. 19, str. 257. u izd. Marietti).

129) Uz koje se uvjete grijeh realizira? Odgovoreno u sv. I, br. 47-49. Činilac mora biti svjestan zloće čina i moralne obaveze da mora činiti ili da ne smije.

Krist nalazi razlog opraštanja jer "ne znaju što čine" (Lk 23,24). Apostoli obećavaju oproštenje onima koji ne znaju ili su nehotice zalutali, kako je i sv. Pavao progonio Crkvu bona fide (1 Tim 1,13). Ali ima hotičnog, oholog, smionog, tvrdoglavog neznanja, i to se ne opravdava (Spicq I, str. 194, br. 1). On će isti naučavati da gdje nema spoznaje zakona, nema ni odgovornosti (Rim 4,15).

CRKVA naučava da nema grijeha ako je po srijedi nesavladivo neznanje; nema grijeha gdje je neodoljiva prisila; niti ima grijeha gdje nema privole ili pristanka; nema grijeha gdje nema "advertentia ad malitiam" tj. svjesnost o moralnoj kvalifikaciji ili diskvalifikaciji čina (Denz K laa).

130) Razlikuj formalni grijeh od materijalnoga. Onaj koji jede u idolskom hramu te smatra da je dopušteno, ne griješi, tko smatra da nije dopušteno a jede, griješi. Znači da opstoji materijalni grijeh, tj. ima prividnost grijeha, a nije, grešnim ga uvijek čini kriva savjest (1 Kor 8,11; Rim 14,23). Bog općenito nije ravnodušan na ono što čovjek čini (Job 35), a i teolozi naučavaju da materijalni grijeh nije nešto indiferentno (BS, 1965, br. 1, str. 74).

131) Zasluge kršćanstva za kulturu. Kršćanstvo zdravo prosuđuje ljudsku narav, dostojanstvo čovječje osobe, kao što je tu narav zdravo prosuđivao recimo stari grčki genij. Tako se u izdanju Aristotelove NIKOMAHOVE ETIKE (Beograd 1958) govori da je Aristotelov sistem općenito najčudesniji i najutjecajniji sistem što ga čovjek ikada stvori. U etici poštuje razum i iskustvo (str. VII). To su temelji zdravog humanizma.

Kršćanstvu daju pravo događaji npr. minuli svjetski rat. Manjak etičkih vrednota bacio je svijet u rat. Nitko grijeh ne opravdava, jer su njegove posljedice očite. Ostaje jedno: borba proti grijeha, briga za etičku i moralnu ispravnost kao uvjet sreće.

Proti legalizma i formalizma kršćanstvo najprije smatra djelom čovječje nutrine, ali se on ispoljuje i na vanjštini tako da i u pojmu grijeha prevladava pojam čovječjeg jedinstva, totaliteta, računajući uvijek na podređenost vanjštine nutrini.

Bilo bi važno razviti ideju o grijehu kao rušenju reda, nijekanje ljepote, sklada, civilnosti (I-II, 85,4).

DRUGO POGLAVLJE: POTREBNE DISTINKCIJE

132) Čemu uvođenje tih distinkcija? Činjenica je da ima mnogo vrsti grijeha (Rim 1,29), da ima težih i lakših (Prop 7,21), da se brojčano pojavljuju kao veće ili manje opterećenje krivčevo. Potrebne su distinkcije:

1. Zdrav razum nas uči da nisu svi zločini ili grijesi isti, nego da ima lakših i težih, i po tomu se ravnaju svi krivični zakonici na svijetu. Tako je i Aristotel označio lakšu krivnju kod onoga koji nešto počini zaveden neznanjem, radi neznanja, nego kod onoga koji je raspoložen prema zlodjelu a slučajno ga učini u neznanju (ETH br. 1049). Vidi sv. I, br. 52. bilj. 3.

2. Crkva traži da se ispovijede svi smrtni grijesi i okolnosti koje prenose grijeh u novi grijeh npr. radi teško zle nakane, sablazni. Razumije se, koliko je počinitelj znao za zloću tih okolnosti i hotično na sebe uzeo za njih odgovornost (sv. Penitenciarija 16. V 1943). Ta je nauka jasna iz Denz 1679; 1707; CJC & 901. Ovaj razlog veže ispovjednika i penitenta, svakog kršćanina.

3. Za ispovjednika je važna distinkcija na području grijeha da bolje upozna penitenta, pravilnije prosudi krivnju, dade savjete, pokoru. Kako bi ispovjednik morao nastupiti kao pravi otac i sudac ako bi penitent rekao "sagriješio sam smrtno" (rod), a ne bi rekao i vrstu npr. ukrao sam znatnu stvar, i broj, npr. toliko i toliko puta?

& 1. Distinkcija prema vrsti

133) Mjerilo vrstnog razlikovanja. Skot poziva da se ta razlika uoči prema protivljenju grijeha raznim krepostima tj. prema odudaranju od kreposti; Vasquez radije izvodi vrstnu razliku koliko se grijesi protive raznim

zapovijedima ili bitnim ciljevima zapovijedi; sv. Toma označuje osnovni kriterij vrstnog razlikovanja prema različitom ili nesvedivom objektu i okolnostima koliko te okolnosti predstavljaju posebnu, nesvedivu kategoriju npr. novac se razlikuje od dobrog glasa, ukrasti novac ili ozloglasiti predstavljat će vrstno različite grijehe, razne deformitete. Vjernici ovo ispunjaju time što obično iznose da su sagriješili ovo ili ono, kako je očito. A jasno je da penitenti nisu dužni znati razne teološke distinkcije, niti ih ispovjednik mora s tim mučiti (Häring, I, str. 497). Neka se ispovijedaju prema svome sudu, savjesti, sposobnostima.

& 2. Distinkcija prema broju

134) Koje je pravilo? Teško je formulirati pravilo za prosuđivanje ili brojčano promatranje grijeha, jer teolozi prije Tridentinskog koncila ne običavaju o tome raspravljati (Prummer , I, br. 376). Osim toga nije toliko važna ni vrstna ni brojčana razlika koliko je važna stvarnost čina (Peeters, I, str. 195, br. 191), stoga neka ispovjednik ne pita ni o vrsti ni o grijehu ako nema teških razloga da pita tj. ako se ne radi o integritetu ispovijedi (Merkelbach I, br.440).

Može se reći: Toli-ko ima po broju grijeha koliko je činitelj stvorio zasebnih svjesno-voljno-slobodnih čina s uočenim različitim deformitetima, tj. koliko je postao svjestan da ponovo griješi. Kratko je rekao sv. Toma: "Ubi non multiplicatur actus voluntatis non multiplicatur peccatum" (II Sent 42, 1 ad 1).

Iz ovoga slijedi da ne možemo govoriti o više grijeha ako je počinitelj "intentione" više čina spojio npr. u svrhu bluda lagao, laskao, dodirivao itd; ne umnažaju se brojčano grijesi ako je jedan "opus uniens" npr. jedan je grijeh ako svećenik u grijehu dijeli mnogima Pričest; konačno, nema više grijeha ako je jedna "impetus passionis" tj. navala čuvstva npr. ako čovjek u bijesu psuje, laže, ozloglasuje itd.

& 3. Distinkcija prema težini

135) Činjenica i kriterij prosuđivanja. Ni bolesti nisu jednake, ni uvrede nisu jednake. Tako ni grijesi. Manji je grijeh Pilatov nego onoga koji je Krista njemu predao (Iv 19,11). Ponekad su grijesi sinova veći od grijeha otaca (Jer 12,26), a grijesi Sodomićana nisu najteži grijesi, ima težih (Threni 4,6). Neki grijesi vode u smrt (1 Iv 5,17), drugi ne. Ni kazne nisu jednake (Mt 5,22).

CRKVA smatra člankom vjere da opstoji nejednakost među grijesima, osobito ona razlika između teških i lakih (Denz 1020; Index D 2 b). Jasno da je teži grijeh prema težini objekta npr. teža je psovka nego uvreda bližnjega; teži prileg nego samoblud, koliko prileg uklapa u zlo dvije osobe; teži je grijeh ako je predmet krađe veći; redovito je teže naravi grijeh duha (oholost, zavist i sl) nego tijela, npr. proždrljivost, jer se pretpostavlja da je u grijesima tijela strast jača, rasuđivanje slabije.

Pazi! Kada govorimo o nejednakosti grijeha, osobito u nejednakosti njihove težeine, razumijeva se "caeteris paribus" tj. uz uvjet da su sve okolnosti iste npr. kada se reče da su grijesi duha teže naravi nego grijesi tijela podrazumijeva se: koliko nejednakost i težena ne dolazi iz posebnog izvora, npr. teža je oholost nego proždrljivost, ali ako je oholica u ovom slučaju bio manje svjestan i manje zao nego proždrljivac, grijeh je posljednjega vrijedan veće osude, teži.

136) Neki su grijesi glavni, ali ne uvijek teški. O njima je općenito rečeno gore u br. 123. Ovdje se označuje pojedinačno:

1. Oholost ili tašta slava, neuredno popuštanje samosvijesti ili osjećaju vlastite vrijednosti. U blažoj formi govori se o ambiciji. Pojavljuje se kao egoizam, egocentrizam, nesocijalnost, autonomija, osjećaj prestancije, spektakularni kompleks itd. - Ako je potpuna oholost koja neće ni da prizna Boga iznad sebe (1 Kor 4,7; Ef 2,8) može biti težak grijeh; ako je nepotpuna tj. pretjerivanje svojih odlika (Otkr 3,17; Lk 18,14), takva može biti i laki grijeh, jer je pretjerivanje u dobroj stvari.

2. Škrtost ili lakomost kojom se neuredno ljube ekonomska, materijalna dobra. Neki to nazivaju blagim izrazom "spretnost u poslovanju", ali njena razorna djelatnost najbolje se osjeća kod kapitalista. - Koliko se protivi darežljivosti ne mora biti teški grijeh, jer voli svoje što je možda krvavo zaradio, ali može biti težak grijeh koliko povrijedi pravdu, kao što je učinio Juda.

3. Bludnost ili spolni grijeh jest neuredna upotreba spolne sposobnosti. Neki se izražavaju blago da je to "udovoljenje prirodi", ali ona nastavlja harati u vrlo očitim oblicima panseksualizma npr. u erotizmu, u nošnji, literaturi, rastavi brakova itd. - Ako je direktno namjeravana predstavlja po naravi grijeh teške naravi, jer vrijeđa osnovne strukture naravi tj. usmjerenje spolnosti prema čuvanju vrste koja se ima realizirati samo u zakonitom braku.

4. Zavist u kojoj se čovjek nekako "izjeda" radi tuđe sreće, uspjeha. - Po naravi je grijeh teške naravi jer direktno ruši ljubav prema bližnjemu. Pojavljuje se ponekad u blagim oblicima natjecanja, konkurencije, ali postaje teškom i tu ko-

liko vrijeđa ljubav ili koju drugu krepost npr. pravednost.

5. Proždrljivost, blago nazvana "dobar apetit", neuredna privrženost hrani i piću. - Po objektu ne predstavlja težak grijeh, jer je više pretjeranost u dopuštenom prostoru, ali može postati i težak grijeh npr. ako bi netko proždrljivošću teško naškodio zdravlju.

6. Srdžba, blago nazivan "čovjek slabih živaca", ili "nervozan", "čovjek naglih reakcija". - Razumije se da po objektu to nije težak grijeh, jer doista nervoza je ponekad bolest, ali po učincima može postati grijeh teške naravi, npr. neobuzdana srdžba koliko pređe u uvrede, psovke.

7. Lijenost ili tromost na polju duhovnog života. Neki reku da je lijenost "zakonito odmaranje". - Uzeta općenito kao nemarno obavljanje svojih dužnosti nužno nije po objektu težak grijeh, ali je po objektu težak grijeh ako netko iz tromosti zanemaruje dužnosti svoga duhovnog života, usavršavanja, ili krši teške, osnovne životne dužnosti iz tromosti.

Opaska: O glavnim grijesima s vidika duhovnog života vidi kod pisaca asketike npr. Tanquery, br. 818 sl. Tu su detaljno proučavani ti grijesi u njihovoj genezi, simptomima i profilaksi.

& 4. Distinkcije prema područjima

137) Može li sjetilno područje biti poprištem grijeha? Može, jer je razum pozvan da unosi red u to područje sjetilnih težnja ili nagona. Tu se rađaju grijesi proždrljivosti, bludnosti i sl. Ta sjetilna sfera posjeduje svoju funkcionalnu dinamiku kojoj čovjek svojim višim moćima može i mora zapovijedati, ali obazrivo, ne despotski, jer despotska inhibicija može uroditi raznim poremećenjima.

Što o porivima ispred praga svijesti? To su oni "motus primo primi", pojave antipatije, žalosti, seksualnih poriva. Uzrok im je mnogostruk, svakako se rađaju na bazi nekih alteracija. U sebi nisu grijeh (Denz 1515; 1950-1), a postaju grešni koliko ih razum svjesno fiksira, volja odabire, u njima se zabavlja, raduje i sl (br. 53).

Kako se prema njima odnositi? Opirati im se koliko je moguće, koliko je potrebno i koliko je dovoljno. Sve su te riječi važne, jer ponekad i redovito nije moguće suzbiti ih direktno npr. antipatiju zamijeniti simpatijom; ponekad je potrebno, i i jedino potrebno te porive pozitivnim činom volje odbaciti, odvratiti ih na drugi, ispravni predmet; dovoljno je najčešće ovo posljednje tj. učiniti "transfer", prema onoj Šekspirovoj: "Od jedne vatre drugi plam se gasi, - od jedne patnje druge gube moć".

Što o porivima koji su hotični u uzroku? Kojima je čovjek postavio uzrok iz kojega su se razvili? Taj slučaj spada pod br. 48, gdje se predviđa ta vrst hotičnosti. Koliko redovitije iz tih uzroka nastaju ti porivi i koliko je bliža mogućnost da im čovjek popusti u teškoj stvari, toliko je više i zabranjeno postavljati takve uzroke. I obratno: koliko neredovitije iz tih uzroka nastaju porivi, koliko je manja mogućnost da im čovjek popusti ili se radi o manjoj stvari, dopušteno je iz opravdana razloga postaviti te uzroke npr. nije isto dodirivati se u erotičnim zonama i pozdravljati se prema običajima ambijenta (Merkelbach, I, br. 450). U prvom slučaju posljedice su s uzrokom u bliskoj vezi, u drugom slučaju su u daljnoj ili nikakvoj.

138) Može li razum, spoznaja postati poprište grijeha? Koliko čovjek hotično fiksira grešni čin, na njemu se zaustavlja, u njemu uživa i sl. takva spoznaja ili fantaziranje može postati poprište grijeha, jer misliti s naslađom, zaustavljati se na grešnom činu u mislima ili mašti, naslađivati se u njemu znači odobravati ga, biti spreman izvršiti ga, time se prelazi u prostor grijeha (delectatio morosa).

"Delectatio morosa" se ostvaruje kada čovjek mišlju ili maštom predstavlja sebi grešni čin kao predmet na kojemu se hic et nunc hotično zaustavlja, ne čisto teoretski, nego ga odobrava, raduje se ili naslađuje u njemu (dakle ne nužno kao na učinjeni ili s nakanom da se kasnije učini).

OBJAVA osuđuje i unutarnje grijehe, grijehe srca koliko je ono biblijski shvaćeno kao sijelo požude, izvor nesloga, zla, jer je srce u Bibliji sinonim za savjest (Spicq II, str. 604, bilj. 6; vidi gore br. 50). Zlo izlazi iz čovjeka (Mt 1,18-19). Krist osuđuje zle misli (Mt 9,5).

CRKVA i zle misli smatra grijesima (Denz 739). Ne briše ih sam opoziv bez ispovijedi (Denz 1413). Ti nevidljivi grijesi koji put više muče i pogibeljniji su nego vanjski (Denz 1680).

RAZUM uviđa da se u ideji kao takvoj krije velika snaga. Kršćanstvo želi liječiti zlo u korijenu, regulirati najprije nutrinu. Time se kršćanstvo distancira od rimskog prava, pozitivističkog morala i legalizma uopće, jer tima je geslo: "De internis non iudicat praetor".

Za praksu: Koliko je čin ili objekt misli i mašte grešan toliko je i "delectatio morosa" grešna, ali je ipak manja zloća u samoj misli nego u efikasnoj želji i samom izvršenju misli i želje. Budući je iz bludnih misli najbliži prijelaz na djelo, možda samo samotno djelo, a iz drugih ne, zbog toga se vjernici i najčešće ispovijedaju o zlim mislima svodeći ih gotovo isključivo na bludne misli, odnosno predodžbe.

Isto tako je važno znati da u tim mislima ili predodžbama nisu važne okolnosti koje "mutant speciem", npr. predočivanje

bluda s udatom kao udatom, i zato je dovoljno da penitent iznosi predmet, u slučaju da su misli bludne, osim ako je okolnost kao takvu intendirao, što je neobično. Misli i predodžbe su općenite, okolnosti u pitanju idu na sporedno mjesto.

139) Volja ili htijenje kao glavno poprište grijeha. Funkcija spoznajne moći koja predočuje grijeh još ne čini grijeh, volja ga odabire ili ne, odlučuje da će ga počiniti ili se u počinjenom raduje.

A/ Grešna želja-nakana. Hotično odabiranje da će se djelo izvršiti, što može biti efikasnom odlukom (hoću), ili neefikasnom (htio bih, oh da mogu). Želja i nakana su kao početak zlodjela, pristanak na budući čin, početak realizacije čina, sjedinjenje s predmetom.

OBJAVA osuđuje zlu želju, jer želja preljuba već je preljub (Mt 4,28) intencionalno, početno. Tjelesne želje protive se Duhu (Gal 5,16). Zle želje su povodom propasti ljudi (1 Tim 6,9). Pravi uzrok grijeha je čovječja volja (gore br. 48).

CRKVA se o zloći zle želje dovoljno izrazila. Nije dopušteno željeti smrt očevu u vidu bogata nasljedstva (Denz 2113-4). Ali čovjek griješi željom koliko pristaje na izazov zla (Denz 1515; 1950; 1968).

Za praksu: Efikasna želja ili nakana isti je grijeh kao i ono što se želi, tj. kao predmet, jer ga volja odabire. Važne su, prema tome, i okolnosti koje predmet čine podložnim novoj kvalifikaciji morala. Penitent mora te okolnosti ispovijediti, koliko je uočio njihovu zloću. - Neefikasna želja često se miješa s propensijom, lakomišljenošću, uvijek je znak neke dokonosti, često je pogibeljna, jer čestim ponavljanjem čovjek se s željom sprijateljuje pa lako može preći u efikasnu, odnosno na djelo.

B/ Grešno radovanje nad grijehom učinjenim od sebe ili drugoga. Prema tome to radovanje prima specifikaciju i težinu počinjenog djela sa svim njegovim okolnostima.

OBJAVA odvraća od radovanja koje nije u Gospodinu (Iz 61, 10). Može se radovati radi obraćenja bližnjega (Lk 15,32), kako se radovao sv. Pavao (2 Kor 7,9) što su se Korinćani obratili.

CRKVA slijedi isti put. Nije dopušteno radovati se nad smrću radi toga što će imovina doći u ruke nasljednika (Denz 2113). Sin se ne smije radovati što je u pijanstvu ubio oca (Denz 2115).

RAZUM dodaje: radovanjem se odobrava čin, pretvara se u sadašnje hotično djelo, stvara se odgovorna veza. To se vidi kada se netko hvali radi počinjena zlodjela; kada žali što je učinio dobro, a ne učinio zlo; kada drugomu predbacuje što je učinio dobro a ne učinio zlo. Koliko je u svemu tome veća ho-

tičnost, veća uzročnost, toliko je veća zloća ili odgovornost.

Za praksu: Radovanje prima specifikaciju od objekta i njegovih okolnosti, stoga i okolnosti radovanja treba ispovjediti npr. ako bi se netko radovao što je forncirao sa zavjetovanom osobom. - Radovanje nad ingeniozношću ili vještinom kojom je zlodjelo učinjeno ne uključuje grijeh, osim ako se time drugoga sablažnjuje ili sebe ili drugoga izlaže grijehu. - Neka ispovjednik pamti da je moguće neodgovorno neznanje u pitanju da su "delectatio morosa", neefikasne želje i grešno radovanje grešne. Ako netko doista ne zna da je neki čin zao, npr. masturbacija, razumljivo da i efikasna želja spada pod radius neodgovornog neznanja.

Za moralnu kvalifikaciju svih ovih unutarnjih grijeha vrijedi skupno načelo: što je dopušteno činiti, koliko je dopušteno činiti, to je i toliko je (dotle je) dopušteno s odobravanjem ili užitkom sebi predočivati, željeti, i nad tim se radovati.

& 5. Različiti su i učinci grijeha

140) Oštećenje naravi. To ne uključuje samo one izrazite grijehe proti naravi (Rim 1,26-27), nego svaki grijeh, osobito onaj teški koji je prešao u naviku. Jer narav je Božje djelo. Nju treba poštivati u njenim bitnim strukturama, zahtjevima (Spicq I, str. 398 sl). Grijeh udaljuje od sreće, izvorom je mnogih patnja.

Sv. Pismo opisuje grijeh kao tupost, sljepoću, bolest, tvrdoću srca, siromaštvo, ništavilo, laž (Spicq I, str. 46; 175. bilj. 5; 191. bilj. 4; 396. bilj. 6; sv. II str. 630. bilj. 3). To je sočno izrekao sv. Toma stručnim izrazima da uslijed grijeha "et ratio hebetatur in agendis, et voluntas induratur ad bonum, et maior difficultas bene agendi accrescit, et concupiscentia exaraescit" (I-II, 85, 1).

141) Teret krivnje i ljage. Krivnja je svijest odgovornosti pred onim kojemu treba polagati račun, koji može kazniti. Ljaga je nečistoća, a grijeh je nečistoća, jer je tama, odalečivanje od Istine. lutanje, zato treba tražiti oslobođenje (Iv 8,31-37). Zbog toga je i sv. Pavao označio očišćenje od grijeha u Novom Zavjetu kao neposredno povezano sa spoznajom Boga (Hebr 8,12). Jaganjac Božji nosi grijehe svijeta naučavajući istinu, pobjedom nad tamom (Iz 42,3-4; Iv 1,29; kod Spicq I, str. 46. bilj. 1).

142) Teret kazne. Svaka povreda zakona nosi sa sobom sankcije.- Ekvivalencija traži da grešnik koji je previše popustio svojoj volji u grijehu, u kazni pretrpi nešto proti svoje volje. - Grešnik vrijeđa Boga, sebe i društvo, pa sa svih ovih strana mora biti spreman na odmazdu, prema onoj sv.

Pavla: "Nevolja i tjeskoba na svaku dušu čovjeka koji čini zlo (Rim 2,9). O kazni vidi osobito Pijo XII br. 4750 sl, i paralelnim mjestima.

& 6. Posebno o razlici teških i lakih grijeha

143) U čemu je razlika? U br. 129. rečeno je načelno da svi grijesi nisu isti. Označene su razne razlike kojih se treba držati u privatnom životu i u pastoralnoj praksi, u naučavanju i u životu.

OBJAVA iznosi da ima grijeha koji rađaju smrt i koji ne rađaju smrt (1 Iv 5,17). Ima ih kao greda, ima ih kao trun (Mt 7,3). Za neke se odgovara pred sudom, za neke pred skupštinom, za neke se ide u oganj pakleni (Mt 5,22). Neki pristaju i pravednicima (1 Iv 1,8; Jak 3,2). Neki isključuju iz kraljevstva nebeskoga (1 Kor 6,9-11; Gal 5,19). Neki su dostojni vječne kazne (Rim 1,32). Neki su jednostavno kao smrt (Kol 2, 13; 1 Iv 3,15). Neki zaslužuju upozorenje s JAO (Mt 23; Lk 6, 24-27; 11, 42 sl).

CRKVA predlaže kao članak vjere da opstoji razlika između grijeha , osobito ova na teške i lake, te da su i kazne za grijehe različite (Denz Index syst. D 2 b). U tome jednostavno izriče nauku Sv. pisma.

HISTORIJSKI gledajući ovu razliku opaža se dosta velika nejasnoća. Kao da je revan život prvih kršćana bio zabrinut da što revnije žive, pa im nije bilo potrebno tražiti "lake" grijehe. Ipak, zna se, neki su se grijesi teže odrješivali, neki lakše; za neke je bila naređena javna pokora, za neke ne. Tako se u neko vrijeme tražila javna sakramentalna pokora za: apostaziju, ubojstvo, javnu vanbračnu vezu i neke druge (rev. PERFICE, 1968, str. 388 sl). Vidi INITIATION THOM. sv. IV., str. 606. sl.

Poteškoća je npr. u tome što su za neke grijehe bile dovoljne neke molitve, za druge se tražila stroga pokora, a k tome još to što su prije neke grijehe smatrali lakima koje mi danas teškima, i neke su liturgijske molitve bile određene kao neka vrst sakramentalnog odrješenja biz izričite ispovijedi.

Svakako treba reći da istom od IV. vijeka ova razlika prima svoj naglasak. Osim toga, do skolastike se naučavalo da se razlika između teških i lakih grijeha uzima s gledišta učinka ili kazne, a skolastici počinju naučavati da se razlika odnosi na narav grijeha, na deformitet grijeha u sebi, na njegov odnos prema zadnjem cilju života, prema vječnom zakonu, prema ljubavi (Merkelbach, I, br. 532).

Kako ćemo dakle znati koji su teški a koji laki? Govoreći teoretski stvar je laka, jer ćemo znati po Sv. pismu, npr. ako

upotrebljava stroge izraze, kako je rečeno gore; ako ga Crkva smatra teškim; ako ga "probati auctores" takvim smatraju; ako nas razum uči da stvara velik nered, da ima vrlo teških posljedica. - U praksi je stvar teža, jer najprije treba gledati da li se ostvaruju svi uvjeti za teški grijeh. A to je vrlo teško. Zato sv. Toma govori da treba biti oprezan da se ne govori da je smrtni grijeh na laku ruku (QUODL. IX, art. 15). Sv. Alfons još jasnije govori da je dovoljna solidna vjerojatnost da se ustvrdi da grijeh nije težak, ali da se traži izvjesnost da se može ustvrditi da je grijeh teške naravi (Ep. DE MALEDICTO MORTIS, knj. 3, br. 132).

Kratko rečeno: Teški grijesi onemogućuju postizavanje vječne sreće i oprečni su zahtjevima svete ljubavi, duša kao da je mrtva; dok duša u lakom grijehu usmjerena je prema zadnjem cilju, živa je, i on joj daje oblik djelovanju (CG, III, 139. na kraju "est autem"), ali i taj grijeh ipak predstavlja neki nered na putu k vječnoj sreći, u uporabi sredstava da se dođe do vječne sreće.

A/ Teški grijeh napose. Iz OBJAVE uzmi sve one oštre izraze o grijehu i primijeni na teški ili smrtonosni grijeh. On je u pravom smislu ropstvo đavlu (1 Iv 3,8; Iv 8,44), sudioništvo s đavlom (1 Iv 1,7-9; 3,8; Ef 5,8), neprijateljstvo s Bogom (Rim 5,10), uzrok paklenih muka. - CRKVA naučava isto ali posebnim terminima (Denz INDEX D 2 b). - RAZUM će reći da je to "actus graviter defformis vel deordinatus", odnosno da njemu pripada u pravom smislu naziv "grijeh", dok za laki grijeh treba uzeti naziv analogno.

a) Uz koje se uvjete ostvaruje teški grijeh? Općeniti uvjeti za specifično ljudski čin označeni su u sv. I, br. 47-50, ovdje pak se traže ti uvjeti u odnosu prema činu koji je bremenit tako teškom destruktivnom snagom. Zbog toga traži se težak ili važan objekt; traži se potpuna svjesnost, hotičnost, sloboda; traži se uočavanje teške moralne zloće toga čina. Razumije se, ne traži se apsolutna ili potpuno čista svjesnost-hotičnost-sloboda, jer to čovjeku nije lako, traži se takvo duševno stanje da se može reći da je takvo stanje vlastito čovjeku u trenucima kada poduzima važne životne pothvate, ozbiljne zadatke.

b) Koji su učinci teškog grijeha? Glavni učinak: gubitak milosti i ulivenih darova, drugi su pak učinci svi izneseni gore npr. u br. 140-143. A svi ti učinci mogu biti potencirani kod pojedinih individuuma, bilo radi toga što su grijesi prešli u naviku, bilo radi drugih okolnosti koji potenciraju razornu snagu grijeha.

c) Kako razlikujemo teške grijehe? Sistematična moralka unosi tu razliku od znatne važnosti. Za neki govori da je "ex toto genere mortale" tj. po objektu uvijek i posve teške naravi kao što je onaj koji direktno vrijeđa Boga, ili ima teških

reperkusija na ljudsko društvo, ili je nedjeljivo zao kao ubojstvo; za drugi teški grijeh veli da je "ex genere suo mortale", dakle ne "ex toto genere", tj. takav je težak uz uvjet da je prirastao u tešku materiju npr. velika krađa; konačno za neki će reći da je "per accidens mortale" tj. koji je po objektu lake naravi, ali je radi okolnosti, npr. sablazni, težak, recimo manje zgodna šala izgovorena od svećenika ili propovjednika.

d) Opstoji li razlika između smrtnog i teškog grijeha? U klasičnoj teologiji razlike nema. Hermann Schell grijehe iz zloće naziva smrtnim grijesima, grijehe slabosti naziva da su samo teški, dok Linsenmann grijehe slabe ili bolesne volje naziva lakim (Häring, I, str. 486; Merkelbach I, str. 390). Međutim, znamo iz sv. Pisma da se u tjelesnim djelima može ostvariti smrtni grijeh (Gal 5,19); tako i u požudi (Jak 1,15).Prema tome i na području tijela može se ostvariti takva zloća da dođe u pitanje vječna sreća, odnosno da se ruši sveta ljubav prema Bogu i bližnjemu.

B/ Laki grijeh napose. Gospodar pošalje slugu da obavi neki posao. Sluga pođe, ali na putu zastajkuje, što gospodaru pribavlja neugodnosti. Ipak, sluga je poslušao. Prema tome odnosi su sačuvani, ali postupak sluge ne sviđa se gospodaru.

a) Opstoji li? Da. OBJAVA ga iznosi kao trun a ne gredu (Mt 7,3). To je mali dug (Mt 18,23). Komarac ne deva (Mt 23, 24). Gradnja slamom (1 Kor 3,13). Svojstvo svih ljudi pa i pravednika (1 Iv 5,17; Jak 3,2; 1 Iv 1,8). U jednu riječ:nije smrtonosan (1 Iv 5,16-18). - CRKVA to usvaja i izriče svojom terminologijom (Denz IND. syst. D 2 b; D 2 ec).

b) Zašto se naziva lakim? Već je rečeno u br. 143, a ovdje recimo kratko: jer zaslužuje da se lakim tretira u sebi; jer izlaže samo neznatno neugodnim posljedicama; jer ne predstavlja neki velik nered, npr. neznatan odstup od kreposne sredine (parvitas materiae - malenkost na koju se ne treba obaziratí, ili:"quantité négligeable").

c) Što govori razum? Da ima lakih bolesti, lakih uvreda, lakih nereda. Čovjek u milosti ostaje usmjeren prema Bogu kao zadnjem cilju, ali lakim grijehom nije aktualno usmjeren prema Bogu, nego samo habitualno. Uostalom, kako bi se čovjek mogao nadati spasenju kada ga ne bi svojstvena slabost tješila da njegova zloća nije uvijek skrajna?

d) U čemu je njegova zloća? U tome što je ipak postupak proti neke obaveze, i to uz barem minimalnu svjesnost i hotičnost. Osobito je njegova negativnost u tome što slabi snagu prema dobru, uvodi neko stanje pospanosti, disponira na teški grijeh (ako se radi o hotičnim lakim grijesima).

e) Kako razlikujemo lake grijehe? Neki su po naravi laki, npr. pretjerano spavati, ne biti uslužan; neki su "per accidens"

laki npr. radi malenkosti materije, nepotpuna pristanka i sl, dok bi po objektu bili teški.

C/ Obrat teškog i lakog grijeha. Istina je da smrtni grijeh predstavlja neki misterij, ali je činjenica da je uvijek u njemu neka vrst zablude, nerazboritosti, zloće i sl (Fanfani, I, br. 320). Čini se da se taj misterij još više zaoštrava time što je čovjek nekako po naravi sklon da umanjuje i značenje i težinu grijeha. To čini iz neke potsvjesne težnje za samoobranom. A ipak, pri tome se zavarava. Grijeh ostaje veliko, u odnosu prema vječnoj sreći ostaje najveće zlo.

a) Može li "ex genere toto" postati lake naravi? Može, koliko sa strane subjekta nisu ostvareni svi uvjeti da grijeh bude ubrojen kao težak npr. pogrešna savjest, nepotpuna svijest, nepotpun pristanak. Tako i profani govore o "subjektivnim slabostima". Tako rekosmo da i čuvstva djeluju na ubrojivost (br. 84. i drugdje).

b) Može li "ex genere suo" postati lakim? Može, razumije se, ako se ostvare uvjeti po kojima i "ex genere toto" može postati lak, ali k tome još: ako je materija neznatna tj. nije dorasla velikoj težini.

c) Može li po sebi lak grijeh postati teškim? Može: ako činilac laki grijeh smatra teškim a ipak ga čini uz sve uvjete za teški grijeh tj. potpunu svjesnost-hotičnost-slobodu; ako druge okolnosti prenesu laki grijeh u teški npr. pogibelj sablazni; ako na području pravednosti krađa pređe u teški grijeh radi znatnog predmeta krađe.

d) A mogu li se označiti simptomi po kojima se prosuđuje da se radi o teškom ili lakom grijehu? Moralisti konstatiraju da polupijani, u polusnu, u velikoj rastresenosti, u napetom čuvstvenom stanju itd. nemaju uslova za teški grijeh (Fanfani, I, br. 318). Ima slučajeva da se ne zna da li je po srijedi teški ili laki grijeh, i tada moralisti apeliraju na neke presumpcije npr. tko je navikao na teške pretpostavlja se da je pristao na težak grijeh, ako je pak počinitelj delikatne savjesti pretpostavlja se da nije pristao. Ipak, u svemu tome nema matematičke izvjesnosti. Ispovjednik mora biti skroman i svjestan svoga neznanja i svoje ljudske slabosti.

& 7. Grijesi proti Duha Svetoga

144) Što su? To su grijesi u kojima se hotično odbija oprostenje, zatvara duša pred rosom milosti i tako diže svaki temelj da bi se grijesi oprostili. To može biti: u očaju, preuzetnosti, nepokori, otvrdnuću, opiranju poznatoj istini, zavisti bratskoj milosti.

Kako se tumači tekst Mt 12,32? Zar grijesi proti Duha Svetoga nisu oprostivi? Jasno da tko na finalnom času odbija milost Duha Svetoga sam stavlja zapreku da mu se oprosti, međutim, dok je čovjek živ uvijek je sposoban da mu Bog oprosti, ako to kao pokajnik hoće.

Neki egzegete tumače tekst tako da Bog ne oprašta onomu koji svjesno niječe spoznatu, očitu istinu, i da to znači vrijeđati Duha Svetoga, kako su neki blasfemno poistovjetovali Boga sa sotonom (Mt 12,32). Razumije se, koliko se čovjek pokaje i za taj grijeh, milosrđe je Božje beskrajno. Jer je članak vjere da su svi grijesi oprostivi (Denz 349; 1701).

145) Što su grijesi koji vape u nebo? Od XVI vijeka govori se o tim grijesima, naime: "Clamitat ad coelum vox sanguinis et sodomorum, vox oppressorum, merces detenta laborum" tj. voljno ubojstvo; sodomija; ugnjetavanje siromaha, udovica i siročadi; uskraćivanje pravedne plaće.

U novije vrijeme neki osporavaju toj nauci ozbiljan temelj u Objavi, ali je sigurno da ti grijesi potkopavaju temelje života i ljudskog društva (Jeroux, kod Merkelbach, I, br. 445). Čini se da je važno što je predaja posebno tretirala te grijehe, čime je dokazala da socijalnu nepravdu treba posebno žigosati.

TREĆE POGLAVLJE: UZROCI GRIJEHA

Razumljivo da u pravom smislu samo je čovjek uzrok grijeha, jer nitko ne griješi ako to neće. Ovdje nas zanima tvorni uzrok grijeha, tj. odakle izlazi grijeh kauzalno? Na koga se svodi kao na odgovorni subjekt? Na čovjeka, da, ali koji je neposredni i glavni uzrok? Vidi osobito CG III, 109.

& 1. U čovječjoj nutrini

146) Neznanje. Sokrat je mislio da je svaki grijeh plod neznanja, da nitko ne griješi hotice (rev. SAPIENZA, 1960, str. 249). Stara je platonska teza da se griješi iz gluposti, neznanja. Descartes je govorio: dovoljno je ispravno shvaćati da se ispravno djeluje. Ali sve je to pretjerani optimizam.

Iskonski grijeh ostavlja mogućnost odgovorna neznanja (Denz 2302), tako da ne možemo jednostavno reći da oni koji su Krista propeli nisu krivi, da su to učinili iz neznanja (Denz 729). Samo neodgovorno neznanje može opravdati od grijeha (Denz 1968), kako je rečeno u br. 52. Tko nešto učini radi neznanja i žali što je učinio, taj je "nolens", ali ako za učinjeno nema poka-

janja, on je "non volens" (ETH br. 408), i on nije to učinio "propter ignorantiam" nego više "ignorans" - uz neznanje kao popratno (ist.mj. br. 409-425).

G Grijeh, kao svaki kompletni ljudski čin, uključuje sve psihičke snage: razum koji svijetli, sjetilne težnje koje vuku, volju koja odgovorno pristaje ili odabire. U vezi toga poznata je dioba grijeha na grijehe neznanja, slbosti i zloće (ETH br. 1428; 1403). Dante je razdijelio pakao na grijehe "per incontinenza e per malizia". Dioba je poznata i drugima.

Ovdje primjenimo nauku iz br. 52: u prethodnom neznanju nijedan faktor nije kriv za grijeh; u popratnom neznanju unutarnje raspoloženje predstavlja grešno stanje; u afektiranom neznanju volja odabire neznanje, dosljedno i grijeh; u savladivom neznanju krije se grijeh toliko koliko si mogao i morao uklniti to neznanje iz kojeg se razvio grijeh.Kratko rečeno: "Ignorantia non habet de se rationem peccati moralis, sed solum ratione neglegentiae praecedentis vel effectus seguentis" (II-II 53, 2 ad 2).

147) Čuvstva. Čuvstva su moćni faktori u stvaranju specifičnog ljudskog čina (br. 53), i njihova je ingerencija u činu vrlo bliska (br. 84). Bez sumnje ta čuvstva ne opravdavaju potpuno, ali, ako pod impulsom čuvstva netko čini zlo reći ćemo da griješi iz slabosti, međutim zlo je zlo (ETH br. 1044), jer strast nije u skladu s čovječjom naravi, nije dostojna čovjeka, nije u skladu s razumom (ETH br. 1049).

148) Volja ili htijenje. Crkveno učiteljstvo govori jednostavno da je čovjek sa svojom voljom ili htijenjem jedini i pravi uzročnik grijeha (Denz Index D 2 c). I grijeh iz htijenja, po sebi je teži nego iz neznanja ili afekta. Ta se uzročnost volje očituje npr. kada čovjek izravno traži neznanje da slobodnije živi; kada ekscitira čuvstva da radikalnije sa griješi; kada hotice stvara naviku da lakše griješi.

& 2. Faktori izvana

149) Iskonski grijeh. O pojmu iskonskog grijeha u posljednje vrijeme mnogo se piše. Za ispravnu orijentaciju usporedi govor Pavla VI kako ga donosi LOSSER. ROM. od 16. VII 1966.

Nas ovdje zanima to da je po jednom čovjeku ušao grijeh u svijet (Rim 5,12). To je iskonski grijeh sa svom svojom pratnjom. Možemo reći da iskonski grijeh postaje GRIJEH. To je stanje zbog kojega je moguće sve najgore. Osobni grijesi polaze od tog stanja kao mogućnosti i stvarnosti, a stanje je kao opća bolest (Rupčić na Rim 1,18-32; 5,12-21). Možemo reći da roditelji prenoseći život prenose i iskonski grijeh, a k tome još

možda prenose neke individualne sklonosti na posebne grijehe.

150) Pozitivna ingerencija Božja u materijalnoj komponenti grijeha. Materijalna komponenta u grijehu je ona pozitivna snaga, fizička emenacija djelatne moći npr. jakost kod lupež vuče ukradeni predmet. Ta Božja ingerencija (CG, II, 56) "praecedit motum mobilis ratione et causa" (CG, III, 149), dakle pojmovno ili po shvaćanju i kauzalno. Bog aktivizira čovječju volju da se autodeterminira, a defekt je od čovjeka po nekom zakonu pada.

Ovo spada na teološku metafiziku te izrazuje 24. tomističku tezu (Denz 3601-3624) koja ovdje neka znače barem to da je u toj tezi iznesena autentična misao sv. Tome. Vidi gore br. 18, bilj. 2. Pamtimo samo to da Bog kao Prvo biće i Vrhovni uzročnik svega djelovanja ne može naprosto napustiti ni grešnika dok živi i djeluje Bog pripušta njegov pad (Denz 1556), iako ne snosi odgovornost za formalni deformitet grijeha, a taj je glavni (gore br. 126).

151) Zloduh-đavao. Neki smatraju da je pojam zloduha samo kao pojam "nečega" što se personificira a da nije "netko". Ako želimo objektivno shvaćati riječi Objave, zaključit ćemo da se govori o Nekomu. Njegovu ingerenciju u čovječje grijehe nazivamo da je "per modum suasionis" - nagovaranja ili nekog poticanja na grijeh.

OBJAVA nam ga prikazuje kod Eve (Post 3,1-16), Joba (Job 1 i 2), Jude (Iv 13,2-27), napastuje Isusa (Mt 4,3-12). Vidi kod Dr. B. Duda: EVANĐELJE, str. 350. Nas ovdje zanima njegova ingerencija u čovječji grijeh. I to nam zornije predočuje Crkva (Spicq I, str. 183 sl).

CRKVA nas poučava da đavao traži prigodu kako bi čovjeku naškodio osobito na času smrti (Denz 1694). Grijehom praroditelja kao da je postao izvor smrti i grijeha ljudskog roda (Denz 291). Zavladala je bolna smrt nad ljudskim rodom (isto, br. 1511). Ipak, đavao nekoga ne prisiljava na grijeh (ist.mj. INDEX D 1 bb).

Sv. Toma će reći da je đavlova misija "aversio rationalis creaturae a Deo" (III, 8,7). On čovjeku predočuje, dočarav grijeh, uzbuđuje sjetilnu sferu, izaziva čuvstva. Ipak, ne može zaći u skrovište duše da čovjeka prisili na grijeh.

152) Utjecaj svijeta-ambijenta. Činjenica je da dobra ovoga svijeta mogu čovjeka zarobiti, postati mu zamkom. Privlačnost zemaljskih dobara, atrakcija tijela, zao primjer, komunikaciona sredstva u službi zla itd. vrše veliki pritisak na čovjeka, vuku ga na grijeh. Zato je Krist i označio kao cilj života upravo tu pobjedu nad svijetom (Iv 16,33). Ako se pitamo kako nastaje taj negativni utjecaj svijeta odgovor će biti: s jedne strane prirođeni defektibilitet čovjekog kao posljedica iskonskog grijeha, s druge strane privlač-

nost zemaljskih i tjelesnih, nižih vrednota i čovječja slabost. I to je prevažno opaziti danas kada se opaža neka tendencija zaziranja od sakralnoga i pokret nekog sekulariziranja svega, kao da je svijetu dignuta moć zavođenja, a čovjeku prirođena slabost.

153) Čovječja suradnja u grijehu. Kao što solidarizam i uopće socijalna dimenzija danas (osobito radi jakih komunikacionih sredstava, odnosno blizine svih ljudi) dovodi moraliste pred zadatak da se snađu obzirom na apostolat u svijetu koji ih može zarobiti, tako isto stavlja pred njih dužnost da ispitaju kako mogu takav svijet spašavati.

Ne samo da čovjek širenjem iskonskog grijeha, zlim primjerom, riječima i djelima kao i sablazni može drugoga navesti na grijeh, postati donekle uzrokom njegova grijeha, nego čovjek može pozitivnim sudioništvom postati odgovorni sudionik u tuđem grijehu.

Pozitivno sudjeluje i snosi odgovornost: naručbodavalac, savjetnik, pristalica, hvalitelj-kuditelj, zaštitnik, pomagač pri djelu. - Negativno sudjeluje: koji ne opominje, koji se ne protivi, koji ne očituje počinitelja zla. Ovaj negativni suuzročnik (suuzročnici), ne snosi odgovornost nego ako je mogao i morao opomenuti, protiviti se, očitovati počinitelja.

Svi ovi mogu biti suuzročnici formalno ili samo materijalno ili jedno i drugo, kako je rečeno u br. 69, što treba ovdje svakako uvažiti. Ovdje treba naglasiti da se traži veći razlog koji može opravdati sudioništvo (materijalno) u većem nego u manjem grijehu; već razlog za neposredniju vezu s grijehom nego posredniju.

154) Međuovisnost i međuuzročnost grijeha. Kolikogod grijesi po svojoj naravi bili povezani, ipak jedan grijeh stvara teren drugomu npr. štrost stvara teren svađama. Osim toga jedan grijeh otklanja zapreku te omogućuje drugom grijehu lakše ostvarenje npr. uklonjen sram otvara vrata bestidnosti. Konačno, grešni cilj kvari i dobra sredstva npr. tko krade da fornicira daje krađi oznaku grijeha i da nije grijeh i to samim grešnim ciljem fornicira-nja. Takav je čin po objektu krađa, čin požude za zemnim dobrima, ali je intencionalno čin fornikacije (CG, III, 138; II 85, 3).

& 3. Unutarnjo-izvanjski faktori

155) Napast. To je poticaj na grijeh bilo otkud poticaj dolazio. Budući samo slobodan pristanak volje čini grijeh, ne možemo smatrati grijehom onaj osjećaj privlačnosti grešnog objekta; niti je još grijeh u tome što je čovjek svijestan privlačnosti tog objekta; niti je nužno grijeh osjećaj ugodne re-

akcije na podražaj, razumije se, koliko još nije pristupio nijedan faktor uzročnosti (odobravanje, radovanje, nakana, teško uzbuđenje). To je pitanje funkcioniranja onoga "legis fomitis" (Denz 1515; 1950).

U moralci se govori da je isto izložiti se grijehu i griješiti, ali to se ne smije shvatiti bukvalno. Treba to shvatiti u svjetlu br. 68. i drugih npr. br. 153. - Isto tako stav prema poticajima na grijeh ili napastima treba odrediti prema br. 137. Nije dovoljno odnositi se čisto kvijetistički, negativno ili pasivno (Denz INDEX D 2 d), ali nije uputno ni direktno. Potrebna je taktika, ali i odlučnost. Jaki duhovi će u odbijanju napasti biti odlučniji, slabići će biti slabiji, ali kompromis s grijehom nije nikomu dopušten ni oprostiv.

Svakako treba reći da iako zabacujemo pojam sublimacije u Freudovu smislu, ipak je čovjeku u borbi s poticajima na grijeh potrebno pribjeći metodi "transfera" tj. usmjerivati svoje snage na druga područja, na vrijedniju djelatnost. To bi bio umjereni pojam sublimacije (ERP str. 969). Tako se majčinska ljubav žene bez djece prebacuje na ljubav iste prema drugoj djeci, ili se pretjerani aktivizam prebacuje na apostolat.

156) Pogibelj - prigoda grijeha. To je okolnost (mjesta, vremena, osobe i sl) koja olakoćuje da se grijeh realizira. Moralisti govore da je čovjeku u vezi prigoda grijeha ista dužnost kao pred napastima (Denz 2161-4).

1. Ako je bližnja prigoda ona u kojoj ljudi redovito padaju u grijeh, jer posjeduje redovito neodoljivu privlačnu snagu, dužan si pod grijeh izbjegavati bližnju i nužnu pogibelje grijeha koliko je možeš ukloniti, jer prepustiti se toj situaciji znači odobravati grijeh, pa makar bila relativna pogibelj. To bi bilo neko kušanje Boga (Denz 2161-3).

2. Koliko je bližnja prigoda za tebe neuklonjiva, moraš se imunizirati ili bližnju pretvoriti u daljnju npr. ostvariti "transfer", misao prebaciti na drugo.

3. Daljne i lake prigode grijeha, tj. one u kojima ljudi redovito ne griješe, uz dovoljan razlog možeš pripustiti, jer nije moguće izaći iz ovoga svijeta (1 Kor 5,10; Lumbreras: CASUS, I, str. 168. bilj. 1). Ako nemaš dovoljno razloga igraš se svoga dobra i sreće.

Kako se tumače riječi Kristove kod Mt 5,29-31? Krist naučava da se bježi od grešne prigode tako da, ako je neki predmet mio i potreban kao ruka ili oko, treba ga se otresti, jer teži je pakao nego ijedna žrtva na svijetu. Tako naša narodna: "Kad te vrag uhvati za skut, odreži ga".

ČETVRTO POGLAVLJE: OBRAĆENJE-OPROŠTENJE

157) Profil slabog čovjeka. Ima mnogo simptoma da danas i u kršćanskim redovima vlada neki pretjerani optimizam, neosnovano pouzdanje u čovječje snage na području morala kao da je čovjek postao moćan, imun od grijeha ili pada u grijeh. Otud pojave sekularizacije, šurovanja s profanim poslovima bliskim grijehu.

Činjenica je u ime zdravog realizma da u čovjeku i danas vlada zakon tijela, udova, koji slabi čovječju volju za dobrim (Rim 7,14-25). Nije to "crno" Pavlovo gledanje nego realnost. Crkva nas na to upozorava učeći da je čovječje tijelo i duša oslabilo i da je snaga samoodređenja postala izloženija padu (Denz 371; 400 i dr). Otežano je opsluživanje božanskih zakona radi oslabljenja volje (ist. mj. 1521). Potrebna je "gratia sanas" da čovjek može ispuniti i ono što njegova narav traži (I-II 109).

158) Jaganjac Božji. Grijeh je činjenica i zločin. Do sada smo to dovoljno istaknuli. I taj zločin samo krv Jaganjca može ukloniti (Hebr 9,22). Novi Zavjet je potpisan krvlju Jaganjca. Mojsije nije pružao za to efikasna sredstva (Dap 13,38). Poslušnošću Jednoga svi su ljudi upućeni na spasenje (Rim 5,19). Očišćenje od grijeha povezano je uz otkupiteljsku Kristovu smrt.

159) Poziv čovjeku. Obraćenje, opravdanje ili posvećenje čovjekovo vezano je uz Kristovo uskrsnuće (Spicq I, str. 171, bilj. 4). Ali čovjek putuje zemljom noseći u sebi prirođene slabosti, nemoći. Uza sve to ne može postići spasenje bez vlastite suradnje, jer slabost iskonskog grijeha prelazi na njega bez njega, ali uskrsnuće od grijeha ne može se ostvariti bez čovjeka. Treba vjerovati i vršiti zapovijedi ljubavi.

160) Obraćenje. Ako čovjek ponovi povijest sina rasipnika (Lk 15,11-32) neka ponovi i put obraćenja. To su učinili mnogi, veliki i mali obraćenici. To je poziv metanoje (BS, 1969, sv. 1 - Zbornik).

Obraćenje je povratak Bogu, neki vole govoriti da je to "sakramentalni susret s Kristom" (Häring I, str. 516-619). Svakako ono "NE" u grijehu postaje "DA" u obraćenju. I obično to obraćenje po klasičnoj koncepciji prolazi kroz: grijeh-spoznaja grijeha-pokajanje-pokora. Tako Dante opisuje: pakao (grijeh), čistilište (pokora), raj (sreća usavršenja). Gundulić u "Suze sina razmetnoga": sagrješenje, spoznanje, skrušenje. Slično Vetranić, Vučićević i dr (Vodnik: PREGLED HRV. KNJIŽEVNOSTI, 1923, str. 68. i dr).

Milosno opravdanje je djelo milosti, dakle Božji dar. Zaslužio ga Krist; ostvaruje ga milosrdni Bog; posreduje krštenje

ili želja da se krsti a za krštene sakrament pokajanja; formalno je upravo ono milosno opravdanje, posvetna milost ili svetost Božja ujedno i obraćenika (Denz INDEX F 3 i sl). Bog dijeli to posvećenje prema zalaganju pojedinog obraćenika.

To je za moralistu važno. Nema milosnog opravdanja bez čovjekova angažiranja. Traži se priprava, dispozicija za to opravdanje pred Bogom. Traži se vjera,ufanje u milosrđe Božje, neka početna ljubav prema Bogu, plan novog života, kajanje, mržnja na grijeh, strah pred Božjom pravdom, početak novog života i opsluživanje Božjih zapovijedi (Denz INDEX F 3 e).

161) Oproštenje grijeha. Vjerujemo u oproštenje svih grijeha. Autor toga oproštenja je Krist zaslugama svoje muke, a Crkva je kao "medians remissionem" (Denz INDEX D 2 e).

Za grijehe poslije krštenja služi sakrament pokajanja ili ispovijedi. Savršeno pokajanje sa željom ispovijedi oprašta grijehe i prije ispovijedi, ali se ispovijed isto traži.To vrijedi u prvom redu za teške ili smrtonosne grijehe.

Laki grijesi se opraštaju uz milost Božju (Denz 384), jer su i oni odstupanje od zakona. Opraštaju se u sklopu s teškim grijesima, ili napose savršenim i nesavršenim pokajanjem, primanjem sakramenata ili sakramentala, osobito Euharistije (Denz INDEX D 2 ed).

Za praksu:1. Oslobođenje od grijeha mora biti psihološko, pravno, moralno, religiozno. Tu ideju razvija Pijo XII 5. XII 1954 (I, br. 536 sl). I to je za praksu vrlo važno, jer djelomično oslobođenje ostavlja focus-e iz kojih se lako može razviti prijašnji nered.

2. Neka nitko ne gubi nade u oproštenje, jer kolikogod grijesi bili strašna zla, čovjek, dok živi, ima prava putnika, tj. vlast samoodređenja i pravo na oproštenje koje je dobio po Kristu.

3. Teoretski govoreći netko bi mogao posvetiti brigu jedino da se ostavi teških grijeha a bez brige za lake, ali takva bi odluka u praksi bila puna pogibli, jer i laki su grijesi zlo, a đavao obično kuša gdje su pozicije slabe (Häring I, str.490).

4. Probabilisti pišu da tko bi odlučio, koliko je do njega izbjegavati sve teške grijehe a ne lake, da bi udovoljio obavzi teženja prema savršenstvu (Noldin:PRINCIPIA, br. 37), što drugi odlučno odbijaju, i to ne samo probabilioristi nego i drugi (npr. Peeters I, str. 21).

ŠESTA RASPRAVA: O ZAKONIMA

Sv. Toma, I-II, 90-109

Ako konzultiramo sistemstsku moralku uvjerit ćemo se da je u njoj rasprava o specifično-ljudskim činima u sebi (do br. 94) kao prvi odsjek, drugi odsjek zahvaća unutarnje faktore toga čina (do br. 161. uklj), a sada bismo mogli označiti treći odsjek, jer počinjemo raspravljati o vanjskim faktorima u formaciji specifično-ljudskog čina: o zakonima i milosti. Razumije se da taj izraz "vanjski" ne smije biti shvaćen doslovce, jer ništa nije u čovjeku tako izvana da ne bi na neki način bilo i iznutra.

162) Razno promatranje zakona. Politički govoreći zakon uređuje djelatnost građana da se zaštite zajednička prava i srede dužnosti u vidu čuvanja i napredovanja zajednice. - Pedagoški govoreći zakon je kao čuvar, usmjeritelj i upravljač djelovanja u vidu rasta odgajanikova prema postizavanju odgojnih vrednota. - Psihološki pak zakon je vanjski regulator osobito za one koji se ne pokreću unutarnjim impulsom ili uvjerenjem nego su im potrebni vanjski vodiči da barem na taj način ne škode zajednici nego barem na vanjski način budu od koristi za zajednicu. - Kršćanski shvaćen zakon to je zakon kraljevskog puta ljubavi, slobode i savršenstva u teonomijskom i kristonomijskom smislu. - Teološki uzevši zakon je dar Božje dobrote: potreban radi grijeha (Gal 3,19); nastoji spriječiti prekršaje dolazeći u pomoć čovječjoj slabosti; očituje neko bolesno stanje čovječanstva radi Adamova prestupa; optužuje čovjeka pred savješću, ali za njegovo spasenje; stavlja mu trajno pred oči da je grešnik i nosilac grijeha kroz povijest (Rim 5,20; 7,13); upravlja ga prema Otkupitelju i njegovoj milosti (usp. Häring: PROBLEMI ATTUALI...str. 156). - Povijesno promatran zakon prelazi iz shvaćanja prvenstva slova, vanjštine, na davanje prvenstva sadržaju i duhu, kako se odigralo prijelazom iz Staroga u Novi Zavjet. Za Židove je glavno da se ispunja zapovijed; za kršćane zakon vrijedi kao ispunjanje volje Božje u duhu Kristovu, pod vodstvom ljubavi; za pogane zakon je usmjerivanje i sređivanje djelatnosti u vidu nekog cilja (Spicq I, str. 29, bilj. 2). - Današnji mentalitet zazire od zakona i to s više razloga: nešto zbog pretjeranosti juridizma, nešto radi želje za pretjeranom autonomijom, ponekad radi neznanja, pomodnosti i sl, npr. ako kršćanin reče da se ne ispunja što Crkva traži zbog toga što je naređeno nego jedino zbog ljubavi prema Bogu i bližnjemu; to govori kao da su to protivne ili nesvedive smjernice, te kao da kršćanstvo nije i prije isticalo da je zakon kao sredstvo ljubavi Božje koja spašava.

PRVO POGLAVLJE: O ZAKONU OPĆENITO

163) Opći pojam za sve vrsti zakona (vječni, naravni, pozitivni): Razumska smjernica za djelovanje, formulirana i proglašena od onoga koji je dužan voditi brigu o zajednici, a uvjetovana je htijenjem da se postigne zajedničko dobro (I-II, 90, 4). Zakon je djelo čovječje volje, htijenja, ali reguliranog pameću (ist. mj. 97, 3; 102, 1; 104, 4).

Razumska komponenta u zakonu zabacuje sv vrste voluntarizma, despotizma ili autarhije, odnosno onu pogibeljnu teoriju izraženu riječima: "Sic volo sic jubeo sit pro ratione voluntas".

Vrednota zajedničkog dobra odbacuje individualizam, strančarstvo, favoritizam. Zajedničko dobro oko kojega svi zajednički rade tiče se svih podanika zakona i vraća im se u obliku blagostanja.

Onaj koji proglasuje zakon brine se za zajednicu. Odgovoran je savjesti, zajednici i Bogu. Neki neoteologisti zaziru od zakona, jer da je on "bezobličan", da je "bezličan", te traže da se računa na NEKOGA koji govori ne na zakon. To je neosnovano, jer svatko zna da se iza svakog zakona krije NETKO npr. iza evanđelja Krist, iza crkvenih zakona Kristov Namjesnik i nosioci hierarhijske vlasti, iza državnih zakona šef države i nosioci zakonodavne vlasti.

Obavezna snaga zakona pogađa anarhiste, liberaliste i uopće pretjerane autonomiste. Zakon je u bitnosti "ligans" - obaveza, i o ispunjanju zakona ovisi da li će se polučiti svrha zakona: zajedničko dobro, mir, red i blagostanje (I-II, 99,2; CG III, 115 sl).

Istina je da se moral i pravo ne poklapaju uvijek ni nužno, ali se ne smije pretjerano cijepati pravo i moral (Pijo XII br. 5428). Zbog toga pojam zakona traži da zakon bude propisno proglašen, jer proglašenjem zakon postaje obvezatnim regulatorom djelatnosti podanika.

Svi ovi elementi pokazuju važnost i uzvišenost zakona na putu spasenja. Razne "bolesti" zakona ili psihopatske pojave na području raznih zakona neće uništiti njegovu vrijednost, nego možda davaju prava osoporavati vrijednost zakona u pojedinim slučajevima.

DRUGO POGLAVLJE: O ZAKONIMA NAPOSE

& 1. Vječni Božji zakon

164) Što je? Zamisao vječne Mudrosti koja je svakom biću odredila okvir bitnosti i djelovanja, te svim upravlja. O tom zakonu govori Drugi vat. koncil kao božanskom, vječnom, objektivnom i općem zakonu "qua Deus consilio sapientiae et dilectionis suae mundum universum viasque communitatis humanae ordinat, dirigit, gubernat" (DH br. 3).

Pazi kako je u definiciju ili pojam vječnog zakona ušao element ljubavi. Osim toga izrijekom je naglašen socijalni ili komunitarni aspekt, jer taj zakon piše povijest ljudske zajednice i Crkve. Još više: taj zakon stavlja red, on upravlja i rukovodi svim zbivanjem u svijetu.

165) Kako ga razna bića participiraju? Nerazumna bića ga primaju pasivno, slijede svoje instinkte, razumna bića ga primaju aktivno. Čovjek ga prima u naravno-moralnom zakonu po kojemu čovjek i sam upravlja posredstvom svoje slobodne volje. Zato je sv. Augustin definirao vječni zakon kao "ratio divina et voluntas Dei ordinem naturalem conservari iubens perturbari vetans" (CONTRA FAUSTUM, pogl. 1).

166) Kada je proglašen? Odvijeka, jer je u Riječi, a počeo je obvezivati kada su počela egzistirati stvorenja. Zato se Vječni zakon apropriira Riječi, a može se apropriirati i Duhu Svetomu kao Ljubavi, jer sve što Bog čini djelo je njegove ljubavi prema čovjeku, napose pravednicima, kako se izražava sv. Pavao (Rim 8,28).

Čitamo ga u fizičkim zakonima (npr. zakonu teže), u psihičkim (npr. zakonu atrakcije spolova), u zakonima povijesti, u glasu savjesti, u Objavi, u pokretima Duha, u događajima svakidašnjice. Sve što se događa znak je neke Božje volje (I P,19,20).

& 2. Naravni zakon (red)

167) Problematika. Novozavjetni moral je moral novog čovjeka, ponovno rođenog u krštenju i zato se izrijekom inspirira na nadnaravnim motivima, ali ispod njega i s njime funkcionira i naravni red, koji počiva na ljudskoj naravi koja grijehom nije potpuno pokvarena. Problematiku čine brojna zastranjenja u poimanju naravnog moralnog zakona.

Ljudi ponekad apeliraju na "naravni zakon" da opravdaju najprotunaravnije postupke npr. ropstvo. - Pozitivizam svih vremena smatra dobrim ili zlim samo ono što pozitivni zakoni

takvim proglase. - Liberalni ekonimisti, kapitalisti XIX vijeka, u ime "naravnog reda" proglasili su jedino valjanim zakon konkurencije, slobodne trgovine na štetu slabijih, separaciju ekonomije od morala, slobodu ekonomske djelatnosti itd. - Racionalizam zamišlja naravni zakon bez podređenosti Vječnom zakonu, dakle apsolutno autonomno. - Protestanti ne priznavaju poviše "usus politicus legis" priziv na opće važne naravne ni nadnaravne zakone koji bi bili izraženi u apsolutno nepovredivim formulama kao nekim univerzalnim praktičnim kategorijama (Häring: PROBLEMI ATTUALI, str. 170). Na dnu ove koncepcije krije se pesimizam ili mišljenje da je iskonskim grijehom ontološki red potpuno pokvaren. - Egzistencijalisti prianjaju uz situacionizam, niječu vrijednost bilo kojeg zakona, što je očit antinomizam. Jedino je mjerilo stvaralačka djelatnost ljudske volje u svom stvaralačkom pozivu i slobodnom zamahu. - Možda je jedan od glavnih izvora problematike u tome što se na prostoru naravnog zakona mnogošta mijenja, pa neki smatraju da ako se nešto mijenja da se mijenja sve, a to je sofizam.

168) Objava. Ova nas uvodi u naravni zakon preko više pojmova. Prije svega prihvaća da je čovječji razum sposoban da ispravno misli, kako se vidi iz bezbrojnih rezoniranja u Sv. pismu (Spicq I, str. 395, osobito bilj. 7), tako se i čudu daje apologetska vrijednost jer je razum sposoban uzaći od učinka do uzroka, do Boga. Razum ima svoje zakone umovanja, i treba ih poštivati (ist. mj. str. 396). Taj isti razum potiče na posluh Sv. pismu i predaji (ist. mj. str. 397, bilj. 2). I taj naravni zakon sadrži u sebi mnogo imperativa, mnogo propisa, kako se vidi u Sv. pismu npr. da je obitelj hierarhijski uređena, da je ljenčarenje sramotno.

Što se tiče samog pojma naravnog zakona treba pamtiti da kao što se Mojsije djelomično inspirirao na Kodeksu Hamurabia-a i na običajima sirobabilonskim, slično da je i sv. Pavao uzeo čisto čovječanske vrednote kako su ih priznavali i propagirali stoici (isti, str. 400, bilj. 4). Činjenica utjelovljenja sankcionira vrijednost ljudske naravi koja ima svoje zakone i svoje moralne zahtjeve.

Novi Zavjet sve bazira na osnovnom pravilu: Opstoji razlika između dobra i zla; treba izbjegavati zlo, činiti dobro (Mrk 3,4; Rim 2,9-10; 12,2; 16,19). Tako naglasuje zahvalnost, dužnost opreznog promatranja, razboritost, propise Dekaloga. U jednu riječ: Ništa tako ljudskog ni čovječanskog kao novozavjetni moral. Taj moral osuđuje iste mane, propisuje iste kreposti kako su ih osuđivali i propisivali Židovi, Grci i Rimljani. To je moral zajedničke, sveopće savjesti (ist, str. 404).

Najizrazitiji tekst je u posl. Rimljanima 2,14-15. Ricciotti u životu Kristovu piše da postupak sv. Pavla kojim izjednačuje naravni i Mojsijev zakon predstavlja "jednu od najvećih duhovnih revolucija koju svijet poznaje" (u izd. Sv. pisma Sarajevo u 1. izd. u fus noti na 15. redak.). Taj se tekst sv. Pavla mora doslovce analizirati.

169) Što je? To je skup svih spoznaja kao odraza Vječnog zakona po kojima čovjek po naravi pozna koja mu djelatnost odgovara ili ne prema zahtjevima svoje naravi u odnosu prema Bogu, sebi i bližnjemu.

Ta je spoznaja kao jedan prafenomen, jer svi ljudi oduvijek znaju za osnovne obrise toga zakona. I znaju da ne može biti drukčije. I nerazumna bića posjeduju neki kriterij ili svjetlo kako će postupati u svojoj "zatvorenoj" naravi, pa kako bi čovjek ostao bez nekog naravnog svjetla po kojemu se mora ravnati u skladu sa svojom otvorenom naravi? Naravni je zakon u čovjeku kao dar Božji po kojemu čovjek ne samo prima utisnute norme Vječnog zakona, nego se i sam odgovorno može snalaziti u izboru dobra i zla, izlažući se, nagradama ili kaznama.

Stari su govorili da je sindereza kao habitus prvih i najviših načela praktičnog reda. Ona je kao habitualna savjest. I nije to samo suha spoznaja, tu je umiješan i čuvstveni, etički element. I Aristotel je otkrio da se u čovjeku nalazi neki naravni elan za sticanje kreposti (ETH br. 249). Kršćanstvo će nadodati mnogo više u milosti i ulivenim krepostima (I-II, 93, 6). U svakoj praktičnoj istini nalazi se ne samo spoznajni nego i etički element (ETH br. 1133-4).

170) Da li ga tako formulira Crkva? S nešto različitom terminologijom iznosi istu ideju. Sigurna je nauka da je razum sposoban otkriti opstojnost toga zakona, a sama opstojnost zakona je "fide certa". O tom zakonu govori Silab (Denz 2956), govori Lav XIII (Denz 3247), Pijo XII (Denz 3780-1), osobito ovaj posljednji i to na više mjesta, kako se može vidjeti u njegovim djelima (usp. br. 18. sl; 168. itd).

Drugi vat. koncil (GS br. 16) opisuje ga kao zakon u dnu savjesti. Njega čovjek mora slušati. Zove ga da dobro čini, zlo izbjegava. Upisan je u srce od Boga. Čast je čovjeku slijediti ga. Po njemu će svaki čovjek biti suđen. Savjest je kao intimno mjesto gdje se sastaje Bog s čovjekom pa mu Bog šapće što ima činiti, što ne smije činiti. Čovjek mora biti vjeran tom glasu. I to je platforma za dijalog sa svim ljudima. U njoj se nalazi poziv da se ljudi konformiraju objektivnim normama morala, jer njegovi su principi "ex natura humana profluentia" (DH br. 14).

171) Što sadrži? Osniva se, kako je rečeno, na ontološkom redu, na bitnosti čovječje naravi, njenoj strukturi i njenim bitnim, strukturalnim odnosima prema Bogu, sebi, bližnjemu. Iz odnosa prema Bogu taj zakon će čovjeku diktirati bogoštovlje; iz odnosa prema sebi savjest mu diktira da je samoubojstvo grijeh, da vrši dužnosti svoga staleža, ako je kršćanin i dužnosti svoje kršćanske svijesti; iz odnosa prema bližnjemu taj zakon ga poučava da je širenje ljudskog roda u braku

uzvišen poziv, da je sterilizacija i napuštanje djece zlo itd (CG III, 129; I-II 94,2). Ovu ontološku fundiranost naravnog zakona razvio je osobito u posljednje vrijeme Pijo XII (br. 167-170).

172) Zapovijedi naravnog zakona i neznanje istih. Tu se nalazi mnogo načela ili zapovijedi, ali sva su svediva na jedan, prvi i glavni:

1. Dobro treba činiti - zlo izbjegavati. Svatko djeluje u vidu nekog cilja, neke vrednote koju smatra dobrom. To načelo svi ljudi znaju, svi se za njim povode (I-II 94,2). U njemu su uključene zapovijedi Boga i bližnjega (I-II, 100, 3 ad 1). Nije se rodio tko bi smatrao da zlo treba činiti, dobro izbjegavati.

2. Općenito ljudi znaju i većinom se u praksi drže osnovnih načela što neposredno izviru iz strukturiranosti čovječje naravi, tj. čuvaj život - izbjegavaj samoubojstvo kao zloa; vanbračni prileg je zlo - stupi u brak; živi kako dolikuje u društvu, društven si - izbjegavaj krađu.

Rekoh "općenito" ljudi znaju, jer dogodi se da u pojedinim slučajevima netko smrt smatra boljim rješenjem nego život; netko smatra da se djeca mogu rađati i van braka te da je to za društvo dovoljno; neki mrze ovo ili ono društvo, ovu ili onu zajednicu.

U ovu kategoriju spadaju i osnovni zakoni vjere (I-II,100, 3 ad 1; ETH br. 1018) npr. vjeruj Bogu ako ti govori, ispunjaj njegove zakone. Dakako, u pojedinostima i u pojedinim primjenama svi niti ih znaju, niti se svi u praksi tih načela drže.

3. Zakoni kao zaključci iz navedenih načela, izvedeni "modica consideratione" kao što su propisi Dekaloga. Iako ih većina ljudi od sebe zna, u praksi ih se većina ne drži, jer većina ljudi slijedi prohtjeve sjetila, a manji broj slijedi zahtjeve razuma, kako tvrdi sv. Toma (I P, 49, 3 ad 5). Umiješaju se predrasude, strasti, običaji itd, te ova načela trpe veliko neznanje npr. može se dogoditi neznanje da je svaka otimačina grijeh (I-II 94,6), da je samoblud grijeh, da je krađa u svrhu pomaganja bližnjega zlo, da je ubojstvo umirućega da više ne više ne trpi zlo i sl.

4. Konačno, ima izvoda iz gornjih načela koji su poznati samo mudrima, izvedeni su "subtiliori consideratione" (I-II, 100, 11), npr. da nepravdu ne smiješ sam osvećivati, da kod tebe deponirano oružje ne daš onomu koji je spreman upotrijebiti ga za ubojstvo bližnjega i sl (vidi kod Lumbreras:CASUS, I, str. 189-192).

Danas se opaža veliko neznanje osobito na području bračnog morala, npr. jer neki smatraju da mogu formirati savjest bez podložnosti normama objektivnog reda morala (GS br. 50); teh-

nički napredak neki pretvaraju u idole (AA br. 7); krivo primjenjuju načelo odgovornosti u društvenim odnosima npr. prema drugim narodima (DH br. 7).

Zbog svega ovoga teologija naučava da je bilo potrebno da Bog objavi i istine naravnog moralnog reda, jer bez te objave malo bi ljudi, poslije velikih napora, s primjesom znatnih pogrešaka došlo do tako potrebne spoznaje za život dostojan čovjeka (Pijo XII: Denz 3876; Denz 3005; I P, 1,1; CG 1,4; DE VER. 14,10).

Pita se: da li su ove distinkcije, ovo stupnjevanje, korisne? Smatramo da jesu, nrp. jer više opravdanja ima neznanje posljednjih, nego prvih izvoda iz osnovnog načela moralnog zakona. Prema tome distinkcija tih stupnjeva može koristiti (protivno tvrdi Dom Lottin: MORALE FOND. str. 176-188). Stupnjevi opstoje, jer odnosi ljudske naravi nisu jednako strukturirani prema Bogu i bližnjemu, ovi posljednji su podložni prvima. Prema tome: stupnjevanje je potrebno, način stupnjevanja može se tu i tamo i osporavati. Tko zna bolje, široko mu polje, ali neka ne ruši što opstoji, ako nije sposoban sagraditi nešto bolje.

173) Što slijedi iz ove koncepcije naravnog zakona? Ima mnogo zaključaka. Navodim najznačajnije:

1. Isti naravni, moralni zakon koji ravna načinom života pojedinih ljudi i građana, ravna i uzajamnim odnosima u međudržavnim vezama, ističe Ivan XXIII (Pin T br. 80).

2. Naravni, moralni zakon dotiče se osnovnih zasada života. I zbog toga blizak je interesima spasenja. Razumljivo da je Krist povjerio Crkvi da bude čuvar i tumač toga zakona, kada joj je povjerio misiju naučavanja i vođenja ljudi putem spasenja (HUM. VITAE br. 4; Pijo XII br. 144-7).

3. Možemo li reći da ne znamo što je naravni zakon zbog toga što ne znamo što je u svojoj intimnosti ni ljudska narav? Suvišno bi bilo to nepovjerenje. Znamo dosta što narav ne može npr. da muškarac ne može rađati. Znamo mnogo toga o osnovnim usmjerenjima naravi npr. fenomen fiziološke i psihičke atrakcije spolova; znamo za čim idu osnovni čini naravi npr. spolni čin. Dakako, ne radi se o poznavanju prirode na matematički ni intuitivni način kao da smo "comprehensores", ali znamo koliko je dovoljno. Stari su govorili: "Haec est natura uniuscuiusque rei quod in ea Deus operatur" (II-II 104,4). Što se protivi osnovnim tendencijama naravi, recimo što hotično onemogućuje proces naravi u začeću, protivi se prvim principima naravnog zakona (SUPPL. 65,1). U svemu što tvrdimo moramo se osvrnuti na narav stvari, osim ako Objava naučava protivno (I P, 99,1), i zbog toga egzistencijalistički moral koji ne priznaje esencijalno fundirani moral, nema solidna temelja.

4. Taj je zakon opće obvezatan. Svako je ljudsko biće, pa još i nerođeno, ali začeto, njegov subjekt. Začeto dijete ima pravo na život. I luđaci griješe materijaliter ako ga prekrše, a oni koji ih navode mogu griješiti teže tj. formalno. I ova opća obvezatnost najbolji bi bio temelj za razumijevanje svih ljudi, za dijalog (MetM br. 205).

5. Nepromjenljiv je u svojim sadržajnim zasadama, iako ljudi mnogošta o njemu krivo misle i krivo ga primjenjuju. Sv. Augustin u knjizi CONFESSIONES (II, 4, br. 9) piše da ga ne može izbrisati nikakva zloća; Tertulijan piše (LIBER DE ANIMA, pogl. 41) da može potamniti jer da nije Bog, ali da se ne može utrnuti, jer da je od Boga. Bez sumnje razni običaji, povjesne prilike i odgoj mnogo djeluju na oscilaciju toga zakona, ali on u svojim temeljima ostaje isti (vidi Sertillanges: LA PH. MOR, str. 113). Promjenljiv je ovaj ili onaj čovjek, promjenljive su prilike, ali ne narav.

6. Nitko od njega ne može dispensirati (Pavao VI u HUM. VITAE, br. 4; 18; 19 itd). Crkva ima pravo i dužnost deklarirati (declaratio facti) da li u konkretnom slučaju taj zakon nastupa ili veže npr. da li opstoji ženidbena zapreka, da li su ostvareni uvjeti da zavjetovanik odstupi od zavjeta.

7. Ne očekujemo da će o naravnom zakonu svi imati istu koncepciju. Učeni na svoj način, neuki na svoj, djeca opet na svoj. Tako će neuki smatrati zlim što nanosi veliku štetu, i samo to; djeca će smatrati zlim što im donosi ukor, kaznu isl. Kada dijete, pa bilo to i prije sedme godine, dobro razlikuje što je dobro te se može činiti, što je zlo i mora izbjegavati postaje odgovornim podložnikom moralnog zakona, iako njegova spoznaja i sloboda neće biti kao kod odrasloga. Time ni odgovornost.

& 3. Pozitivni Božji zakon

174) Što je? Izričita odredba Božja očitovana ljudima preko Objave u vidu postizavanja nadnaravnog cilja ili ostvarenja njihove povijesti spasenja. Tako očitovana Božja volja za čovjeka je norma djelovanja. Ta volja je očitovana u dvjema etapama kao dvjema sukcesivnim stanjima u razvoju jednog plana. Stari je Zakon početak, navještenje, figura; Novi je stvarnost, dovršenje. Kako se pak ta dva Zavjeta odnose vidi sv. I, br. 3-8. Vadimo što je važno za praksu.

A/ Stari Zakon

175) Koliko obvezuje? Obredni zakoni, npr. prinošenje jaganjca, postali su bespredmetni, dapače smrtonosni, te bi sagriješio tko bi ih prakticirao (Denz 1348). - Društveno-politički, socijalno-pravni zakoni npr. da se sunarodnjaku ne smiju uzeti kamati, postali su "mrtvi", ali pasto-

ralna razboritost je tražila da neki od tih zakona još ostanu na snazi npr. zakon o ritualnoj čistoći (Gal 2,11), međutim kod pogana se nisu smjeli uvoditi (Dap 15,18 sl). Koliko u njima ima naravnog moralnog zakona toliko vrijede i danas. - Moralni zakoni, Dekalog, ostaju na snazi, jer su zapisani u ljudskom srcu, zajednički su svima. Krist ih je obnovio, naglasio i usavršio (Mt 5,17).

B/ Novi Zakon

176) Što sadrži? Tko bi rekao da u N. Zavjetu nema drugih zakona osim zakona o vjeri, bio bi heretik (Denz 1569). Opstoje ceremonijalno-sakramentalni, moralni zakoni i evanđeoski savjeti.

Ti zakoni obvezuju sve ljude, uvjet su vječnog spasenja, odnosno: hotično odbijanja postaju na osudu (Mt 28,19; Mk 16, 16; Dap 14,12). I pravednik je podložan tim zakonima, jer vječno blaženstvo nije obećano lijenima, ono uključuje opsluživanje obaveza, a pravednik s milošću može sve zapovijedi opsluživati (Denz 1568; 1570; 1571-2; 1536; 1568). I ljubav se dokazuje opsluživanjem zakona (Iv 14,24).

Crkva posjeduje "vicariam Dei potestatem", ona je "čuvarica ključeva", pa iako ne može dispensirati u pitanjima apsolutnog Božjeg prava, kako je rečeno gore pod br. 173, može npr. deklarirati koja je voda prikladna za krštenje. To mora imati, jer kako bi se odvijala zajednica vjernika kada ne bi bilo te vlasti? Kako bi se došlo u susret pitanjima savjesti? Dakako, ta vlast ne dira ni materiju ni formu sakramenata, prosuđuje samo što se odigrava sa strane čovjeka, što se od njega očekuje.

Ni Bog ne može dispensirati u primarnim naravnim zakonima, jer bi sebi kontradicirao. Otpuštanje žene, "libellum repudii", Bog je samo tolerirao da ljudi tvrda srca ne pređu na gora djela npr. na ubojstvo, i to se otpuštanje žene nije smatralo idealnim (Sv. Toma: IN MATH. pogl. 5, br. 9). I to je od Krista vraćeno na prvotnu čistoću.

Govori se da je Inocent III (1198-1216) rekao da je Bog direktno dopustio poligamiju, jer se papa služi izrazom "concessum" (Denz 778). Čini se da je najbolje tumačenje izraza shvaćajući ga sinonimom onoga "tolerare" u vidu višeg dobra. Neki dopuštaju da Bog može dispensirati u zakonima "de iure secundario naturae", kao što je mnoštvo žena, ali takvo opravdanje nije potrebno, dovoljno je apelirati na "tolerare".

Budući je N. Zavjet u sebi milost Duha Svetoga, koja se vjernicima dijeli, a zakon vjere upisan je u srca vjernika po krštenju (I-II, 108,1), razumljivo da u Novom dolaze samo zakoni koji se nužno odnose na milost koja se sastoji u vjeri djelotvornoj po ljubavi (I-II, 108,1). Ostalo je ostavljeno pozitivnim zakonima, ali nije u duhu N. Zavjeta da se gomilaju

zakoni, da se vjernici dovode u iskušenje, da zakoni postanu nesnosno breme (Mt 23,4). Bez sumnje kompliciran društveni život traži intervenciju zakona, ali dodatne ili sporedne se strukture mogu i moraju mijenjati.

C/ Evanđeoski savjeti

177) Jesu li od Krista? Krist je dao impuls uvođenja evanđeoskih savjeta kao poseban oblik života u razgovoru s mladićem (Mt 19,17). Slično i kod sv. Pavla (1 Kor 7,25-40), ali oblik tog života nije u detaljima od Krista. Došao je pod vodstvom Duha preko osnivatelja Redova.

Drugi vat. koncil sabrao je nauku prošlosti u dogmatskoj konstituciji o Crkvi (br. 43-46), osim toga u dekretu CD, br. 33-34, pa u dekretu PC detaljno o pojedinim zavjetima. Dne 6. kolovoza 1966. Pavao VI publicira Apostolsko pismo "Ecclesiae Sanctae" za provođenje dekreta PC, a 1969. izlazi Uputa sv. Kongregacije za redovnike o Obnovi formacije za redovnički život (na dan Bogojavljenja, prevedeno na hrvatski u izdanju društva sv. Ćirila i Metoda).

Današnju problematiku osobito kod nas vidi u članku OKO REDOVNIČKE PROBLEMATIKE, BS, 1969, br. 2; napose o mješovitim redovima u BS, 1966, str. 643-650. Ovdje samo nadodajem da su danas vrlo suvremene tzv. "svjetovne ustanove" kao treći stalež savršenstva, npr. kod nas "Suradnice Krista Kralja". U tim ustanovama se polažu zavjeti, članice su predane apostolatu i intenzivnije teže k savršenstvu. O tim Ustanovama opstoji Motu Proprio Pija XII od 12. III 1948 ("Primo feliciter"), kasnije 19. III 1948. instrukcija Kongregacije u kojoj su Pravila, a danas se u spomenutim dokumentima Koncila i o njima govori.

Ima takvih Ustanova s definitivnim Papinskim odobrenjem; ima ih s pontifikalnim pravom i dekretom LAUDIS; ima ih najviše iuris dioecesani s NIHIL OBSTAT Kongregacije de Religiosis.

178) Protivnici. U Srednjem vijeku osobit protivnik bio je Guillelmus a S. Amore, pa kasnije Wiklif, Pistorienses (Denz 2600 sl), janseniste (Denz 2320-1), ali Crkva je uvijek stala na obrani Redova, osobito Reda sv. Frane i sv. Dominika (Denz 843).

Sv. Toma se istaknuo o obrani Redova analizirajući osobito zahtjeve zavjeta (CG, III, 130-139), u prvom redu se branio od objekcija spomenutog Guillelma a S. Amore, što mu priznavaju svi objektivni pisci (npr. Petitot u životopisu str. 118, izd. 1923; Diaccini, 1934, str. 96-111 i dr).

Ustvrdio je apologeta Weiss (V, konf. 15) da je revan redovnički život ili predznak obnove ili posljedica obnove kršćanskog života u svijetu. A što bi rekli danas? Da mnogi Redovi prolaze kroz krizu, jer je teško ostati vjeran autentičnim zahtjevima savršenstva BLAŽENSTAVA i pratiti vrtoglavi razvoj

današnjeg svijeta. Teško "posuvremeniti" taj život a ostati vjeran zahtjevima odricanja, križa itd. A to se mora. I to iz ljubavi.

& 4. Pozitivni zakon

179) Potreba pozitivnih zakona. To vrijedi za Crkvu kao i za civilno društvo, jer i Crkva je društvo ili zajednica naroda Božjega. Potreba pozitivnih zakona izvire: 1. čovjeku je povjereno da uređuje svijet u pravdi i pravičnosti (Mudr 9,2-4); 2. čovjek stvarajući zakone sudjeluje u Božjoj upravi svijetom ne samo koliko je podložan Božjem upravljanju, nego koliko i sam upravlja (CG, III, 113); 3. naravni zakon u mnogočemu nije određen npr. kako se imaju kazniti krivci, pa to treba odrediti. Tako Lav XIII (vidi Denz 3248); 4. Bog je razdijelio upravu svijeta na dvije vlasti: crkvenu i civilnu, međusobno različite, ali povezane da zajednički surađuju na dobro čovjeka i svijeta (Denz 3168).

Današnji mentalitet ocrtan je od Pavla VI u govoru 12. II 1968. upravljenom sv. Roti: "Pretjerani osjećaj za slobodom htio bi naprosto dokinuti svaki pravni uređaj, i ima ih koji, više u površnom nego znanstvenom duhu, ne bi se sramili da vječnim smjernicama utisnutim u čovječje srce substituiraju neki pravni relativizam".

180) Nijedna stvorena vlast ne može naređivati čisto unutarnje čine. To jest one koji se odigravaju u nutrini, kao što je misao, želja, a ne realiziraju se na vanjštini (Denz 3168). To može jedini Bog, jer on je prisutan i sudi tajne misli srdaca (PinT br. 48).

Ne može ni Crkva koliko se odnosi na čisto ljudsko-organizacijski prostor, ali drugo je ako Crkvu promatramo kao duhovnu zajednicu. Tu zamjeničnom vlašću Kristovom može prosuđivati u pitanjima sakramenata; može se pozvati na svoju vrhovničku vlast, na učiteljstvo kada se radi o pitanjima vječnog spasenja (Lumbreras: CASUS, I, str. 196), npr. kada u proglašenju dogmi poziva da se mora i u srcu isto misliti. Još razumljivije ima pravo da naređuje čine koji se prebacuju na vanjštinu kao što je meditacija, ispovijed, prisega i sl.

181) Nijedna stvorena vlast redovito ne zapovijeda herojske čine. Ni one vrlo teške. Zakoni moraju gledati zajedničko dobro, redovitu sposobnost podanika. Ako se propisuju zakoni koji su teški za opsluživanje, takvi zakoni padnu u prezir i poslije toga ljudi padaju u veće propuste. To je psihološka opaska (I-II, 96, a ad 2). Drugo je ako su se podanici sami obvezali na stroge zakone.

182) Poztivni zakoni ne obvezuju "cum gravi incommodo". To znači da ne obvezuju ako je njihovo izvršenje skopčano s velikom teško-

ćom ili neprilikom koja nije svojstvena samom zakonu nego je nadošla izvana npr. teška bolest, bombardiranje itd. Takve su neprilike nepoželjne onomu koji je dužan opsluživati zakon (Živković, I, str. 248).

183) Proglašenje i prihvaćanje. Potrebno je da zakoni budu pravilno proglašeni, i pozitivni zakoni ne pretpostavljaju da je zakon nepoznat ako je pravilno proglašen (kan. 16; OGZ & 2 i 3). Načini proglašenja sadržani su u odnosnom zakonu ili Zakoniku.- Zakon ne ovisi o prihvaćanju podanika, ali je važno da zakoni koji apsolutno ne odgovaraju volji podanika neće doživjeti uspjeha (Denz 2048), jer čemu zakoni ako ih većina izbjegava a nema ni prisilnih sredstava da se nesavjesni pojedinci natjeraju na opsluživanje?

184) Obaveza zakona. Svi zakoni mogu obvezivati i pod smrtni grijeh u savjesti: ako je predmet njihovih propisa od vrlo velike važnosti za društvo ili zajednicu npr. civilnom području zakoni o nasljedstvu, a na crkvenom području zakoni o redovničkim zavjetima; također, ako je prekršaju određena vrlo velika kazna, jer se pretpostavlja da takva kazna odgovara velikim zločinima; konačno, ako ih takvim shvaćaju kompetentne osobe (Fanfani, I, br. 166).

Što se tiče crkvenih zakona govori Pavao VI dne 15. 1966. u DE EPISCOPORUM MUNERIBUS, da zakoni Kodeksa ostaju potpuno na snazi te da se moraju smatrati dostojnim poštovanja "nisi eas Con. Vat. II aperte abrogaverit aut iis in quibusdam obrogaverit vel derogaverit". Dakle, per se loquendo, obvezuje in conscientia, ponekad i sub gravi.

1. Da li obvezuju zakoni koji nemaju vlastitosti pravog zakona, jer su nepravedni, neizvedivi, slabo odmjereni? Doista svaki zakon mora biti kao "regula regulata", ali, koliko ne sadrže nešto što je zlo po svom objektu, dakle proti božanskog prava, u konkretnim slučajevima moraju se opsluživati, jer protivnim postupkom ne samo da može doći do sablazni nego i do gorih posljedica, nereda (I-II, 96,4).

2. Može li zakonodavac i u lakoj materiji narediti nešto pod tešku obavezu? Ako je laka materija možda je motiv teške naravi npr. jabuka u Edenu, ili nekoliko kapi vode u Misi. Ona jabuka bila je vidu prihvaćanja posluha; kapi vode simboliziraju vezu Riječi s čovječjom naravi, vezu Krist s Crkvom.

3. Kako obvezuju zakoni izraženi u negativnom ili niječnom, a kako oni u pozitivnom ili jesnom obliku? Negativni obvezuju svakoga i uvijek, oni u pozitivnom, jesnom obliku obvezuju koliko okolnosti ne nametnu drugo. I ovo posljednje ima prosuditi stečena i ulivena razboritost (Q. DISP. VIII de correctione fraterna).

4. Kako obvezuju penalni zakoni? Nekada se naglašavalo kako ima zakona koji ne obvezuju u savjesti ili pod grijeh. Jedino, govorilo se, treba biti spreman na sebe primiti eventualnu kaz-

nu. I to je bilo ispravno u doba apsolutizma, kako je i danas u nekim zemljama gdje su zakoni u duhu raznih favoritizama. Međutim, općenito, gdje vlada prava građanska sloboda, treba odbaciti to laksno tumačenje radi toga što su s tim zakonima združeni mnogi obziri prema zajedničkom dobru, prema pravdi i ljubavi u društvu (Lumbreras:CASUS, I, str. 232-235; Häring: PROBLEMI...str. 74-75). Mogu li se doista na civilnom području zakoni koji npr. zabranjuju nositi oružje smatrati čisto penalnim? Ipak, nije lako reći da takvih zakona nema, npr. zakon o prijavi dragocjenosti, ako bi negdje opstojao (Fanfani, I, str. 252). Zbog toga nije lako posve odbaciti pojam penalnih zakona, ali, ako netko niječe opstanak takvih zakona, neka pazi da ne paralizira savjest u nastojanju za postizavanjem viših stupnjeva savršenstva. - A što se tiče crkvenog područja istina je da, recimo redovnički propisi po sebi ne obvezuju pod grijeh, međutim, izabrani stalež i vrlo uska povezanost takvih prekršaja s više-manje grešnim motivima (nestrpljivosti, lijenosti itd.), savjetuju oprez u nijekanju njihove obaveze u savjesti.

5. Kako obvezuje leges irritantes ili ništavni zakon? Mora se reći da su crkveni zakoni općenito irritentes i prohibentes npr. zakon da se svećenik ne smije ženiti. Prema tome ti zakoni ne samo čin proglasuju ništavim, nego su i zabranjeni u savjesti. Na civilnom području ima zakonskih formalnosti koje se mogu smatrati da su samo irritantes, npr. ako negdje opstoji zakon da jedino potpuno ispisana oporuka od oporučitelja vrijedi pred zakonom.

6. Kako obvezuje zakon osnovan na pretpostavci? Ako je osnovan na "pretpostavci pogibli" veže i onoga komu možda pogibelj ne prijeti, ako je osnovan na "pretpostavci činjenice", obvezuje koliko se činjenica obistinjuje, odnosno koliko se obistinila ili ne, npr. tko je kažnjen za štetu koju on doista nije počinio može kompenzacijom uzeti od onoga koji je tom njegovom kaznom postao bogatiji.

6. Kako obvezuju redovnički zakoni? Redovnik posebnom dužnošću vezan je na Regulu i Konstitucije. Griješi, ako ih krši, jedino: ako su propisi Regule ili Konstitucija s druge strane obavezni pod grijeh; ili uključuju obavezu zavjeta; ili kada se krše iz prezira; ili kada se izričito u Reguli ili Konstitucijama naređuje pod grijeh. Tko iz navike krši te propise ili je uzrokom da drugi krše lako može upasti u teški grijeh, jer nanosi veliku štetu zajednici, te izlaže sebe i druge da griješe iz grešne nemarnosti ili prezira.

A što ako je općenito u nekom redu nastala relaksacija u opsluživanju Regule i Konstitucija? Stojeći na području čisto redovničkih obaveza ne može se reći da je svaki pojedinac dužan opsluživati što se općenito ne opslužuje, nego "pro hic et nunc potest et ipse regulae, etsi illegitima consuetudine mitigatae, propriam vitam conformare" (Fanfani, I, str. 492).

7. Može li se očekivati neko "izumiranje" Crkve kao društvene institucije i njene pravne ili zakonske strukture? Rečeno je gore u br. 179. općenito, ovdje treba reći da takva hipoteza što se tiče Crkve počiva na pogibeljnoj iluziji i sadrži u sebi radikalne pogreške. Crkva je nužno vidljiva, dakle organizirana kao društvo. Ima konstitutivnih elemenata bez kojih ne može npr. neka nejednakost, Papa s primatom, episkopat, prezbiterat, đakonat, vjernici (ovi bez upravne vlasti). Hierarhija posjeduje upravnu, učiteljsku i sakramentalnu vlast. Crkvi kao vidljivoj instituciji nužno pripadaju sve vlastitosti koje se odnose na vanjsku upravu. Crkva nazvana "a caritate" bez one zvane "iuridica" ne može opstojati kao što ni tijelo bez duše (Pavao VI 21. XI 1965).

185) Što prethodno traži zakon? Da se upozna; da se upotrebe redovita sredstva kako bi se izvršio; da se uklone zapreke koje stoje na putu izvršenju; da se izbjegavaju pogibli koje vode rušenju zakona. Samo pak izvršenje može uslijediti i poslije nego je isteklo vrijeme ako je zakon proglašen "ad urgendam obligationem" kao što je zakon pričesti o Uskrsu, dok se npr. zakonu nemrsa ne može udovoljiti poslije isteka roka, jer je to zakon "ad finiendam obligationem" kako se to reče stručno.

186) Tumačenje zakona. Gdje su riječi zakona, shvaćene prema njihovu objektivnom značenju, jasne, tu ne treba tumačenja. Koliko su pak riječi nejasne, dvoumne, treba se pozvati na autentično tumačenje (kan. 17, & 1) ili na običajno (kan. 29) koliko običaj posjeduje uvjete zakona, dok doktrinalno tumačenje po svojoj naravi nema zakonske ni obavezne snage. - Za civilni zakon vidi OGZ & 6-8 i dodatak br. 3 na & 7.

187) Retroaktivnost. Zakon po svojoj naravi ne gleda unatrag, ali moguće je da zakon legalizira i minule čine ako to traži zajedničko dobro. - Kazne se određuju prema zakonu koji je bio na snazi u vrijeme počinjenja zlodjela, ali, ako je sada kazna blaža, kazni se prema sadašnjoj (kan. 2219, & 2), jer "favendum est reo". - Civilni zakoni predviđaju mogućnost da djeluju povratno (OGZ & 5), ako je to izričito rečeno.

188) Epikija. S jedne strane znamo da zakon ne može sve predvidjeti, s druge pak ni zakonodavac ne bi urgirao zakon ako bi ovaj u nepredviđenim okolnostima postao štetan. U tim slučajevima krepost nalaže da se prođe mimo slova zakona a da se slijedi "quod poscit iustitiae ratio et communis utilitas" (II-II, 120,1). Razumije se, treba razboritosti da se čovjek pravilno posluži epikijom, jer ona je kao blago tumačenje zakona proti slova zakona. - Što raditi ako se treba izložiti prekršaju zakona? Bez sumnje sve ovisi o unutarnjem raspoloženju, ali uvijek se traži dovoljan razlog (sv. IV br. 36). O epikiji kao društvenoj kreposti vidi sv. V br. 99.

189) Promjeniljivost zakona. Pogrešna su dva ekstrema: petrificiranost zakona ili lakomislena promjenljivost. Ako nema razloga da se zakon mijenja jer su podložnici po njemu stvorili kao neku naviku te se s njim suživljuju, nije uputno mijenjati zakon, jer svaka je promjena kao smrt zakona. Treba odmjeriti korist i štetu od promjene (I-II, 97,1). Stari su govorili da se zakon ne mijenja osim ako je očito da će korist od promjene nadoknaditi štetu nastalu uslijed iste promjene.

190) Razlozi deobligacije zakona. Crkva ne priznaje kao razlog deobligacije zakona to da je zakonodavac grešnik (Denz 1166 sl), ali priznaje neke faktore u prilog čovječje slabosti. Razlozi deobligacije su: neznanje, nemogućnost, oprost ili dispenza, prestanak zakona (prestankom cilja, opozivom, zakonitim običajem, privilegijem, reskriptom).

1. Neznanje. Ni Crkva (kan. 16, & 2), ni država (OGZ & 2) ne priznavaju neznanje kao opravdanje za neizvršivanje zakona, jer zakonodavac polazi od fikcije da zakon proglašen isto je i svima poznat. Prema tome "in foro externo" proglašen zakon obvezuje bez osvrta na neznanje. - "Pro foro interno", tj. u savjesti, u ispovijedi, opravdava neznanje koliko je neodgovorno ili negrešno, kako je rečeno gore u br. 52, 143. - Međutim, neznanje ništetnih zakona (br. 181, podbroj 5) ne opravdava niti "in foro externo" niti "in foro interno". - Neznanje redovitih kazna ne ispričava od kazne, jer zakon po sebi ima pravo sankcionirati opsluživanje kaznom, ali neznanje naročito teških kazni može ispričati od kazne (kan. 2199; 2203).

2. Nemogućnost. Rečeno je u br. 182. da opsluživanje pozitivnih zakona ne obvezuje uz znatnu teškoću ili neugodnost, bilo fizičke bilo psiho-moralne naravi. Razumljivo, to se odnosi samo na zakone izražene u jesnom ili pozitivnom (afirmativnom) obliku, jer oni u niječnom obliku obvezuju svakoga i uvijek (br. 181, podbroj 3). Nadodajmo da nikakva teškoća ne opravdava od neopsluživanja ako bi se radilo o mržnji na Boga, ili preziru vjere, ili o šteti za zajednicu ili o duhovnoj šteti za bližnjega.

3. Oprost ili dispenza. Viši ciljevi traže da se u pojedinim slučajevima pojedinci izuzmu od opsluživanja zakona u vidu postizavanja višeg dobra ili sprečavanja većeg zla. Tako je Pavao VI izdao Motu proprio DE EPISCOPORUM MUNERIBUS dne 25. VI 1966. u kojemu je biskupima detaljno dao vlast za dispensiranje od mnogih zakona (vidi BS, 1966, str. 441 sl).

4. Prestanak zakona. Crkveno pravo usvaja nauku da zakon prestaje ako je prestao cilj radi kojega je proglašen (kan. 25), ali civilni forum se vezuje samo na vanjštinu (OGZ & 9), pa to za nj ne vrijedi. - Prestaje zakon i opozivom, tj. ako ga viša vlast opozove u cjelosti ili abrogira; djelomično ili derogira; uvodeći protivan zakon ili obrogira. - Što se tiče običaja tre-

ba znati da je na civilnom području to posve podložno dispozicijama pozitivnog zakona (OGZ & 10), dok na crkvenom području zakon predviđa uvođenje običaja kao stvaranje novog zakona, dakako, uz neke uvjete (kan. 25; Denz 2052; 2607). Pijo XII u govoru 2. XI 1954. rekao je da običaj može ukinuti i zakone o kojima se govori da ih ne ukida ni stoljetna protivna praksa, uz uvjete: da takav običaj ne predstavlja doktrinalnu zabludu; da je razuman; da bi ukidanjem tog novog običaja u narodu nastala buna ili bolno protivljenje. - Opstoje i privilegiji kojim se neki izuzimaju od podložnosti nekim zakonima (OGZ & 13; kan. 4. i dr). - Reskript je odgovor sv. Stolice ili Ordinarija na molbu molitelja, pa neki ga ubrajaju u razloge deobligacije, ali se svodi npr. na dispensu. O tome vidi kanoniste.

TREĆE POGLAVLJE: PODREĐENOST DUŽNOSTI I PRAVA

191) Načelo subordinacije. Neki govore o sukobu dužnosti i prava, ali mi se čini da ne može biti govora o sukobu, koliko o načelu podređenosti ili preferencije npr. nisi dužan ići na Misu ako te čeka dužnost da dvoriš u isto vrijeme bolesnog ukućanina ili bližnjega. Načelo subordinacije ili preferencije glasi:

Zakoni idu ovim redom po dostojanstvu: naravni, božansko-pozitivni zakoni, crkveni, civilni. Razumije se da ovi posljednji, genetički, očekuju da ih se ispuni prije nego crkvene npr. ako u nedjelju činovnik mora raditi, jer tada ulaze u obzir drugi motivi npr. gubitak zaposlenja.

Zapovijedi ovako: negativne su iznad pozitivnih. Međutim, ponekad nije lako odvagnuti koje zapovijedi imaju prednost, pa, ako poslije iskrenog ispitivanja istina nije zasjala, neka se bira što se smatra ispravnijim, a eventualna pogreška je praeter intentionem (Noldin, I, br. 207).

SEDMA RASPRAVA: O MILOSTI

Sv. Toma: I-II, 109-114

192) Rasprava o milosti u moralci. Milost dolazi čovjeku izvana, od Boga. Izvor je nadnaravnog dinamizma, kako je više puta rečeno. Ona je kao nit koja spaja sve vrednote, oblik koji ih uzdiže. Nadnaravna djela su kao razvoj tog sjemena (1 Iv 3,9), dakle milost spada na poietske faktore, a nije to prvotno predmet znanja. Kada govorimo o ucjepljivanju u Krista (Iv 15, 1-5) ili o počelu božanskog života u nama (1 Iv 3,9), ili o nesposobnosti čovječjoj u nadnaravnom pogledu (Iv 15,5) itd. nije to prvotno neko dogmatsko raspravljanje, nego to je pitanje čovječjeg angažiranja, dakle spada na djelovanje, na moral. Milost je bitni element katoličke moralke, piše P. Lio (DIVINITAS, Rim, 1959, str. 729-757).

Iako milost dolazi čovjeku izvana, od Boga, ipak, razumije se, ona predstavlja najintimniji faktor djelovanja iznutra, jer pobožanstvenjuje nekako i bitnost čovječju i njegovo djelovanje. Pamtimo uvijek da ni posvetna milost ne dolazi u čovjeka ako ovaj ne surađuje s aktualnom milošću tj. ako on prije nje "vitalno ne reagira" (INITIATION, III, str. 438). Vidi, uostalom, sv. I, br. 7. i drugdje.

OSMA RASPRAVA: O SAVJESTI

193) Što je to? Pod tim nazivom razumijevamo sud praktičnog razuma, u povezanosti s voljom ili srcem, odnosno s čitavim JASTVOM, usađen čovjeku od naravi da u svjetlu općih načela etičko-moralnog reda diktira čovjeku "hic" et "nunc" da ovaj ili onaj čin treba izbjegavati, odnosno da se može činiti. Neki još kraće: "Savjest je sposobnost čovječjeg duha da stvori normativan, spontan, neposredan sud o moralnoj vrijednosti određenog, konkretnog čina" (kod Delhaye: LA CONSCIENCE MORALE DU CHRETIEN, 1963, str. 11).

Razumije se, to nije ona svijest u psihološkom smislu, iako jest i to, nego to je savjest tj. svijest u etičko-moralnom smislu. I njenu ćemo ulogu vidjeti najbolje u jednom primjeru praktičnog silogizma, koji se u nama stvara svaki put prije nego se odlučimo na jedan specifično ljudski čin, ali te faze ne primjećujemo:

Sindereza naučava da svako zlo treba izbjegavati a dobro činiti; razum, poučen etikom-moralkom i vjerom, govori da je forniciranje neko zlo što treba izbjegavati; razboritost ili životna mudrost sudi da u ovom konkretnom slučaju doista bi bio čin fornikacije a ne, recimo, zakonita služba prirodi u braku niti is-

pravan izraz intimnosti; savjest diktira da dosljedno tome ovaj čin ovdje i sada treba izbjegavati, ne činiti ga; zadnji će praktično praktični sud zbilja taj čin odbaciti ili će ga ipak izvršiti; i slijedi čin ili ne slijedi na bazi slobodna izbora.

194) Što nas uči Objava? Iz Sv. pisma vidi se jasno da u čovjeku postoji neki unutarnji glas (Rim 2,9-11) koji sudi o činu (Rim 13,5) te i prije čina potiče ili odstranjuje, preko čina upozorava ili učvršćuje, poslije čina kori ili hvali. Tako je savjest mučila Kaina, Judu (Job 27,6; Post 4,12; Hebr 9,14; Tit 1;15; Rim 14,23). Može se reći da je savjest i svjetlo i norma djelovanja (Jak 4,17; Rim 14,23), a-ko pak ne zna, mora tražiti rasvjetljenje kako će postupiti, jer što nije iz uvjerenja, iz vjere i savjesti, grijeh je (Spicq I, str. 48, bilj. 5; osobito II, str. 602 sl). Ta sineidezis nije smo svjetlo ili spoznaja, ne, ona posjeduje normarivni karakter, predstavlja konkretno mjerilo djelovanja u skladu s Božjom voljom. I toj se sineidezi mora dati mnogo širi domet nego li se obično daje, jer ona posjeduje kao neki universalni spoznajni i normativni karakter.

195) Crkveno učiteljstvo. Uloga je savjesti u tome da primjenjuje norme objektivnog morala na pojedine slučajeve (Denz 3918). Zato se može zaključiti ne samo da se savjest mora konformirati tim normama, nego i da rasprava o savjesti najbolje spada na završnu raspravu, poslije nego su se označile sve norme morala koje ona mora primijeniti.

Naročit je naglasak o savjesti u nauci Crkve u njenoj osudi situacijske etike, koja je opet kao ogranak egzistencijalizma. Crkva poziva da savjest mora najprije gledati objektivne zakone a ne svoju osobnu intuiciju (Denz 3918-3921). Savjest je prema višim normama kao službenica ili podređeni regulator, opominjatelj, primjenitelj.

I kada se radi o formiranju savjesti Crkva ne govori o svim sistemima na isti način. O tome se raspravlja u sv. IV br. 26. sl. Tako su neki sistemi odbačeni, a neke sisteme Crkva gleda blagim okom, kao npr. probabiliorizam (ist. mj. br. 33; vidi Denz INDEX K 1 eb).

Doktrinalno teoretski i kazuistički najveće zasluge ima Pijo XII jer je o savjesti vrlo mnogo iznio, osobito primijenio na premnoga suvremena pitanja npr. medicine. Vidi u njegovim djelima npr. III u kazalu stvari na str. 2762.

Drugi vat. koncil ide putem tradicije. Savjest očituje čovjeku zakon koji on mora slušati, upisana je čovjeku u srcu (GS br. 16), i to je diktat Božjeg zakona u savjesti (DH br. 3), zakon ljubavi prema Bogu i bližnjemu (GS br. 16). Njene diktate treba slijediti (GS br. 19), obaveze treba ispunjati (GS br. 30). Savjest vlastite osobnosti čovjeka sklanja da uzme odgovornost u društvenom životu (AA br. 12), a mora sve prožeti du-

hom Krista i ljubavi prema Crkvi (AA br. 12). Pravila ispravne savjesti treba opsluživati pod vodstvom kompetentne Crkvene vlasti, uz pomoć odgajatelja i vještaka (IM br. 10). U formiranju savjesti treba gledati nauku Crkve (DH br. 14), ispravljati je osobito u bračnim pitanjima (GS br. 47).

196) Glas čovječanstva. Taj svjedoči da savjest opstoji (Häring I, str. 188). Opstoji npr. nauka o dobrim duhovima koji unose mir, o furijama i demonima koji muče. Stoa je prikazuje kao znanje o dobru i zlu; Krizip je gleda kao instinkt za sačuvanje dostojanstva svoje osobnosti; Ovidiju izgleda kao "deus in nobis"; Epiktetu je ona "vrhovni vođ" na području morala; Filonu je "monitor"; Seneka govori kako je Bog kod tebe, u tebi, s tobom; Aristotel opisuje kako se zločinac u sebi razdire i cijepa.

Zastranjenja su nastala u moderno doba. Za Kanta savjest je autonomna; nekima je kao iluzija duha; ima ih kojima je samo osjećaj; poneki je tumače samo biološki kao naviku; drugi opet kao plod odgoja i okoline; ako je pozvana da bude ispravna to je samo u vezi adaptacije s društvom, a što ne dolazi do društva, to spada na posve slobodno polje.

197) Je li savjest NETKO ili je NEŠTO? Stari su govorili da Bog neposredno i izravno posredstvom glasa savjesti diktira čovjeku svoj zakon, svoju volju. I neki se moderni, npr. Häring, nekako vraćaju toj koncepciji, te njene diktate shvaćaju kao osobu, Boga (I, str. 199).

Na to treba opaziti: 1. Većina mislilaca shvaća savjest kao komponentu psihičke strukture, interioriziranog morala; 2. to nije samo princip, ona je glas Jastva, uključuje spoznajne ili noetičke i etičke faktore, jer samo u ispravnom stanju afekata, srca, savjest može pravilno odigrati svoju ulogu; 3. da savjest nije prvotno osoba ili Bog zaključuje se najbolje iz činjenice da je imaju i da će po njoj biti suđeni i oni koji uopće ne priznavaju osobnog Boga; 4. savjest je kao svjetlo i poticaj, spoznaja i diktat ujedno u službi objektivnih normi morala, osobito naravnog i Božjeg zakona, ili, kako bi rekao sv. Toma, i kako smo drugim riječima vidjeli u prošlom broju, ona je "perventio praecepti divini ad eum qui conscientiam habet" (DE VER. 17,4 ad 2; 17,5); 5. ništa ne smeta da se u formaciji savjesti povezuje s Netko, i to će činiti osobito egzistencijalistički raspoloženi, vizuelni tipovi koji se ne pomiruju s kategorijama već uvijek traže filmsku prisutnost nekoga.

198) Vrste savjesti. Sv. pismo govori o zloj savjesti tj. pogrešnoj, punoj iluzija, heretičnoj savjesti (kod Spicq I, str. 280, bilj. 5) npr. Mt 24,4,11; Ef 4,14; 1 Kor 6,9; Jak 1,22; Fil 3,2-6. - Govori se o slaboj savjesti, recimo infantilnoj, nestalnoj, neefikasnoj, koja se skandalizira za malenkosti, ali koja ipak može biti pogrešna, jer ih je

bilo i u primitivnoj Crkvi koji su prezirali zapovijedi manje vrijednosti, dok su velike duše držale i do njih, o čemu npr. 1 Kor 8,7,10; 1 Sol 5,14; 2 Kor 11,29; Mt 5,19; Lk 16,10. - Ima također pogrešna savjest, zato se upozoravaju vjernici da ne slijede krivu teologiju, vidi tekstove kod Spicq, I, str. 287, bilj. 5. - Ali ima spomena i o čistoj ili očišćenoj savjesti, očišćenoj osobito krvlju Kristovom (Hebr 9,14) tako da se Bogu iskazuje ugodan kult (Hebr 12,28; vidi kod istoga I, str. 206, bilj. 4). - Izvjesna savjest proizlazi iz uvjeranja (Rim 14,23), tj. ona bez straha smatra sizvjesno ispravnim što čini, iako, možda, to ne odgovara objektivnoj istini. - Istinita se protivi pogrešnoj, tj. istinita je ispravna, iz istinitih načela izvodi ispravan sud, kako odgovara objektivnoj istini. - Čista (lijepa) savjest je osobito ona s čistom nakanom, a dobra savjest ona što se dokazuje u dobrim djelima (Spicq str. 206; 344) prema 1 Pet 3,16.

199) Pravila o savjesti. Ovdje se raspravlja o tome koja je i kako je savjest norma djelovanja, koju treba slijediti kao glas Božji u interesu vječnog spasenja, a i vremenite sreće.

1. Savjest je neposredna, subjektivna norma djelovanja. Ona je primjena svih normi djelovanja kolikc ih subjekt pozna, stoga i obvezuje kako čovjek uviđa da obvezuje, iako to možda može biti neispravno. Svakako to je glas Božji, obvezuje kao da izravno Bog govori; obvezuje u ime svih onih normi djelovanja koje primjenjuje; ona je kao izaslanik Božji. To se osobito vidi iz teksta Rim 14,21-23, gdje sv. Pavao traži da se slijedi "pistis" ili čvrsto uvjerenje kako ga pojedinac ima. U tom će smislu reći Drugi vat. koncil da se nitko ne smije prisiljavati da radi proti savjesti, niti spriječiti da radi prema svojoj savjesti (DH br. 2), i neka civilni zakon odredi da se nitko ne spriječi slijediti svoju savjest (ist. mj. br. 13).

2. Nikada proti savjesti, to je zaključak. Značilo bi postupati proti Božjeg diktata. Ali vrijedan je vječne osude koji postupa s dvojbenom savjesti, jer griješi (Rim 14,23). Dvojbena savjest jest ona u kojoj čovjek opravdano sumnja u ispravnost svoga mišljenja o dobroti ili zloći čina. Tko bi u takvu stanju radio izložio bi se grijehu (sv. IV br. 32).

3. Samo izvjesna i ispravna ili istinita savjest je po naravi apsolutna norma djelovanja, diktat za kojim se treba povoditi, komu se treba konformirati. To je jasno, jer sadrži istinu, ispravnost. I takvu savjest čovjek mora odgajati, stvarati, ispitujući sam sebe pred Bogom i pred zrcalom objektivne istine, objektivnih normi djelovanja.

Što je izvjesnost na moralnom području, što subjektivna ili prudencijalna, indirektna i refleksna vidi u sv. IV br. 26. kao da je ovdje iznesena. Pamti uvijek da apsolutna izvjesnost isključuje i mogućnost protivne strane, izvjesnost moralnog reda

isključuje samo pozitivnu vjerojatnost protivnog mišljenja, tj. ona je quasi certitudo, ali ipak dovoljna koliko je doista prudencijalna (Pijo XII br. 919).

4. Pogrešna savjest je prolazna i "per accidens" norma djelovanja. Razumije se ako je neodgovorno ili negrešno pogrešna, jer odgovorno neznanje ne opravdava (sv. I, br. 52; gore br. 143; 169; 187). Ona je norma djelovanja jer i dok traje negrešno neznanje (I-II, 19,5).

Kada prestaje biti i "per accidens" norma djelovanja? Netom činilac neće hotično da pročisti tu savjest, netom počme sumnjati u ispravnost izvoda, i to sumnjati na nekoj opravdanoj osnovi npr. jer ga na to upozorava učeniji, netom neće da iskreno traži istinu. Ako nije ni naslućivao da je na krivom putu, niti ga je savjest upućivala da pita savjeta, može se pretpostaviti da je nesavladiva, neodgovorna.

Zašto ipak tu pogrešnu savjest treba slijediti? Jer nas na to obvezuje OBJAVA (Rim 14,14; 1 Kor 8,7; Gal 5,3). Što je shvatljivo, ako razum tako shvaća, volji ostaje jedino da ga slijedi. Ako bi poslanik nešto naredio u ime kralja misleći da je to kraljevo, iako to nije kraljevo, podanik bi sagriješio ne znajući da to nije kraljevo, ako bi poslaniku uskratio posluh.

Razumije se, pogrešna savjest, neubrojiva savjest je kao materijalno zla savjest, ali se i takvoj savjesti možda ubraja čin in causa, naime: ako je pogrešna radi svjesno postavljena uzroka npr. radi nemarnosti u formiranju savjesti.

200) Deformacije savjesti, patološke savjesti. Deformacija se može dogoditi radi iskrivljenja bilo koje komponente integralnog ljudskog čina, tj. bilo radi neispravnih sudova, bilo radi nestaloženosti čuvstava, bilo radi neispravne usmjerenosti voljnog impulsa. Može se reći da u svakoj deviaciji savjesti donekle ulaze svi ovi faktori.

1. Dvoumna savjest je također neka vrst deformacije savjesti. Ali tko joj može potpuno izbjeći? Glavno je da se s dvoumnom savjesti ne pristupa k činu, jer moralisti tvrde da "in moralibus perinde est aliquid facere et exponere se periculo faciendi". A tko može odobriti da se čovjek izlaže pogibli? Uza sve što je rečeno u sv. IV br. 32, gore u br. 199, 2, vrijedi nauka iznesena u sv. I, br. 68, tj. da ima slučajeva kada se čovjek može izložiti nekoj pogibli ne znajući jasno za ishod, i to je rečeno također gore u br. 155-156.

2. Ubrojivo pogrešna savjest isto je što i odgovorno neznanje, o kojemu je dosta rečeno. OBJAVA prijeti osudom onomu koji je znao ili je morao znati (Lk 12,47), a nije znao. Odgovorni su koji su vidjeli što je dobro, ali su ga odbacili (Iv 15, 24). Koliko je uzročno neznanje, uzročno je što iz njega slijedi, kako je više puta rečeno. Grešno ubrojiva savjest, razumije se, nije norma djelova-

nja, za njom se čovjek ne smije povoditi, na nju ne smije apelirati, niti od nje tražiti opravdanje.

3. Spletena ili perpleksna savjest tone u predviđaju zla, tj. misli da na štogod se odluči neminovno griješi npr. ako ide na Misu da će se ogriješiti o dužnost čuvanja djece, ako ne ide da će se ogriješiti o zakon slušanja Mise.

Očito da je to zastranjenje spoznaje i smanjenje vlasti nad sobom. Može li to stanje odbaciti? Steći sigurnost? Odgoditi čin? Činiti što izgleda sigurnije? Ako ništa od toga ne može, neka čini što hoće, jer takav postupak biti će postupak iz neznanja i nehotičnosti, a osim toga: ad impossibile nemo tenetur.

4. Skrupulozna savjest. Stanje onoga koji radi neosnovanih, netemeljitih, infantilnih razloga smatra da je nešto grijeh, što nije. Ima i kompensacijske skrupuloznosti kod onih koji su na jednom području takvi, na drugom laksni (Häring I, str.215).

U pastoralci se o njima posebno tretira. Sigurno je da je u njima izvor specifične čovječje djelatnosti pomućen. Prema uzroku iz kojega se razvila treba tražiti lijeka, svakako poslušnost duhovniku ili ispovjedniku je prva dužnost skrupuloznog čovjeka.

5. Laksna ili popustljiva teški grijeh smatra lakim, a laki nikakvim. Ako je takav penitent izgubio moralnu senzibilitet tada govorimo o tzv. savjesti "cauteriata", uspavanoj, tupoj. Ako penitent gleda samo na sebe i vanjštinu, takva je savjest farizejska.

Razumljivo da je takva savjest po naravi nedopustiva, jer se radi o grešnoj odgovornosti, osim ako se radi o nekoj prirođenoj bolesti, kao nekoj sljepoći za moralnim vrednotama, što nije lako pripustiti, jer bi došla na manje vjera u čovjekovu prirodnu ispravnu strukturu. Ali se iznimka uvijek nađe.

6. Juridistička savjest. Istina je da u pravnim postupcima pravnici posve slobodno postupaju po juridičkoj savjesti, koja se osniva na "praesumptiones et favores iuris", ali bi bila juridistička savjest kada bi netko proti objektivne istine i proti jasne spoznaje te istine, pozivom na savjest postupao proti istine i pravde (Pijo XII 1. X 1942).

201) Nadnaravna savjest. Ona se razlikuje od naravne, ali u kršćaninu ne smiju biti odjeljene, nego podređene. Nadnaravna savjest računa na nadnaravne, objavljene motive djelovanja. Izvire iz objavljene spoznaje, računa na nadnaravnu motivaciju, čekaju je nadnaravne nagrade, primjenjuje nadnaravne ili objavljene zakone.

Savršenstvo je kršćanina upravo u tome da u sebi ne cijepa narav od nadnaravi nego da bude potpun čovjek i potpun kršćanin. On posjeduje elemente jedinstva, kao što su milost i nadnaravni

darovi. Koliko je iskren sa samim sobom, neće dopustiti da u njemu nastane rascjep ili neka mnogostrukost.

Kao što nadnarav ne ruši naravi, ni vjera razumsku spoznaju, ni sveta ljubav zakonitu naravnu ljubav, slično ni nadnaravna savjest ne ruši naravne savjesti nego je učvršćuje, čisti, podiže, ponadnaravnjuje.

202) Trajna briga oko odgoja savjesti. Velik je to posao i trajno obvezatan. Traje koliko traje i dužnost samoodgoja. Ideal bi bio da svi kršćani posjeduju onu savjest zvanu "tenera" ili "timorata" (čista, lijepa, dobra).

Naravna sredstva: vjerno ispunjanje dužnosti, vršenje zakona. Čuvati se zlih društava, zlih primjera. Upotrebljavati sva sredstva naravnog odgoja: higijenski život, zdravu razonodu, oprez.

Nadnaravna: sakramenti, bogooblične kreposti, molitva. Sve to spada općenito u moralni nadnaravni odgoj. Neki govore da se cilj moralnog odgoja uopće može označiti kao odgoj savjesti (J. K. KRŠĆANSKA PEDAGOGIJA br. 88).

U kršćanskoj savjesti "pravilo u zadnjoj i osobnoj odluci u odnosu na moralni čin dolazi od riječi i volje Kristove... odgajati kršćansku savjest znači prije svega osvjetljavati njihovu dušu o volji Kristovoj, o njegovu zakonu, u putu koji on pokazuje itd" (Pijo XII, sv. I, br. 1797-8).

I tako na vrhuncu kršćanske moralke stoji Krist kao Put-Istina-Život, od koga su otvorena vrata spasenja.

TEME ZA RAZVIJANJE

ČUVSTVA

- Što je kršćanstvo učinilo da se uloga čuvstava naglasi te ona uđu u bogoobličnі život? Vjera-ufanje-ljubav su čuvstva prije nego postanu kreposti bogoobličnog karaktera. Poslije ovog života kako ostaje čuvstvo radosti?

- Analiziraj čuvstva u životu Kristovu. Vidjet ćeš kako se i s ove strane pokazuje da je bio doista **pravi** čovjek.

- Čuvstva i njihova uloga u sakramentima, osobito bračna ljubav i bračna vjernost, njihova integracija i spiritualizacija u sakramentalni bračni život.

- Pokaži ulogu čuvstava u liturgiji, pjevanju, tamjanu, simbolima, molitvi. Ima li radost pristupa u taj život? (INITIATION, III, str. 215 sl).

- Možemo li se nadati da će psihoanaliza dati kontribut da se uloga čuvstava u moralnom životu jasnije vidi te iskoristi? Vidi o tome neka djela u INITIATION, III, str. 217.

- Koji je odnos čuvstava i temperamenata? Odnos prema asketici ili sticanju savršenstva vidi npr. kod Ž. Bezić: "Kršćansko savršenstvo", str. 22-25.

- Odgoj čuvstava osobito u vezi negativnih odgojnih sredstava npr. opomene, kazne i sl. Nije li uvjeravanje i privikavanje bolje? Vidi paralelna mjesta u pedagogiji.

HABITUSI - KREPOSTI

- U vezi razlike između habitusa i navike, koliko habitus ostavlja veću slobodu subjektu, označi razliku između dresure i odgoja. Može li se odgoj poslužiti dresurom? Privikavanjem na zdrave navike?

- Kako ćemo djelovati na volju drugoga? Ljubavlju? Pitanje ostaje u kakvim se oblicima ta ljubav pojavljuje. Osobito pitanje zauzima sticanje kreposti poslušnosti. Razlikuj funkcioniranje autoriteta kojim se odgajanik savjetuje, potiče itd. od nastupa u ime posluha kad su po srijedi interesi opstanka zajednice ili zajedničkog dobra. Kako to postići?

- Kreposti kao razvijanje slike Božje u nama. Bili bilo uputno koncepirati moralku kao nauku o razvijanju Božje slike u nama? Koliko se pojam savršenstva i pojam kreposti sastaju?

- Kako izliječiti komplekse inferiornosti? Da li se i kako postizava unutarnje oslobođenje od nižih prohtjeva prevlašću razuma? Izdizanjem iznad prohtjeva tijela? Uloga sticanja kreposti...

- Usporedi moral kreposti s moralom zapovijedi, čast, veličine duše, afirmacije itd. Koje su im ideje zajedničke? Egzistencijalistički moral koliko je ispod morala kreposti?

- Kako su stoicizam i racionalizam zloupotrebili nauku o pojmu kreposti kao uvođenju razumskog reda u ljudsku djelatnost.

- Kako sačuvati vrednote kreposti u socijalnoj ekonomiji, u modi, u ekonomskom napretku? Osobito pitanje ekonomije i morala.

- Moral i umjetnost. Umjetnost i moralna odgovornost. I socijalna odgovornost. Pogibelj umjetnosti za moral. Amoralna umjetnost? Kako dramska umjetnost djeluje na moral? I umjetnost i prevlast seksa? I materijalizam? Razne pojave nudizma, biranja ljepotica, televizije.

- Velika razlika između mediokriteta i kreposti, koliko je ona sredina a u isto vrijeme i maksimalni domet.

- Uloga kreposti u sticanju savršenstva npr. u drugoj fazi duhovnog života. Da li se može i mora početi odmah s krepošću ili je prije potrebno obuzdati zle porive? Nije li sve to uloga kreposti?

GRIJEH

- Karakterologija i psihoanaliza mogu li pomoći svećeniku u poznavanju penitenta? Kako prosuditi naučavanje psihopatologije, da je vrlo znatan broj onih koji kasno dolaze do doba zrelosti razuma, a da i kod onih koji su došli dosta su malobrojni trenuci potpune svijesti?

- Usporedi tragičnu težinu grijeha i veličinu raznih sredstava spasenja, kao i način kako je ta sredstva upotrebio Otkupitelj, npr. križ.

- Prouči odnos između grijeha koliko je "aversio a Deo" o grijeha koliko je "conversio ad commutabile bonum". Idu li ta dva kreta zajedno? Mogu li se odijeliti? Da li je nužno da maksimum okretanja prema stvorovima donosi odvraćanje od Boga? Ako je tako koji je tomu uzrok?

- Pitanje grijeha kao uvrede društva ili zajednice. Kako je socijalna čovječja dimenzija uključena u njegovoj teocentričnoj dimenziji. Koji je strukturni odnos prvi: prema Bogu, sebi ili bližnjemu?

- Pitanje iskonskog grijeha u vezi nekrštenih. Ako pojam iskonskog grijeha koincidira s pojmom lakog grijeha, kako se tumači da su oni koji nisu kršteni ipak odbačeni? Kako bi se teološki i psihološki analizirao prvi svjesni čin nekrštenika?

- Razlozi radi kojih psihoterapija ne može ostati indiferentnom prema materijalnom grijehu (Pijo XII br. 2370 sl). Još više: kako će postupati vjernik ako mu liječnici savjetuju nešto slično?

- Pokupi sve razloge ili spojne ideje u pedagogiji u vezi s iskonskim grijehom, da vidiš koliko se kršćanska pedagogija mora različito dimenzionirati od onih koji ne priznavaju iskonski grijeh.

- Pokaži kako je neistinito da je razlika spolova i zakon njihove atrakcije plod iskonskog grijeha.

- U vezi odnosa grijeha i neznanja komentiraj Rim 1,20-21. Spoznaja kao svjetlo, neznanje kao mrak u Sv. pismu. Ozej 6, 6. Nije li u svakom grijehu doza neznanja? I onog neodgovornog? Nije li činjenica da duša ne bi mogla sagriješiti da intuitivno gleda Boga?

- Teologija i pedagogija kazne. Ostaje li kazna još uvijek kao odgojno sredstvo? Teologija kazne: Ispravak moranog reda. Što činiti s onima koje blage kazne ne osvješćuju? Kazniti koga savjeti ne obraćaju? Međunarodno penalno pravo i zahtjevi morala. Ima li podloge za razliku vindicativa i medicinalis? A kazna kao faktor nadnaravnoga odgoja?

- Kako će se danas prikazivati kazne pakla i čistilišta? Je li dramatika u liturgiji opravdana? A u religioznoj umjetnosti?

- Odnos grijeha prema bolima života. Mišljenje u doba Kr Kristovo, i ispravak Kristov. A smrtna kazna? Ima li teološke podloge? Može li i sam grijeh biti kazna?

- Što govoriš o "moral insanity"? Što reći ako je pri tome inteligencija sačuvana? Što ako je uzrok u imbecilnosti, idotiji, a opažaju se neke vrsti čuvstva? Je li to uvijek neodgovorna anomalija?

- Na što svodiš pojave slabog osjećaja odgovornosti? Duh netolerantnosti prema onima koji drukčije misle? Manjak osjećaja za dužnošću odricanja i samosvladavanja? A što o sistemu šutnje? Pasivnom stavu? Manjku razmišljanja u moru komunikacionih sredstava? Povođenju za modom, modernim mišljenjem u protivnosti s određenim stavom Crkve? Pretjeranom slobodom mišljenja u Crkvi?

ZAKONI

- Kako su u klasičnoj definiciji zakona sv. Tome isključene sve deformacije kao što su racionalizam, voluntarizam, despotizam, egoizam, pretjerani socijalizam itd.

- Odgojna uloga zakona, prema ovoj: zakon je regulatorno mjerilo za dobre, prisilno sredstvo za zle. Ako se zli ne mogu dovesti u red zakonom, zar od njih "dignuti ruke"? Nije li bolje da se i zakonom barem spriječe da ne škode zajednici?

- Koja se greška krije u zabludi da sve ljude jednako treba odgajati da postupaju bez osvrta na zakon? Je li opravdana

ona razlika između početnika, naprednih i savršenih u duhovnom životu?

- Ako je običaj stvaralac zakona smije li svaki pojedinac komu zakon nije po volji početi s protivnim običajem? Tko je odgovoran za početak kršenja zakona?

- Kako se prosuđuje pravo na političke zakone? Politika kao strančarstvo i moral. Politika u klasičnom smislu i moral. Razlika?

- Moralni zakoni i evropska civilizacija. I rat. I politika. I međunarodno društvo. I kultura.

- Zakoni i običaji u trci za užicima i odgajanje kršćanske savjesti, osjećaja odgovornosti, poziva na nadnaravne vrednote itd.

MILOST

- Kako se harmonizira milost i narav? Milost i sloboda? Milosni život i život u "svijetu"? Kršćanin u sekulariziranom poslovanju i naturalističkom životu?

- Koliko kršćani djeluju kao kršćani, rukovođeni milošću, a koliko kao "naravni"? Na što se de facto svodi kod kršćana milosni život i djelovanje?

- Kako živjeti da milost ne "proguta" narav, a narav da ne "isprazni" milost? Gdje crpsti spojne ideje? Rješenje dijalektike između naravi i nadnaravi?

S A D R Ž A J

DRUGA RASPRAVA: O AFEKTIMA ili ČUVSTVIMA..... 1
1. Nauka o čuvstvima u izvorima..... 2
2. Čuvstva u sebi..... 5
3. Klasifikacija..... 5
4. Čuvstva i čovječja djelatnost..... 6
5. Čuvstva pod moralnom kvalifikacijom..... 7
6. Čuvstva užitka i motivacija djelovanja..... 7
7. Iskorištavanje čuvstava..... 9
TREĆA RASPRAVA: O HABITUSIMA..... 10
ČETVRTA RASPRAVA: O KREPOSTIMA I MANAMA..... 12
A/ O krepostima..... 13
Prvo poglavlje: Angažiranost čovjeka u sticanju kreposti.. 13
1. Prednost kreposti moralnog reda..... 15
2. Vlastitost kreposti..... 19
Drugo poglavlje: Ulivene kreposti..... 21
1. Nadnaravne kreposti i Darovi..... 22
2. Neka pitanja o ulivenim darovima..... 25
B/ O manama općenito..... 26
PETA RASPRAVA: O GRIJEHU..... 27
Prvo poglavlje: O grijehu u sebi..... 28
Drugo poglavlje: Potrebne distinkcije..... 31
1. Distinkcije po vrsti..... 31
2. Distinkcije po broju..... 32
3. Distinkcije po nejednakosti..... 32
4. Distinkcije po područjima..... 34
5. Različiti su i učinci..... 37
6. Razlika teških i lakih..... 38
A/ Teški grijeh napose..... 39
B/ Laki grijeh napose..... 40
C/ Obrat teškog i lakog grijeha..... 41

Treće poglavlje: Uzroci grijeha..... 42
1. U čovječjoj nutrini..... 42
2. Faktori izvana..... 43
3. Unutarnjo-izvanjski faktori..... 45
Četvrto poglavlje: Obraćenje-oproštenje..... 47
ŠESTA RASPRAVA: O ZAKONIMA..... 49
Prvo poglavlje: O zakonu općenito..... 50
Drugo poglavlje: O zakonima napose..... 51
1. Vječni Božji zakon..... 51
2. Naravni zakon..... 51
3. Pozitivni Božji zakon..... 56
A/ Stari Zakon..... 56
B/ Novi Zakon..... 57
C/ Evanđeoski savjeti..... 58
4. Pozitivni zakoni..... 59
SEDMA RASPRAVA: O MILOSTI..... 65
OSMA RASPRAVA: O SAVJESTI..... 65